

برنجی صابی

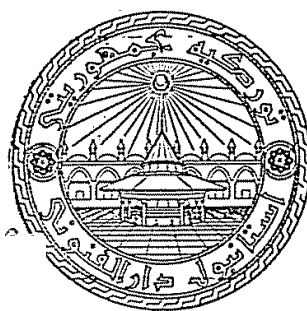
برنجی صابی

دَارُ الْفُنُونِ
الشیخ الفاضل المیرزا محمد علی

تاریخی ، اجتماعی ، دینی ، فلسفی

تشرین نانی — ۱۹۲۵

شهرزاده باشی — اوقاف مطبعه سی

۱۳۴۱

متكاملين و آتوم نظريه سی

ارتحال نبویدنك آز زمان صوكره اسلامیت عربستانك طبیعی حدودلرینی آشمش، شرقدن عراق و ایران، غربدن سوریه و فلسطینه دوزرو توسعه باشلامشدی. ایکنجی خلیفه (عمر الفاروق) شهیداً ارتحال ایتدیکی زمان (۵، ۲۴، ۶۴۴ م)، عربستاندن باشقه عراق، ایران، قافقاسیه قدر شرقی آناتولی، سوریه فلسطین و مصر کی واسع اولکلر رایت اسلام آلتنه کیرمش بولونیورلردی.

حدودلرک سیاست حیرتبخش توسعی اسلامیتی عربستانك (فه تیشیم) و (آنجیم) ندن باشقه برچوق اسطوره لر، متنوع دینلر، مختلف فلسفی طریقتلر ایله قارشولاشدیرمش اولدی. تاریخنک دائره اطلاعندنك اوزاق زمانلردنبری برچوق اسطوره لرک، کونا کون عقیده لرک یاشامش اولدینی ایران ده، (زورواستر zoroastre) ک یعنی (زردشت māmā zartusth) ک (مازده نیم Mazdéisme) ندن باشقه، (دیسانیه)، (مانویه)، (مرقونییه)، (کینویه)، (صیامیه)، (تناسخیه)، (ماندائییه) کی بر طاقم مذهبلر یاشیور، (قباد) دورنده ظهور ایدن (مزدك Mazdak) ک شرقده ایلك دفعه نشر ایتمش اولدینی (قومونیزم Communisme) ایسه بر عقیده دینه شکلنده حالا بر چوق طرفدارلر مالک بولونیوردی [۱].

[۱] شرق منابعنده ازجمله (شهرستانی) نک (ملل و نحل) نده، (یزدان) و (اهرمین) کی ایکی اصل قدیم و مدبرائیات ایدن (مجوس) دینک شعبات و ملاحقاتی، (کیومرثیه)، (زرداشتییه)، (ثوبه)، (مانویه)، (مزدکیه)، (دیسانیه)، (مرقونییه)، (صیامیه)، (تناسخیه) ناملریله طقوزه چیقاریلشدر. شهرستانی به کوره (کیومرثیه) مذهبده (یزدان) ازلی، (اهرمین) محدثدر. (ثوبه) مذهبده ایسه، (نور) و (ظلمت) اوله رق ایکی اصل قدیم قبول ایدیلشدر. ملل و نحلک طرز افاده سندن (دیسان) نامنده بری طرفندن تأسیس ایدیان (دیسانیه) مذهبک (ثوبه) نک متکامل وهند دینلرندن متأثر بر شکلی اولدینی آکلاشیلور. دیسانیه ده (نور) و (ظلمت) کی ایکی اصل قبول ایتمش، فقط (نور) ی مختار، (ظلمت) ی ایسه غیر مختار عد ایلشدر. نور، قصداً و اختیاراً خیری ایشلر. حالبوکه (ظلمت) ک شری ایشله سی اضطرار ایدر. (دیسانیه) نک حیوان ذبحندن اجتنابلری هند دامغانسی طاشیمقه در. (مرقونییه) مذهبده ایسه، بوا یکی اصل متنافر آره سنده معدل جامع اوله رق اوچنجی بر اصل قبول ایدیلشدر. بوا اوچنجی اصل جامع ربتاً (نور) ک دوننده (ظلمت) ک ایسه فوقنده در.

(صیامیه) دینیان مذهب اربابنک طبیات رزقندن کندیلرینی منع و ریاضت و تجرده و مواظیت ایقلریه

(ہامورابی Hammurabi) دن دھا اسکی عصر لردنبری چشید چشید عقیدہ واسطورہ لردک مدفن اولان عراقہ ؟ فضلہ اولہرق ؟ خرسٹیانلق ، صائبٹلک ، وٹیلک و ایران دینلری دہ یراشمش ، بصرہ کورفزیہ صیران بعضی عقائد و افکار ہندیہ ایسہ (رہا) و (جنیدیساہور) دن طاشان (نہو پلاتونیزم Neoplatonisme) ایلہ قارشولاشمش بولونیوردی .

سوریہ دہ ، اسکی عقیدہ لردن باشقہ ، خرسٹیانلقک بالآخرہ اورتودوقس ، قولیک و پروتستان شعبلرینہ آریلہ حق اولان (ملکائیہ) مذہبی، (آریوس) و (نسطوربوس) مذہبلرلہ چارپیشوردی [۱] . فلسطیندن حجازہ قدر امتداد ایدن ساحلہ لردہ کی یہودی

نظراً بومذہبک تمامیلہ ہنددن انتقال ایتیش اولدیغہ حکم ایدہ بیلیرز . ناصلکہ (تاسخہ) مذہبندہ دہ بوماہیت کورولمکدہ در . شہرستانی نک (کیومرثیہ) دیدیکی مذہب (زردشت) ک (مازدہ نیزم) ندن اول ایرانہ یاشایان دین اولمیدر . ایرانک مرتب ومدون دینی (زاراتوشتر Zaratushtira) نک یعنی (زردشت) ک (مازدہ نیزم) یدر . ساسانیلرک ظہوری (م ۲۳۰) تاریخلرینہ دوغرو درہ چاتمہ طبع ایدیلدیکی آکلاشیلان (زنداوہستا) بودینہ حادخالقہ انتقال ایدن یکانہ کتابدر . زنداوہستا ، مختلف دورملہ عائد مجموعہ وثائقدر . ظن ایدیلدیکنہ کورہ (غاتاس Gathas) دینیان (قصائد) تاریخاً دھا اسکی (واندیدات Vendidad ، یعنی (شیطانلرہ قارش) اسمندہ کی (قانون موبدی) ایسہ دھا یکیدر . اصل متن اولان (آوہستا Avesta) ، حیاتی حتی (بودا Buddha) کبی موجودیتی بیلہ ظلام مجہولیت آلتندہ قالمش اولان ایران شاری (زردشت) ہ اسناد ایدیلکدہ در . (زند) ایسہ ہونک تفسیری در . بابستاندہ تولد ورنجی شاپور زماندہ (م ۲۴۲) دعوای نیوتہ قیام ایدن (مانی Mani) نک تأسیس ایتدیکی (مانیہ Manichæisme) ایسہ مازدہ نیزم ، بودیزم و خرسٹیانلق اساسلرندن آینمش برمذہبدر . (ماندائیہ Mandæisme) مذہبنہ کلنجہ بودہ بابیلرک ، ایرانلرک ، یہودی لرک ، خرسٹیانلرک عقیدہ لردن مقتطف بر خلیطہ در . (ماندا Manda) علم دیمک اولوب یونانیلرک (غنوسیس Gnosis) ینہ مقابلدر . شوحالہ (ماندائیہ) ، (غنوسیتیزم Gnosticisme) مقابل اولیور دیمکدر . (مانی) ، کنجکلندہ بومذہبہ تابعدی . (ماندائیہ) نک اساسی ، واقفیدر . فقط رہبانیتی ، بکارلنی قبول ایتیمہ نلرہ کورہ حقیقی پیغمبر (یحی) در . حضرت عیسی ایسہ آنجی بر بالانجی در . (ماندائیہ) لردن حالا (بغداد) ک جنوبندہ بر شرمہ موجوددر . [۱] رنجی (قسطنطین) ایلہ والدہ سی (آلی) نک اہتداسیلہ روما ایمپراطورلنی رسماً خرسٹیانلنی قبول و مرکز حکومت استانبولہ تقرر ایتدکن صوکرہ سیاسی جریانلر شرق کلیسا سندہ بر طاقم رفض والحاد مسلک لری تشکاتہ میدان آجش ، نتیجہ دہ بر چوق مذہبلر اورہ مشدر . بربرلرینک قائلرینہ صوصامشجہ سنہ بر صولتہ چارپیشان بو مذاہب اربانک باشلیجہ لری ، آریوس طرفدارلری (Les ariens) ، (بازیلیدیلر Basilidiens) ، (قارپوقراتیلر Carpocratians) ، (قوللیدیلر Collyridiens) ، (توتیشہ تیلر Eutychéens) ، (غنوستیکلر Gnostiques) ، (یعقوبیلر jacobites) ، (مارسیونیلر marcionits) ، (ماریونیلر marionites) ، نسطوریلر (Nestorians) ، (سہ بلیللر Sabelljens) ، (والانتینیلر Valentinians) ایدی .

قولونيلري آره‌سنده ، حضرت موسى نك تلقين ايتديكي دين ، (عنائيه) ، (ربانيه) (قرايه) و (سامريه) كي متعدد شكللرده ياشيوردي [٢]. (اوزيريس Osiris) ك وطني مصرده ايسه قديم (آنيزم) و (توتهميزم) انقاضي اوزرنده يهوديك ، خريستيانلق ، اسكي اسكندريه مكتبي افكار و فلسفه‌سی ، روحلری تطمين ايديوردي .

يكديكريته چارپان ايكي جسم‌دن حيزی دها زياده اولان ديكريني سوروكله مكله برابر ؛ مصادمه نتيجه‌سی اولارق ؛ اولكي شكل و وضعيتك تحول ايتسي ناصيل طبيعي ايسه بر دينكده ، نه قدر زنده ، نه قدر هيچانلي اولورسه اولسون ؛ محكوم ايتديكي اديان و افكارك تاثيراتندن آزاده قالماسی او قدر ضروريدر . بناء عليه ، بو قدر متنوع افكار و عقائدك ياشاديني ساحلره انتشار ايدن اسلاميتك ده وحدت اساسيه و صفوت اصلیه‌سی اوزون مدت محافظه ايديه بيلمه‌سی ممکن دكلدی . بوامكانسزلفك ايلك اماره‌لری يك ايركندن بليرمهك ياشلادی .

اسكي حمله افكار و اعتقادلردن بردرلو صوبونه مينلرله ، سطوت سياسي قارشوسنده مغلوب اوله‌رق بيه اسلامي ايجندن كيرمك مقصد خفيسيله ؛ ظاهرأ دين احمدی ي قبول ايدنلر ، حقيقي تحسسلريني ، اصل روحلريني اظهار ايجون مساعد زمان بكليورلردی . اوچونجي خليفه (عثمان بن عفان) دورنده بني اميه رجالتك سياسي احتراصلری يوزندن ظهور ايدن فتنه ، مشاراليك بوني متعاقب وقوع و عبولان فاجعه شهادتی ، كتله اسلاميه يي صارصمق املی پيشنده قوشانلره بومساعد زميني احضار ايتمش اولدی .

يك قاريشيق احوال و شرائط آره‌سنده موقع اقتداره كچن (علي بن ابی طالب) ، چوق كچمدهن ، كنديسنه ايلك دفعه بيعت ايدن اكابر صحابه‌دن (طلحه) و (زبير) دن باشقه ام المؤمنین (عايشه) يده معارضلری باشنده كورمك طالعسرلكنه معروض قالدی . (وقعه جمل) دن صوكرده بني اميه رجالتدن شام واليسي (معاويه بن ابوسفیان) ی قارشوسنده رقيب بولدی . (عثمان بن عفان) دورنده اشتعال ايدن تأثره نفاق ، جناب حيدرك زمان خلافتنده ظهور ايدن قائل فاجعه‌لره بوس بوتون آله‌ولندی . نتيجه‌ده صفوت عقیده بولانغه ، وحدت اسلام صارصيلمغه يوز طوتدی .

منشأ اختلاف ، اساس اعتباريله سياسي و موقع اقتدار مسئله‌سیله علاقه‌دار ایدی . دور جاهليت‌ده (بني هاشم) و (بني اميه) آره‌سنده سبب مجادله اولان (خدمات بيت) و (سيادت مکه) رقابتی ، بودفعه (امارت اسلام) منازعه‌سنة استحاله ايتمشدی . بو يوزدن

ظهور ایدن (صفین) محاربه‌سی نتیجه‌سنده باشلیجه ایکی روح انکشاف ایتمکه باشلادی :
(۱) بدوی عربان روحی . (۲) عربك غیرى اقوام یعنی موالی روحی : اولکیسی ،
متنبی (مسلمة الکذاب) ی چیقاران (یمامه) قبائلی وبالخاصه (ربیعہ) لردن (یمامه) ده
اوطوران (بنی حنیفه) ایله یمامه دن بصریه قدر امتداد ایدن ساحه ده کی (بنی عجل)
و (موصل) ك دجله نواحیسنده ساکن اولان (بنی شیبان) و (سنجار) حوالیسنده
طولاشان (بنی تغلب) بطنلری ایچنده دوغمشدی .

تاریخك اعماق مجهولیتنه کومولان عصر لردنبری سرآزاد یاشایارق هیچ بر سلطه
آلتنه کیره‌مهش اولان قبائل بدویه ؛ ولوکه خلافت نامی آلتنده ته‌توراتیک بر شکلده
اولسون ؛ حقوق حکمرانی‌یه معارض بولونیور ، حتی حاکمیت دینی و سیاسی‌یه جامع
بر امام ، بر خلیفه نصب‌بنده لزوم کورمیورلردی . هله خلافتک معین بر عائله ویا بطنه
انحصارینی هیچ تجویز ایتمیورلردی .

عصر لردنبری ، الهی بر سلطه هویتنده طائیدقلری خاندانلرک حاکمیتلری آلتنده
یاشامقه آلیشمش اولان موالی ایسه ، بالعکس خلافتک ارثاً معین بر خاندانده تقرر
و توالیسنی ایستیورلردی . سوریه ، بو خاندانی (بنی امیه) ده ، ایرانلر ، مصریلر
عراقیلر . . . ایسه (بنی هاشم) ده بولیورلردی .

ربیعہ بطوننک روحنندن طوغان برنجی جریان اطرافنده طویلانلر ، بالا جره برچوق
شعبه‌لره آیریله‌جق اولان (مارقه) ویا (خارجیه) فرقه‌سی نامی آلدیلر . (عبدالله
بن سبا) نامنده ظاهر آ مسلمان بریهودینک قوردینی (سبائیة) مذهبله باشلایان ایکنجی
جریان ایسه ، اعصار متوالیه ده متنوع بر چوق شعبات ومذاهبه بولونه‌جک اولان بویوک
(شیعه) فرقه‌سنگ ایلمک جرثومه‌سنی تشکیل ایتدی .

بو جریانلردن هرایکسی ده ، مبدأده برر نظریه علمییه ویا دینییه مستند اولمقدن
زیاده مقاصد سیاسییه مبتنی بولونیورلردی برنجی جریان (علی بن ابی طالب) ك دمنی تحلیل ،
کندیسنی تکفیر ایده‌جک درجه ده مدهش بر علیهدارلق صورتنده انکشاف ایتدیکی
حاله ایکنجیسی بالعکس داماد نبوییه فوق البشر بر هویت ویرمک ، حتی تألیه ایتمک
شکلنده باشلاشدی . فقط ، جریانلر بالا‌خره توسع وتشعب ایتدکدن صوکره دینی ،
فکری موضوعلری ده حوزه لرینه آلمش ، بوصورته اسلامده کی حرکات فکریه وفلسفیه
قاریشمشلردر .

منشأه سیاسی و یا انتقامی کیزی امللره مربوط اولان بو حرکت انکشاف ایتکده دوام ایدرکن دور اصحابك نهایتلرینه دوغرو برچوق افکار دینه و فلسفیه‌ك مطموره‌سی اولان اسکی کلدانیه‌ده ؛ پك طبیعی اوله‌رق ؛ علمی نظریه‌لره مستند اختلافلرده تدریجاً بلیرمه‌ک باشلادی . بوضورتله باشلایان حرکت فکریه‌یه منشأ طبیعتیه قرآن اولمشدی .

فصوصدن احکام چیقارمق مجبوری لسانی تدقیقاته بویوک براهیت عطفی انتاج ایلمشدی . حدود اسلامیة‌ك حیرتبخش برسرعتله آلابیلدیکنه توسعی اداره ایله مکلف اولانلری یکی حقوق مسئله‌لر قارشوسنده بولوندرمغه باشلادیغندن حرکت فکریه بالضروره اولاجنهاد ساحه‌سنده انکشاف ایتمش ، آیات واحادیثك تعمیق ؛ منطق علمك تأسسندن اول ؛ استقرار ، استدلال و قیاس طریقلرینی آچمشدی . بو حرکت حیاتی احتیاجلردن دوغمش ضروری برشیدی : ابتدائی بر صورتده یاشایان عربستان سکنه‌سك محدود اولان احتیاجلری ، پك ابتدائی بر حالده بولونان صرف وعادتلری آز چوق مدنی برحیات کچیرمش و سیاستاً اسلام حاکمیتی آلتیه کیرمش اولان خطه‌لرده کی انسانلرک حیاتی احتیاجلرینه تطابق ایتیوردی . یکی دن یکی‌یه باش کویسترن حقوق مسئله‌لری حل ، مدنی محیطلرده کی خلقک احتیاجلرینی تطمین ایتک مجبوری فقهی مسئله‌لرده تعلیل و تحلیل اصوللرینک تطبیقی احجاب ایلمشدی . بواصوللری موفقیتله تطبیق ایدن دماغلره طبیعتیه منطقی استدلال اصولیه الفت ایتمه‌ک باشلامش ، بوسایه‌ده عملی مسئله‌لردن اعتقادی مناقشه‌لره کچه‌یله‌جک بر استعداد و قدرت قازانمشلردی .

اساساً اوتهدنبری دینی و فلسفی برچوق مناقشه‌لرک شاهی اولان سوریه ، ایران ، مصر و عراق سکنه‌سی یکی دینده اسکی مناقشه‌لری داها جالی بر صورتده یاشاتمق استعدادنده بولونیورلردی . بنی امیه خاندانك قدرتلی مثللرندن (عبدالملك) ایله بی امان سرداری (حجاج بن یوسف الثقفی) نك آقیتدقلری سیلابه خونین احتراض کانونلرینی سوندوره‌رك قهار بر استبدادك تأمین ایده‌یله‌جکی سکونی اعاده ایدنجه حرکت فکریه بالا‌آخره بویوک تشتلی انتاج ایدن اعتقادی مجادله ساحه‌سده دوشمش اولدی .

اصوله عائد اولان بویکی اختلافلر ، التهیات مسائلندن وبالخاصه (توحید) حقنده کی تلفیاتدن دوغمشدی . توحید ، ایلك زمانلرده بر نظریه فلسفیه دکل بر اعتقاد ایدی . اصحاب کرام ، کتاب و سنت‌ده وارد اولان اسماء و صفات التهییه بی بلا تشبیه واجب تعالی‌یه

اثبات و بلا تعطيل ذات باري يي تنزيه ايتمش، بوقاعتلريني قواعد كليہ ويا نظريات فلسفيہ دکل، کتاب وسنتہ استناد ايتديرمشلردی .

فقط، (توحيد Monothéisme) اساس اعتباريله فلسفه نك الك مهم موضوعلرندن اولديني ايجون نظريات فلسفيہ ايله مونس اولان محيطلرده منحصرأ عقيدہ ساحہ سنده قالہ مامسي ضروري ایدی. اووقته قدر برحق اديان و افكارك تصادمكاهي اولان عراق ده بو عقيدہ ايلك دفعه تحليل ايديلكك باشلاندى . نتيجه ده اللهك ذاتي، صفاتي، قدرتي، علمي، اراده سي، اثر خلقي حقنده متنوع تلقيات باش كوستردی .

اصولي مناقشاتك ديكر بر موضوعي ده (حریت بشريہ) و (قضا و قدر) مسئلہ سي اولمشدی . انسان، افعال و حرکاتنده مختارحي، يوقسه مضطرمي در؟ ازلي بر مجادله موضوعي اولان بوسؤالي حریت بشريہ يي قبول صورتيله حل ايدنلر، بك ايركندن (هل عدل و توحيد) ويا (معزله) و (قدرية) ناميله بر مذهب تشكيل ايتدكاري كچي قضا و قدر طرفداري اولان معارضلري ده (جبرية) ويا (جهية) مذهبي تاسيس ايلديلر . شو ايكي معارض فرقه، بوازلي صحنه جدالده عقلي و نقلي دليللر ايله متبادياً جاريشمغه باشلاديلر .

بوتون مناقشہ لر سلفيه نك تثبيت و تعليم ايتدكاري عقيدہ لر اوزرنده جريان ايديوردي . اولجه درين بر احتياط و ترددله يوروتيلن انتقاد، قديم كلداني و آثوريلرله، ايراني، فسطوري، يعقوبي و يهوديلرک اختلاط ايتمش اولدقلري عراق محيطنده تدريجاً علني و قطعي برشكل آلفه باشلادی . مجادله نك ايلك مهاجرلري (ابو يونس الاسواري)، (معبد بن خالد الجهنی)، (غيان الله شقي)، (واصل بن عطا)، (عمرو بن عبید)، كچي اوزمانك مهم شخصيتلري ایدی . بعض مورخلره اعتماد ايديله جك اولورسه (علي بن ابی طالب) كنجلي (محمد بن حنفیه) نك (ابو هاشم عبدالله) ايله (حسن) اسملرنده كي ايكي اوغلي بومبارزه نك پيشداري اولمشلردی . بونلردن برخييسي افكار اعتزاله يي ترويج ايتديكي كچي ايكنجيسي ده (مرجئه) مذهب نك جرثومه سي آتمشدی .

برنجي عصر هجري اواخرينه دوغرو عراقده بك زياده انتشار ايدن بوكچي جريانلره قارشى سلفيه مسلکي مشهور (ابوسعید حسن بصری) طرفندن مدافعه ايديليوردي . هازده نيزمك ثنائيت عقيدہ سفي اونو تاميانلر (خير) و (شر) ك اله واحده اسنادينه بردلو عقل ايرديرميورلردی . (آوه ستا) مبدأ خير اوله رق (هرمزد)، مبدأ شر اوله رق ده

(اهریمن) کی بر ایکیلاک قبول ایتمشدی . اسکی (بابل) کهنه عنعنلری ، ادیان هندیهنک بورالرہ قدر واصل اولان صینیٹیلری آره سندده بویله بر ایکیلاک بولونیوردی . توحید حقنہ کی مناقشاندن بالضروره اور تابه چیقان (صفات الله) مسئلہ سی ده ؟ حریت بشریہ موضوعی قدر ؛ کورولتولی مباحثاته یول آجدی . فہیشیست عربلرک اشتراک عقیدہ سنی ییقمق ، خرستیانلری (تثلیثه Trinite) سوروکلہین مہمیتہ میدان بر اقامق ایچون ، اسلامیت توحیدہ پک بویوک اہمیت ویرمش ، پک صریح بر شکلده تثنیت ایلمشدی . توحیدی ، تجرید محض تلقی ایدنلر ذات باری یی مخلوقاتہ بکزمہ تہ بیله جک بالجلہ صفات ثبوتیہی انکار والوہیتی ہر درلو تصیندن منزع بر (وجود مجرد Etre abstrait) کی تصور ایدیورلردی . بونلرک مذہبلرینہ (معطلہ) نامی ویریلدی . بالاخرہ فلاسفہ اسلامیہ ایلہ دیگر فلسفی مذہبلرہ ، عمومیتلہ خرستیانلرک (اقامت الہیہ Hijostases de Dieu) سنہ قارشى ذات بارینک صفات میزہ سنی انکار ایتمشلردر .

بونلرہ معارض اولان فرقہلر ایسہ ؛ بالعکس ؛ صفات الہیہی اثباتہ چالیشمش . (صفاتیہ) نامی آلتندہ طوبیلا تمشلردر . صفاتیلر ، بوخصوصہ کی اعتدال وافرطلہ کورہ (حشویہ) ، (مشبہ) ، (مجسمہ) ... کی بر قاج مذہبہ آیریلشلردر .

مذہب سلف قارشوسندہ ظہور ایدن مذہب مختلفہ اربابنک اختلاف ایستدکاری مسائل باشایجہ ایکی قسمدی . برنجی قسم ، کتاب وسنتک ناطق ، اجماع اصحاب و تابعینک مؤید اولدینی ، ایکنجی قسمده بالعکس نہ کتاب وسنتک ناطق ، نہ اجماع امنک مؤید اولدینی مسئلہلر ایدی . سلفیہ پیرولری ، برنجی مسائلده ظواہر کتاب وسنتی اختیار ، عقائد اصحابی التزام ایدیور ، اصول عقلیہنک بونصوصہ موافقت ویا مخالفتہ اہمیت ویرمیورلردی . چونکہ سلفیہ جہ عقائد ایمانیہده اصل ، (کتاب و سنت) ایدی . اصول عقلیہ ایسہ ، خصمی ردایتمک ویا اطمئنان قلبی آتیرمق ایچون مراجعت ایدیلہ چک ایکنجی درجہده بروساطہ تلقی ایدیورلردی . حالبوکہ یکی فرقہلر بالعکس اہمیتی اصول عقلیہ ویرمیور ، کتاب وسنتک بوکا مخالف کورونن ظواہرنی براقرق تأویل یولنہ کیدیورلردی . حق وخیرہ وصول ایچون مجرد نظر ویا مجرد ریاضت و مجاہدہ کافی اولدینی ادعا ایدن بوفرقلرک کیتدکاری یولہ . (طریق سنی) مقابلی اولارق (طریق بدعی) دنیلمشدر .

اختلاف ایدیلن مسائلک ایکنجی قسمی ، حضرت (عایشہ) ایلہ حضرت (فاطمہ) نک ، (انبیاء) ایلہ ملائکہنک تقاضی ، (ہیولی) نک ابطلالی (جزء الایتجا) نک اثباتی ... کی

فرعی مسئله لر ایدی . بو قسمده کی مسائلدن ، انبیا ایله (ملائکه) نك تفاضلی کبی بعضیلری ادله عقلیه دن استنباط اولونمشدی . بعضلری ده برطاقم مسائلک حل و اثباتی ایچون موقع مناقشهیه قونولمشلردی . از جمله حدوث عالمی اثبات ایچون (هیولی) نك ابطالی ، (جزء الايجزا) نك اثباتی مسائلی چقاریلش ، نبوت و معاد جسمانی احوالی ایچون (تمثال اجسام) مسئله سی موقع مناقشهیه قونولاش [۱] ، معجزاتک امکان وقوعی اثبات ایچون اسباب ایله مسیبات آرمسندگی لزوم عقلی بی نفی دعواسی ایجاد اولونمش ، معاد جسمانی نك امکان وقوعی ایچون ده عاده معدونک امکانی مسئله سی اورتهیه آتیلمشدر . (حسن بصری) نك معاصر لرندن (واصل بن عطاء الغزال) ایله پیرولرندن (عمرو بن عبید) و (زید بن علی) - سلفیه مسئله کی علمینده قدرتلی ایکی ناشر رولنی ایفا ایدیورلردی . (عمرو بن عبید) بدایتده امویلردن (زید الناقص) ک دعائندن ایکن بالاخره عباسیلرک ایکسجی حکمداری (منصور دوانقی) یه انتساب ایلش ، بو سایه ده قازاندینی سیاسی نفوذی عقیده سنک سهوات و موفقیته نشرینه واسطه اولمشدی . (زید بن علی) ایسه زیدی مذهبی منتسبلرینک اعتزال مسئله کنه پیرو اولمرینی تأمین ایتمشدی .

امویلر دورنده (زید ثانی) عباسیلر زماننده ده (هارون الرشید) ، (مأمون) ، (معتصم بالله) و (واثق بالله) کبی حکمدارلردن مظاهرت کورن متكلمين چوقد کچمەدن سلفیه طرفدارلری مواجهه سنده قوتلی بر فرقه حائنه کلشلردی . (مأمون) ک تشویقیله عربجهیه ترجمه ایدیان فلسفی کتابلری تدقیق ایدن بوفرقه منتسبلری مسئله کی تأیید ایچون فلسفه دن استعانه ایدرک سلفیه نك (فقه اکبر) یه مقابل یکی بر علم تدوین ایتدیلر . ذات وصفات باریدن ، مبدأ و معاد اعتباریله مصنوعاتک احوالندن معین اساس و اصول دائر مسندن بحث ایدن و بونقطه نظرندن خصوصی برسیایه مالاک بر نظریه شکلنده تدوین ایدیان بو علمه ، (کلام) نامی ویریلدی [۲] .

[۱] تمثال اجسام « جسملر نوعدہ متحد و اجسامک حقیقی بردر » ، دیمکدر . شوالده اجسامدن برینه جائز اولان طبیی دیکرینه ده جائز اولور . تمثال اجسام دعواسی ، جزء لایجزا نظریه سنک بر نتیجه سی در .

[۲] الهیات مسئله لرینک مناقشه سیله اوغراشان (علم کلام) ، بواسمک ویریلش اولسی بر قاج صورتله توجیه اولونمده در . بر توجیه کوره بو موضوعه دائر اثر بازار ایلک مؤلفلر مختلف مجتلی تقریر ایدرکن سوزده (الکلام فی کذا = فلان مسئله حقنده کلام) دییه باشلامی اعتیاد ایدیش اولدقلرندن بالاخره الهیات مسائلنک مناقشه سنه حصر ایدیان مؤلفاته (کلام) نامی ویریلشدر . (شهرستانی) طرفندن ایلری سورولن دیکر بر توجیه نظراً (کلام) اسمی فیلسوفلرک عینی معناده قولاندقلری . الهیات مجموعه سی صافی ۱

بو موضوعه دائر يازيلان ايلك اثر (امام المعتزله) عنوانيله ياد ايديلن (واصل بن عطاء الغزال) [٨٠ هـ - ١٣١ هـ] طرفندن تأليف اولونمىشدى . فقط (واصل) استدلاللارينه فلاسفه قديمهك اصول و افكارندن برشى قاريشدير مامىشدى . متكلميندن فلسفه قديمه ايله كلامى ايلك دقمه مزج ايدن (ابوالهذيل العلاف) اولمىشدر . بو ذات صفات بختنده فلاسفهيه اقتفا ايدرك « ان البارى تعالى عالم بعلومه و علمه ذاته . بو قادر بقدرته و قدرته ذاته = الله علميله عالمدر . علمى عين ذاتندن عبارتدر . قدرتيه قادردر و قدرتى عين ذاتندن عبارتدر . » اساسنى قبول و مدافعه ايتمىشدى . ابوالهذيل عيني زمانده اراده ، افعال عباد ، قدر ، اجل ... كې بالاخره بر چوق مناقشه لره زمين اولان مسئله لرى ده قورجالامىشدى . (ابويعقوب الشحام) ، (لادى) كې طرفدارلرينك غيرتيله بو خصوصده كې افكارنى خيلى تعميه ده موفق اولمىشدى . كرچه بر آراق (هشام بن الحكم) احكام تشبيه حقنده كنديسنه معارض چيقه رق بر چوق مناظره يه سبيت و ير مىشدى . فقط بو مناقشه لرده آنجق (ابوالهذيل) ك سرد ايتديكى افكارك انتشارينه يارامىشدى .

عباسيلردن (محمد المعتصم) دورنده مناظره ساحه سنه آيلان (ابراهيم بن سيار النظام) ايله علم كلام پارلاق بر موفقيت قازانمش اولدى . فيلسوفلرك مسلكلارنى تقرير خصوصنده بويوك بر قدرت و ملكه كوسترن (ابراهيم النظام) معارضلارنى قولايجه صوصدوره بيلوردى . (معتصم) ك مظاهرتيله برقات داهما مؤثر اولان قدرت بيانى قارشوسنده معارضلر وبالخاصه سلفيه پيرولرى تسليم سلاحه مجبور اولمىشلردى . حق (محمد بن شيب) ، (ابو شهر) ، (موسى بن عمران) ، (فضل الحذنى) ، (احمد بن حايط) كې شهرتلى طرفدارلرينك انضمام معاونتلىله متقدمين معتزله پيرولرى بيله صوصدور مىشدى . (اسوارى) ، (ابى جعفر الاسكافى) ، (جعفر بن مبشر) و (جعفر بن حرب) طرفلرندن ده تأييد ايديلن بومسلك آرتق لايقيله انكشاف ايتمش ، فلسفهدن اقتطاف اولونان اصول و برهانلره سلفيهك مذهبندن بالكليله اوزا قلاشمىشدى . (بشر بن المعتز) ك ظهورينه قدر بوشكلده دوام ايدن متكلمين سيستمى بو آتشرين شخصيته باشقه براستقامت آلدى . طبيعون مسلكنه متايل اولان (بشر) ، مشهور توليد نظريه سنى ده علم كلامه ادخال ايتدى . (بشر) ك تليذلرندن (راهب المعتزله)

منطقى تعبيرينه مرادف اولارق وضع اولونمىشدر . قديم يونان فيلسوفلرينك الهياتدن بحث ايدن علمه (تهولوجيا Theologie) ديدكلى و بونك عربجه يه (كلام على الله) صورتيله ترجمه ايديلديكى دوشونلورسه (منطق) لفظى كې بواسمكده يونانجه كلام معنا سنه اولان (لوغوس) دن آلمش اولماسى احتمالى داهما قوتلى كوروله بيلير .

عنوانيله اشتها رايدن (ابو موسی المزدار) برآراق (قرآن) ك فصاحت و بلاغتجه اعجازيني انكار ايدم جك قدر ايلري كيدم رك قدم قرآنه طرفدار اولان سلفيه اربابنه قارشى شدتلى بر مجادله آچدى . مأمون دورندنبى سلفيه پيرولرينه قارشى تعقيب ايديلن سياست بو آدمك تلقينى ايله صوك درجهيه واردى . بو مجادله ده (ابو زفر محمد بن سويد) كده مظاهرتى كوردى .

بودوره قدر امامت مسئلهسى علم كلامه كيرمه مشدى . (هشان بن عمر والغوطى) ايله (الاصم) ، « امامت آنجق اجماع امتله منعقد اولور » ديه رك (على بن ابى طالب) ك امامته معارض اولمشلردر . خيلدن خيلى به صارصيلمش اولان سلفيه پيرولرى (معمر بن عباد السامى) ، (ثمامه بن اشعث النيرى) و (عمر و بن بحر الجاحظ) كى متبحر ذواتك عىنى زمانده فعاليت آتيلمالزندن بوس بوتون شاشيرمشلردر . (ابو على الجبائى) ايله اوغلى (ابو هاشم الجبائى) ، (قاضى عبدالجبار) و (ابو الحسين البصرى) ده سلفلرينك آراء و افكاريني تلفيق ويكى فكرلرله توثيق ايدم رك منتظم بر مسلك حالته كيتيمك صورتيله بو سيستمى تقويه ايتمشلردر . (ضرار بن عمرو) ، (حفص الفرد) و (حسين النجار) ايسه بومسلك ليدرلرينك ضعيف كوردكلى آراء و افكاريني انتقاد صورتيله متوسط طبرجريان آچمه چالشمشلردر . صفات بارينك انكارى و بشرك حريقى اساسلرينه استناد ايدن مسلك انكشافنده دوام ايدر كن تام مقابلى اولان (جبريه) مسلكى ده ؛ اودرجه پارلاق و كورولتولى اولماقيله برابر ؛ بوكا موازى اوله رق خاق آرد سنده انتشار ايدىوردى . (نصر بن سيار) ك خديوتى زماننده (ترمذ) ده ظهور ايدن (جهم بن صفوان) ك نشره باشلادى جبريه مسلكى ظلم و استبداد آلتنده ايكله ين خلق ايجون يكانه مدار تسليت اولديقدن خيلى تعمم ايتمشدى . (سالم بن احوز المازنى) امويلرك اواخرينه دوغرو (جهم بن صفوان) ي (مرو) ده قتل ايتديرمشمسده اورنايه آتيدى فكري بوغلاماشدى .

ايشنه بوكى سياسى و يا اصولى اختلافات نتيجه سنده (سلفيه) قارشوسنده (مارقه) (شيعه) ، (قدريه) ، (جبريه) ، (معطله) ، (صفاتيه) ... ناملرى آلتنده بويوك بويوك مذهبلى ظهور ايتمش اولدى . بالاخره هربرى ، ايكنجى ، اوچنجى درجه ده تالى فرقيله آيريلن بومذهبلى بعضى نقاطده بربرلرينه ياقلاشمش ، بعضى اصللرده ايسه بوس بوتون اوزاقلشمشلردر . مع مافيه بونلرك هپسى ده سلفيه پيرولرينه مخالف بر استقامت تعقيب ايتمش ، كتاب وسنتى آراء و احوالرينه ، عقلى قناعتلرينه كوره تفسير و ايضاح

ایتمک یولنی طوتمشلدرد. آرالنده حقیقی راسیونالیستربولوندیخی کی ، عقل ومنطقدن زیاده اهوایه ویا ادیان واساطیراولیه رسوباننه مقفاد اولانلرده پک چوقدی . سفلیه اربابی کندی مسلک وقاعتلرینه مخالف کوردکاری بومذهبلره (کلامیه) اسمعی ویرمش اولدقلرندن منتسبلرینه عمومی براطلاق ایله (متکلمین) دینلمشدر .

متکلمین « طریق نظر وبرهان » ی تعقیب ؛ قناعتلرینی نظر واستدلاله بنا ایدیورلردی [۱] . اثبات صانع خصوصنده سلفیه دن آریلهرق ابداع ایتدکاری (جواهر واعراض) طریقنه کیدیور، (حقایق غلیبه) دیدکاری اصول عقلیه‌یه اعتماد ، کتاب وسننه ایسه آنجق مدعالرینی تأیید ایچون مراجعت ایدیورلردی . بوصورتلده مدعایی اولجه نصوص ایله تسدیدوصو کره لزوم کورورلرسه نظرلده تأییدایدن سلفیه دن آریلیورلردی . عصر ثانی ده ظهور ایدن متکلمینک شعاری « جواهر واعراضک حدیثه عالمک حدوئی ، بونکلده صانعک وجودینی اثبات ایتکدر . » فقره سیله اجمال اولوناییلیر . متکلمینک اساسلرندن اولان (اجسام اعراض وحرکتی مستلزم اولدیغندن حدوئدن خالی اولماز) دستورینی ایلك دفعه وضع ایدن (جعده بن درهم) ایله (جهم بن صفوان) در . بالآخره سردار اهل اعتزال (ابوالهذیل العلاف) بو دستوری توسیع واستناد ایتدیکی مقدمات اربعه‌یی تقریر واثبات ایتلمشدر . بومقدمات اولاعراض ، ثانیاً اعراضک حدوئی ، ثالثاً جسمک اعراضدن خالی اوله مامسی ، رابعاً اولی اولمیان حوادثک ابطالی مسئله لریدر . متکلمین ، بواساسلرله فیزیکندن متافیزیکه کچمش ، (صفات وافعال ذات باری ایله قائم دکلدر) دستورینی قورمشلدرد . چونکه بونلرجه صفات وافعال ده اعراض اولدیغندن اعراضک حدوئیه بونلرکده حدوئی لازم کلکده در . بناء علیه صفات وافعال ذات باری ایله قائم اولونجه ، ده اللهک حدوئی ایجاب ایده جکسندن بودستوری وضعه مجبور اولمشلدرد . متکلمین ، سلفیه نک (ایفانی Dogmatique) مسلک لرینه قارشى ایلك دفعه اصول ده مخالفتله اورتایه آتیلمش ، سلفیه پیرولرینک بلا مناقشه قبول وایمان ایتدکاری مسائل ده سربست برمجاده فیکریه آچمشلدرد . بوصورتلده دوعرودن دوعرویه سینّه اسلامده برحرکت فلسفیه باشلامشدر . بو حرکتک مبدئی ، خلیفه (مأمون) دورینه یعنی [۱] صوفیه دن بری ، متکلمین ایله فلاسفه نک تعقیب ایتدکاری نظر وبرهان طریقنی شو بیتله زئیفه ییلتتمشدر :

پای استدلالیان چوپین بود پای چوپین سخت وبی تمکین بود
اهل انظارک آگاهی تحته دندر . تحته آفاق کرچه قاتی اولورسه ده دایانقسزدر .

یونان فلسفه سنک اسلام را آهسته آهسته انتشاری تاریخچه تقدم ایتدیکی شبهه‌سزدر. فی الحقیقه، یونان فلسفه سنک ایلمک ایزلری تقریباً میلادک (۷۲۰) نجی سنه‌سندن اعتباراً کورولمکده‌در. حالبوکه سلفیه مذهبک اصولی ایلمک معارضلری دور تابمین ده (حسن بصری) مکتبی اطرافنده ظهور ایتشلردر [۱].

اصل اسلامی دینیله بیلجهک حرکات فکریه و فلسفیه‌یی بالخاصه (بصره) مکتبی اطرافنده انکشاف ایدن بومذهب‌لرده آرامامن ايجاب ایدر. بومذهب‌لر؛ فلسفه یونانیلهک تأثیری اولمقسزین؛ دوغروندن دوغروبیه کتاب وسندن تلمی اولونان شیلرک تفسیر و تفصیل‌لرندن دوغمش، (توحید) حقنده کی تلقیلر، صفات الهیه مناقشات، (قضا و قدر)، حریت بشریه مسئله‌سنی موقع مناقشه‌یه چیقارمشدر.

[۱] آوروپالی مؤلفلردن بعضیلری اسلامده باشلایان حرکت فلسفیه‌ک منشأ فی کتب یونانیلهک عربجه‌یه نقلی زمانه ارجاع ایتک ایسته‌مشلردر. فقط، تاریخی تبعات و اوداهاک مقارن حقیقت اولدیفنی اثبات ایتکده‌در. فی الحقیقه، تاریخ کوستیریورکه، فلسفه یونانیلهک بین‌الاسلام انتشارندن خیلی زمان اوله، یعنی داها برنجی عصر هجری نصف اخیرنده توحید، صفات الهیه، حریت بشریه، مبدأ و معاد، مباحث روحیه‌کی فلسفه‌ک اهمیت موضوعلری موقع مناقشه‌یه قونولمشلردی. فقط، متفکرین اسلامی، (فلسفه) نامنی مؤلفات یونانیلهک عربجه‌یه نقلندن سوکره ظهور ایدن (مشائیه) و (اشراقیه) مسلک‌لرینه جصر ایتش اولدقلرندن، داها اول ظهور ایدن مذهب‌لر فلسفی برنامیت ویرمه‌مش، هپسنه بردن (متکلمه) اطلاق ایشلردر. متکلمین طریقتی و بومسلک‌لرک ماهیتنی تدقیق ایتنه‌بن غربلی مؤلفلری شاشیرتان کیفیت ایتنه بوانحصار اولمشدر. حالبوکه مشائیه و اشراقیه خارجنده کی مذهب‌لری تولید ایدن حرکات فکریه موضوعلری ده فلسفه‌ک اهمیت مباحثی تشکیل ایتکده‌در.

منابع و مؤلفات اسلامییه‌یی داها اساسلی و داها شموللی برصورتده نتبع ایدن (ارنسترونان)، (قله‌مان هوآرت)؛ (بارون قارادوو)، (ماییلو) ... کی مستشرق‌لر بوخطا آلود ادعای تصحیح و حقیقتی اعترافه مجبور اولمشلردر. (ماتهریالیزم تاریخی Histoire du matérialisme) عنوانلی اثرک مؤلفی موسیو (لانکه Lange) بوتون بومؤلفره ترجمان اولدق شو سطرلری یازمقده‌در: «عرب‌لرک یونان فلسفه‌سنی طایفه‌قلری زماندن اولسینه اسلامده برچوق مذهب‌لر، برچوق ته‌ئولوژیک مکتبلر تأسس ایتمشدی، p. 165». (ارنسترونان) ده «اسلامیت فلسفه یونانیله خارجنده اولدق؛ بو کی مذهب‌لره، فعالیت افکار ایچون واسع بر ساحة مناقشه آچش اولدی» افاده‌سیله موسیو (لانکه) بی تأیید ایتکده‌در. هر حالده اصل (فلسفه)، بو بوئوک حرکتک اولدقجه طار بر قسیمی، داها دوغروبیه برلاحقه‌سی، برذیلی‌در. مع‌مافیه، فلاسفه اسلامییه هنددن، یونان قدیم‌دن، اسکندریه‌دن اسلام عالمه کیرن فلسفی مسلک‌لره قرآنک توحید اساسنه کوره بر شکل مخصوص ویرمش، بونلری نظریات اسلامییه ایله مزج ایدرهک خصوصی برجریان فکری آچشلردر. فلسفه اسلامییه‌کی اورینالیته‌یی آنجق بوخصوصیتده آراملی‌در.

علم کلام، مبدأه بالاخره اکتساب ایندیکی شکل ده، خصوصی برسیستم دکلمدی. سلفیه‌نک تسلیمی و تقوائی مذهبیه قارشی سربستی مناقشه شکلنده باشلامشدی. حق اکثریا کلام نامی آلتنده اوزمان ایچون پک طاشقین صایله‌جق درجه‌ده برحریت مناقشه کیزله‌یوردی. سلفیه رجالنک، مشهور فقیه‌لرک علم کلامه قارشی او قدر احتراز کارانه حرکت‌لرینک سببی بو حال ایدی.

متکلمینک صفات الهیه، قضا و قدر، مباحث روحیه ناملری آلتنده انکشاف ایدن سربست مناقشه‌لری فکر توحید اطرافنده دولاشیور، توحید حقنده کی تلقیلرله علاقه‌دار بولونیوردی. فقط، بوتون بو حریت مناقشه‌یه رغماً ینه فکر توحید جدال‌جیلری ته‌ؤلوزی ساحه‌سندن اوزاقلاشدیرمیور، مانه‌ریایزمه سور و کلتمکدن منع ایدیوردی. موسیو (لانکه Lange)، (مادیه‌مسلسکی تاریخی Histoire du matérialisme) عنوانی ائرنده، بو حقیقتی پک کوزل ایضاح ایتکده‌در: «توحید (Monothéisme) ک اساس پرنسپیی اویله بر اعتقادی ملایمه مالک بولونمقده؛ تفسیرات نظریه او قدر زنکی‌نک، عرض ایتکده‌در که فنک اک یوکسک ترقیاتی، مدینتک بالجه تحولاتی آره‌سنده حیات دینی ینه یاشامغه دوام ایده‌بیله‌جکدر. توحید علم ایله دین آره‌سنده قطعی برانقطاعی موجب اوله‌جق بر نزاع آچه‌جغه؛ کائناتده حکمران پرنسپب نظریه‌سیله قوانین ازلیه تطابق ایده‌رک؛ (الله) ایله (کائنات)، (روح) ایله (بدن) آره‌سنده بر تقابل تأسیسی فکری نی تولید ایتکده‌در».

(لانکه) نک شو مطالعه‌سی، عالم اسلامده باشلایان حرکت فکریه‌نک شکل توسعی اعتباریله پک زیاده‌شان اهمیتدر. چونکه هند، یونان، اسکندیه فلسفه‌لرینک اسلاملر آره‌سنده انتشارندن اول باشلایان حرکت فکریه ایله، بوفلسفه‌لرک تدقیقی تعقیب ایدن یوکسک دور علمی آره‌سنده کی رابطه‌تکامل، آنجق اس‌الاساس اولان فکر توحید سایه‌سنده پایدار قالمیشدر.

توحید حقنده کی تلقیاتک مولودی اولان مباحثات عمیه، بالاخره هند، یونان، ایران، کلدانی، سریانی لسانلرندن ترجمه اولونان مؤلفات سایه‌سنده داها زیاده توسع ایده‌رک، فنون ریاضیه و طبیعیه‌نک انتشار و ترقیسنی تأمین ایتمش، فلسفه محضه‌نک تبعه زمین حاضر لاش اولدینی کبی ینه فکر توحید سایه‌سنده علم ایله دین، فلسفه محضه ایله کلام آره‌سنده بر انقطاع قطعی وقوع بولامشدر. اسلام متفکرلرینک اوچونجی،

دردنجی، بشنجی و آلتنجی عصر هجریلرده علماً یوکسک بر دور آچدقلری زمانلرده کلامه فلسفی، فلسفهیه تصوفی بر رنک ویره رک وحدت وجود نظربه سیله فلسفهیه عقلی وسیده ماتیک بر غایه حله اقتران ایتدیره بیلده لری قرآنک توحید اساسنه مربوطیتک بر نتیجه مسعوده سی اولمشدر.

بومر بوطیت نتیجه سی در که متکلمین، (صفات الله) کبی (قضا و قدر) مسئله سنده ده پک زیاده چیرینمشدر. الوهیت حقنده واضح بر فکرایدین متکلمین، قدرت اللهک هر شینه شامل اولدیغی، قدرت عبدکده قادره طقک مخلوق ومفعولی بولوندیغی تصدیق مجبوریته حسن ایدیورلردی. فقط، انسانک حریتی ومختاریته قبول ایتمه مکده پک مشکل کورونیوردی بو ایکی قناعتک اسرارانکیز نقطه التصافی بولق، بو ایکی قدرت یینی تألیف ایلک، متکلمینک اک برنجی مشاغلی تشکیل ایتسی طبیعی ایدی.

شارع بر طرفدن انسانک حریتی، اراده واختیارینی تثبیت ایتش، بشریتی وامرونواهی ایله مکلف طوتمش، اعماله کوره ثواب وعقاب کوروله جکینی تثبیت ایتشدی. دیگر طرفدن ایسه اللهک نامتناهی علم قدرت صاحبی، قادر وقیوم اولدیغی، قدرتک بالجمله مرادانه تعلق ایتدیکنی، مقتضای حکمنه کوره واقع اولان اختیاراتنی تقید ایده ج، هیچ برشی اوله میه جغنی، خلاصه قهار ذوالجلال وفعال مایرید اولدیغی تقریر ایتشدی. برجه بدن صفات الهیه ده کی کمال غیر مقید، دیگر جهتدن آرزوسيله یورون آدمله، مرتعشک حرکتی آرد سنده کی فرق، یعنی نصاً ثابت اولان براساسله، بدهاتاً معلوم بولونان بر اساس آرد سنی جمع وتألیف مجبوری متکلمینی مخالف نظریه لر سر دینه سوق ایتش، بوصوله مختلف مذهب لر ظهور ایتشد.

بو ایکی قدرته نظراً مسئله تحلیل ایدیله جک اولورسه درت احتمال قارشوسنده بولونیله جنی طبیعی در: بونک ایچوندرکه بو احتمالله نظراً بوجه آتی دورت مذهب ظهور ایتشد: ۱. — افعال بشریه ده مؤثر اولان منفرداً قدرت الهیه در: [متکلمیندن جبریه وجهور اشاعره مذهبی]

۲. — افعال بشریه ده مؤثر اولان بالااختیار آنجق قدرت عبددر: [متکلمیندن معتزله مذهبی]

۳. — افعال بشریه ده مؤثر اولان هرایکی قدرتک مجموعی در. بو صوک شکلده بوجه آتی ایکی صورته تصویر اولونمشدر: ب. — هرایکی قدرت اصل فعلده مؤثر در.

[متكلميندن ابو اسحق اسفرائینی مذهبي] ج . — قدرت قديمه اصل فعل ده ، قدرت
 حادثه وصف فعل ده مؤثر در . [متكلميندن قاضي ابوبكر الباقلائی مذهبي]
 ۴ . — افعال بشريده مؤثر اولان بالايجاب آنحق قدرت عبددر : [حكما مسلكی]
 متكلمينك عقیده خصوصنده ؛ سلفيه کي متحد بر فرقه اولدق لرینی سويله مشدک .
 يونلر مبادی و اصولده کي اختلاف لرله بر چوق فرقه لره آيريلش لردر . برر نظريه علميه
 تأسيس اتمک صورتيه تعين ايدن مذاهب مؤسس لری — که ايلک متکلم لردر — سلفيه نك
 اساسلرينه رعایت ايتمه مش ، علم و معرفت لرینی نظر و استدلاله بنا ايلش ، اثبات صانع
 خصوصنده جواهر و اعراض طريقه سالک اولمش لردر . سلفيه نك نظری استدلالنده اساس ،
 تاشردينک کوستردیکی ادله ایدی . اصحاب و تابعيندن هيچ بری اعراض و حرکت و سکون
 دليلی ايله اجسامک حدوثی ، اجسامک حدوثيله ده عالمک حدوثی اثباته قالمشاملردی .
 حاکموکه ، متکلمين رأي و نظری کثات وسنته قدیم ، عقلاً مستبعد کوردکاری
 فصوصی ، رأي و نظارلرينه کوره تأويل ايتمش اراده و نظر مسنونه اهميت و برمه مشلردر .
 مثلاً سافيه ، ذات بارينک وجودينه ؛ قرآنک کوستردیکی کي ؛ آیات الهیه و انتظام
 کونیه ايله استدلال ایدیورلردی . متکلمين ايسه جواهر و اعراضدن مرکب اولان عالمک
 حدوثی اساس طومش ، يکی بر چيغير آچمش لردر . بوفکر ، ايلک دفعه ايکینجی عصر
 هجري ده (جعد بن درهم) و (جهنم بن صفوان) طرفندن اورتايه آيلمش ، بالاخره
 رؤسای اعتزالدن ابوالهذيل علاف (۲۲۶ هـ) ک غيرتيله بر نظريه شکافی آشدر .
 متکلمينک آجديکی بویکی طريقه ده ، اجسامک اعراضدن یعنی حرکت و سکوندن
 خالی اولماسندن محل حوادث اولدینی نتیجه می چيقاريليور ، حوادث و اعراضک ازله
 دوغرو الي غيرالهايه دوامک امتناعندن ده اجسامک حدوثيه استدلال ایدیيور ، بوندن ده
 بر محدث و صانع احتیاج ضروری کورولیوردي .
 سلفيه ، صفات الهیهده نفی مجمل ، اثبات مفصل طريقی تعقيب ، علم ، قدرت ،
 سمع ، بصر ، تخليق ، تزئین کي صفتلری تفصيل ایدیيور ، نفی مقامنده ده « لایشه
 شيئاً من الاشياء من خلقه ولا يشبه شیء من خلقه » = خلق ايتديکی انشادان هيچ بر
 شئيّه بکزه من ، مخلوقاتندن ده هيچ بر شی اوکا بکزه من . دييورلردی . متکلمين دن
 (جهميه) مذهبه سالک اولانلر ايسه « الله شويله دکلد ، بويله دکلد وجود
 مطلقدر » ديه رک نفی مفصل و اثبات مجمل يواني طومش لردر . متکلمين ، اراده طريقی

اهمال ايتدكارندن ايجلرنده تركيه نفسى اهاك ايدهدرك عباداته لزوم كورمه ينلر بولوندينى كېي ،
عنضوى طريقندن اوزاقلاشانلر ، نصوصى رد و تاويله چالیشانلر ، افعال وصفات السهبه نك
تعطيلنى منتج نظريه سرد ايدنلر ، وياخود بالهكس تجسيمه قدر كيدنلر واردر .
متكلمين برطاقم اصول و قواعد تمهيديه برشكل علمى ويردكلى مسلكلرىنى فلاسفه نك
ظهورندن صوكره تنسيق ايدهدرك برسيستم حاله صوقفه موفق اولمشلردر . بو اصول
وقواعدك مهملى شونلردر :

- ۱ . — طريق كلام ، طريق تعمقدر .
- ۲ . — باب معرفته اصل ، مجرد نظر واستدلالدر . بناء عليه ادعا اولونان شى
اولا عقلى اصول و برهانلرله تسديد ايديلى و آنجق بوندن صوكره نصوص ايله استشهاد
بولونمايدر .
- ۳ . — صانع عالم آنجق حدوث عالم طريقيله اثبات اولونه يلدز .
- ۴ . — اجسام واعراض حركتى مستلزم اولديغندن حدوثن خالى اولاماز .
- ۵ . — اجسام ، جواهر فرده دن (آتوملردن) متشكل و بناء عليه متماثلدر .
- ۶ . — جواهر فرده فعلاً متمايلدر .
- ۷ . — عالم هم ذاتى اعتباريله همده زماناً حادثدر .
- ۸ . — زمان فرد و خلا واردر .
- ۹ . — مكان بعد مجرد موهومدر .
- ۱۰ . — عرض محلى ايله قائمدر . نه موجود نهده معدوم اولوب بر موجودك صفقى
معناسه برحالدر .
- ۱۱ . — عرض حادثدر وايكى زمانده بقاسى متمتعدر .
- ۱۲ . — حوادث و آثار ماضيه دوعرو الى غيرالهايه دوام ايدمه من .
- ۱۳ . — ماهيانك طبيعت و تركيب عقليسى يوقدر .
- ۱۴ . — اسباب ايله مسيبيات آره سنده لزوم يوقدر .
- ۱۵ . — دليلك بطلانندن مدلولاك ده بطلانى لازم كلير .
- ۱۶ . — اصول دينده معتمد عليه عقلدر .
- ۱۷ . — ادله سمعيه خطايدر . آنجق ظنى افاده ايدر .
- ۱۸ . — عقل ايله تعارض ايدن نقول و نصوص تاويل اولونور .

۱۹. — توحيد باری برهان تمامعله مثبتدر .
 ۲۱. — صفات باریده اساس اثبات مجمل ونفی مفصلدر .
 ۲۲. — ذات باری قادر ومختاردر .

بعضیلرینک چوروکلکی بوکون تحقیق ایتیش اولان بواساسلر، تدریجاً توسیع ایدیلش جوهر فرد، اجسام، زمان ومکان، عرض وحرکت مباحثی تفصیل ایدیلک صورتله فیزیکله متافیزیک بربرلینه ربط اولونهرق اوزمانلره کوره آز چوق آهنگدار بر سیستم وجوده کتیریلشدر .

متكلمينك اصلارندن ايلك ايکينسى، مسلكلرينك ماهيتنى کوسترمک اعتباريله شايان اهميتدر . سلفيه، اعتقادی مسئلهلرده دريندن درينه اتعاب فکر ايتمكى موافق بوليور، آئارده وارد اولان، غننه طريقله کان شيلرى عيناً قبول ايديورلردى . متكلمين برنجى اساسلريله کنديلرينى بوحرکتسزلکدن قورتارمش، کنيش برساحه اوزرنده يورومکه باشلامش، يالکيز کتاب وسنتک ناطق اولدينى مسائلى تعميق ايله اکتفا ايتمه يرك نصوصک ناطق، سنت صحيحه نك وارد اولمدينى مسئلهلرىده تدقيقدن چکينمه مشلردر . متكلمين مسلكنك تلى اولان ايکينجى اصل، کنديلرينى سلفيه دن بوس بوتون اوزاقلاشديرمش اولق اعتباريله داها زياته شايان اهميتدر . متكلمينک بواصله کوره ادله سمعيه يعنى قرآن وحديث مجرد خبردر . بونلر يقينى دکل آنجق ظنى افاده ايدرلر . اسالاس نظر واستدلالدر . بناء عليه مجرد عقل ونظرك استبعاديله کتاب وسنتک تأويله ضروريدر .

متكلمين بواصلريله عینى زمانده هر مسلك فلسفى نك ايلك مرحله ده قارشولاشدينى « انسانلر حقیقی ادراك ايدمیلرلرمی ؟ .. » سؤالنده مثبت بر جواب ویره رك ريده ، احتماليه ، اضافيه ، انتقاديه مذهب لرندن اوزاقلاشمشدر .

معلومدرکه امکان عام يعنى حقى باطلدن فرق وتميز امکانى برطاقم مباديى ايجاب ايدر . بوسيدن علم قوه مزك طبيعت وماهيتى، منشأنى، قيمت وحدوينى آراشديرمق هر سیستم ايجون طبيعى بر کيفيتدر . متكلمين ايکينجى اصلى وضع ايتمکه هم بو جهقه آراشديرمش، همده حقیقی هانكى واسطه ايله ادراك ايدمى ؟ « سؤالنه معين بر جواب ویرمشلردر . بو جواب، متكلمين وبالخاصه بونلردن سیستملى داها منتظم وداها آهنگدار اولان معتزله (Nationalistes) میانه ادخال ايتدیرمکه مساعدرمه .

بدیهیات عقلیه بویوک بر قیمت ویرن متکلمین، بونلره مصادم اولان نصوص متواتره‌ی تأویل ایتمکده اصلاً تردد ایتمه‌مشلردر. فقط بدیهیات حسیه بوقدر قوت و قطعیت عطف ایدمه‌مشلردر. بوسیدن مشاهدات حسیه مخالف کورون نصوصک تأویلی ضروری عد ایتمشلردر. چونکه خارجه اطلاعدن عبارت اولان حسی حکم و تصدیقک ساحه مشاهده و تجربه بولونمیان افراددن بعضیرنه شامل اوله‌مامسنی جائز کورمشلردر. قوانین طبیعه‌نک بوگونکی قدر قطعیتله بیلنه‌مدیکی زمانلرده بوصولده دوشونولش اولسی معذور کوروله بیلیر!..

فقط اعتراف ایتک ایجاب ایدرکه متکلمین اوچونجی عصر هجری اواخیرینه قدر «معرفته اصل مجرد نظر واستدلالدر» اصلنه صیقی بر صورتده یایشمش، سربستی مناقشه‌نک علمداری ایشلردر. لیکن اوچونجی عصر هجری نصف اولنده بصره‌لی (ابو محمد عبدالله بن سعید بن کلاب) بوفطانی سربستی‌ی تقید ایتدیره‌جک بریول طوتمش، سلفیه مذهبیله متکلمین مذهبلری آره‌سنده متوسط بر طریق آچمشدر.

ابن کلاب، متکلمینک اوزمان ایچون یکی وجاذب نظریه‌لری قارشوسنده سلفیه مذهبنک کیشدکه سونمکده اولدیغی کوره‌رک اونلرک بعض اساسلری قبول ایتک صورتیله سلف پیرولری جانلاندیرمق ایسته‌مشدی. بومقصدی تأمین ایچون متکلمینک «اجسام واعراض حرکتی مستلزم اولدیفندن حدوندن خالی اوله‌ماز» و «ماضیه دوغروحوادث الی غیرائهایه کیده‌مز» اصللری قبوله ایتمکه مجبور اولدی. ابن کلاب بویکی اصلی قبول ایتمکه اوزمانلرده اهل سنت عقیده‌سی. عد اولونان سلفیه مذهبنده مهم برانقلاب یایش اولیوردی. چونکه بواسطه وللرک قبولی ایله ذات بارینک ازله فعلدن خالی ارله بیلدیکی تصدیق، تعبیردیگرله ازله افعال باری نفی ایدیش اولیوردی. حالبوکه سلفیه اوزمانه قدر: «الله‌یلدی و قنده برآن فعلدن خالی‌تکدر» و «مشیت الهیه و قدرت ربانیه‌نک تعلق ایتدی افعال و صفات‌الله ایله قائمدر.» قضیه‌لرینه معتقد بولونیورلردی.

ابن کلاب افعال‌الهییه مسئله‌سنده سلفیه‌دن آریله‌رق متکلمیندن (جهمییه) و (معتزله) مسلک‌لرینه قبول ایتمکه برابر دیگر خصوصلرده بونلره مخالفت ایتمش، سلفیه طریقه کیتمشدر. فقط (ابن کلاب) که مذهبی اوزمانلرک او قدر تعمیم وانتشار ایدمه‌مشلردر. علم کلام آنجق هجری ۳۳۰ تاریخنده وفات ایدن (ابوالحسن الاشعری) ایله یکی بر استقامت آیش اولدی: (ابوالحسن الاشعری) ایله (ابوالعباس القلانسی)، ابن کلاب مذهبی

توسيع و اكمال ايدەرك قوتلى برفرقه وجوده كتيرديلر. عيني زمانده (ابو منصور ماتريدى) ده اشعرى مذهبىه نسبتله سلفيه يه داها ياقين اولان ديكر بزمذهب نشرينه باشلادى. قدرتلى بعضى عالم لره نفوذلى سياسى شخصيتلر و بالخاصه (صلاح الدين ابوبى) نك مظاهرينه مظهر اولان مذهب اشعرى پك زياده انتشار ايتمهك باشلادى. (ابن فورك)، (ابو اسحق اسفرائيلى)، (ابو المعالى جوينى)، (باهلى)، (محمد بن مجاهد)، (ابوبكر الاپهرى)، (ابوبكر الباقلانى)، (ابو ذر الهروى)، (سمعانى)، (عبدالوهاب بغدادى)، (ابو منصور بغدادى)، (قشبرى)، (بيهقى)، (خطيب بغدادى) كې ياشادقلىرى زمانلر ك ممتاز شخصيتلرى اولان بويوك عالم لرك مظاهرينلرى ايسه برچوق يزلرده رسمى مذهب المسمى تأمين ايلدى. (اشعرى) نك مذهبي، بر اعتبارله ابن كلاب مذهبىك شكل متكامل ايدى.

متكلمينك مخلف مذهبلىرىنى تمثيل ايدن ذوات، ازجمله كندى نامنه نسبت ايدىان مذهبىك مؤسسى (ابوالحسن الاشعرى) ايله بيرولرندن (ابوبكر الباقلانى)، (ابوالوفاء ابن عقيل)، (ابو المعالى جوينى)، ارباب اعتزالدن (ابو على جبائى)، (ابوهاشم جبائى)، (عبدالجبار همدانى)، (ابوالحسن البصرى)؛ كراميه مذهبي رؤساسندن (محمد بن الهيصم)، شيعه اركانندن (ابن النويخت) كې قداما آرسطو منطقى قبول ايتمه مشلردى. چونكه بونلر ك قبول و مدافعه ايتدكلىرى اساسات كلاميه آرسطو منطقىك اساسلرينه مخالف بولونيوردى. فقط يونان قديم واسكندريه فلسفه سنه عايد مؤلفات عربجه يه ترجمه ايدىلنجه فلسفه و منطق، منورلر آره سنده تعمم ايدەرك متكلمينك اوزمانه قدر قطعى برر حقيقت كې تلقى ايدىان اساسلرندن بعضيلرىنى چور و تيمكه باشلامشدى.

(يعقوب الكندى) ايله تبلر ايتمهك يوز طونان فلسفى جريان بويوك برآهنك ويكندسقى ايله انكشاف ايتمشدى. كندى، فارابى، ابن سينا... كې بويكى جريانك ممثلارنده مه تود و سلطه متحد ايدى. بربرلرندن آنحق و اصل اوله بيلدكلىرى تكامل ك آز و يا چوق ايلرله مش اولمسلله آير يابورلردى. حالبوكه متكلمين نام عموميسى آلتنده طوپولانان مذهبلىر بويله دكلدى. آره لرنده درين آيريلقلىر، بارز تخالفلىر بولونيوردى. بو حال ك سبب ضعف اولديغى، قداما كلامىك كيتدكجه ييقيلديغى كورن (ابو حامد محمد العزالى) [ه ۵۰۵] علم كلامه يكي براستقامت و يرمك لزومى ايلك دفعه حس ايتمشدى. غزالى، مذهب اشعرى رؤساسنىك قبول ايتش اولدقلىرى «دليلك بطلانندز مدلولك ده بطلانى لازم كلير.»

اساسنی رد ایده دك علم كلامه باشقه براسقامت آچمه چالیشدی . نهایت او وقتہ قدر اشاعره طرفندن محکوم ایدیلن (منطق) اساسلرینی قبول ایده دك بونلره استناداً علم کلامی یکی بر شیکله ارجاع ایتمه موقوف اولدی . غزالی نك اشعری کلامنده یاپدیغی تجدد شو اوچ اساسه ارجاع اولونایلیر :

۱. — اصول منطقیه یی قبول

۲. — انعکاس ادله یی رد

۳. — کلامه مباحث فلسفیه یی علاوه

ایشته بواوچ اساسك قبولندن سوکره درکه متكلمين ايکي به آيريلش ، غزالیدن اولکيلره متقدمين ، غزالی واوندن سوکره کان پيرولرينده متأخرين دینلمشدر .

قدماي متكلمين کندی سیستملی داخاندۀ عقائد دینیه یی اثبات ومدافعۀ ایچون؛ اولجه سويلدیکمز وجهله ؛ بر طاقم اصالر قبول ایتش وبواصللره کوره ادله مخصوصه ترتیب ایلشلردی . فقط فلسفی مکتبلرک انکشافندن وآرسطو منطقنک انتشارندن سوکره متكلمينک وضع ایتش اولدقلری اصاللردن بعضیلری چورومکه باشلامشدی . قدماي متكلمين بو اصاللری تعدیل ایده جککیرینه منطق علمنی رد ایتش ، چوروکلیکی ظاهراً اولان انعکاس ادله یی دستور اتخاذه اصرار کوسترمشلردی . (ابوالحسن الاشعری) ، (قاضی ابوبکر الباقلائی) و (استاذ ابوالحق اسفرائینی) کی اشعری مذهبک بویوک اماملری « دلیک عدمندن مدلولک ده عدی لازم کلیر » و « دلیک بطلانی مدلولک ده بطلانی استلزام ایدر » اساسلرینه یاپیشمشلردی . حالبوکه آرسطو منطق بو اساسلرله برابر متكلمينک وضع ایتدکاری ادله مخصوصه دن بعضیلرینه یی قیورودی . اصول منطقیه قبول ایدیلدیکی تقدیرده متكلمينک ادله مخصوصه یی باطل اولیورودی . حالبوکه ینه متكلمينک قبول ایتدیکی « دلیک بطلانندن مدلولک ده بطلانی لازم کلیر » قاعده سنه کوره ادله مذ کوره ایله اثبات ایدیلن عقائد دینیه نك ده بطلانی اقتضا ایدیورودی . ایشته (غزالی) یی تلاشه دوشورن و علم کلام ساحه سنده کی مشهور حمله یی یانغه سوق ایدن عامل بو ایدی .

فی الحقیقه آرسطو منطقی ، ترکیب عقلی وخارجده کلی طبعی نك ثبوتی مناسنه استناد ایدیورودی [۱] . کلیات خمس یعنی جنس ، نوع ، فصل ، خاصه وعرض عام دن عبارت

[۱] ترکیب عقلی ویا ترکیب ذهنی نوعلرک جنسلر وفصللردن ترکیب ایتسیدر . آرسطو منطقده کوره انسانه نسبتله حیوان ناطق بر ترکیب عقلیدر . بو ترکیبده انسان نوعی ؛ حیوان جنسی ایله ناطق فصلندن ترکیب اتمشدر .

بولونان كلئ ذهنئ كلئ طبعئ به منطق اوله بيلمسى ايجون تركيب عقلى وخارجده كلئ طبعئ نك ثبوتى لازمدر. آرسطو منطقى ، اعيانن هر هانكه بزنده برى (ذات) ديكرى موجود مشاهد اولمق اوزره ايكي شئ اثبات ايده رك ماهيات نوعيه يي خارجده موجودات عينيه اوزرينه زائد قيلمقدردر . ديمك كه آرسطو منطقى وبومنطقه استناد ايدن فلاسفه ، ذهنده اثبات ايتدكلرى اشيانك خارجدهده ثبوتى قبول ايتمكدردر [۱] .

فلاسفه نك صفات اجسامى (ذاتى) و (عرضى) قسملرينه ، عرضى يي ده (لازم الماهيه) و (عارض الماهيه) ويا (لازم) و (مفارق) ديه ايكي به آيرمالرى ، معرفى (حد) و (رسم) ه ، حدى ده (حقيقى) و (لفظى) به تقسيم ايتلرى ، ونهساي كورولتولى مناقشه لره زمين اولان (مقولات عشره) يي قبول ايتلرى هب كليات خمس تعبيرديكرله تركيب عقلى وخارجده كلئ طبعئ نك ثبوتى اساسنه مبتنى بولونيوردى [۲] .

[۱] اسكى منطقى اصطلاحنه ماهيات طبعيه ، ماهيات نوعيه تعبيرلرى مترادفدر. اسقولاستيك فلسفه يه كوره هر موجود ممكنك برماهيتى واردركه آنك (ذاتى) و (حقيقى) در . ايشته (ماهيت طبعيه) ويا (ماهيت نوعيه) ديدكلوى بودر . موجود ممكنك مشاهد ، معلوم ومعين اولان وجودى ده (وجود عينى) سيدر . آرسطو و طرفدارلرى (ماهيات نوعيه) يي (موجودات عينيه) ايجون مقارن اوله رق اثبات ايتدكلرى حالده افلاطون و طرفدارلرى مفارق عد ايلش ، بونلرك ازلى وابدئ اولدقلىنه قائل اولشلردر . افلاطونك (مثل Idées) يي ماهيات نوعيه ، كليات عقليه در . اسقولاستيك فيلسوفلرك بوفكرلرى ، قبول ايتدكلرى شو اوج اساسه مرتبدر .

۱ . — وجود مفهوم واحددر .

۲ . — مفهوم وجودده بوتون موجودات مشتركدر .

۳ . — وجود ، ماهيت اوزرينه ذهنأ زائد و مشكك (Equivoque) در . مشكك تعبيريله (وجود واجب) ايله وجود ممكنك آيرمق ايسته . فلاسفه اصطلاحنه كوره وجود مشكك اويله بر وجوددركه موجودات آره سنده على السويه بولونمز . بمضيسنده داهاقوى و داهاقوىم اولور . وجود واجب حقيقتده وجود ممكنك مخالف اولديفنندن وجود ، واجبه ذاتك ، ماهيتك ، تعبير ديكرله حقيقتك عينى در . ممكنده ايسه ذات و ماهيت اوزرينه زائددر . حالبوكه متكليمته كوره وجود ، (متواظى Univoque) در . يعنى موجودات آره سنده على السويه بولونور .

[۲] آرسطو منطقى وبوكا استناد ايدن اسقولاستيك فلسفه نك باشليجه خصوصيتى وجود و ماهيت مسئله لرده نظره چارمقدردر . فلاسفه وجود خارجى ، وجود ذهنى ، وجود لفظى و وجود خطئى ناملرله درت مرتبه وجود قبول ايدييور ، بونلرى وجود فى الاعيان ، وجود فى الازهان ، وجود فى العبارة ، وجود فى الكتابه تعبيرلرله آيريبورلردى . وجود خارجى ايله برشيك ذاتى ، حقيقتنى نفس تحققتى ، وجود ذهنى ايله ده ذهندهكى صورت مطابقيه سنى قصد ايدييورلردى . بوتلاقى به كوره وجود فى الاعيان ، اشيانك وجود خارجيسى ، وجود اصليسى ، وجود فى الازهان ايسه وجود ظلى سى اوليوردى . فلاسفه نك اشيانك خارجدهكى وجودلرندن آيرئ اوله رقى برده ذهنده وجودلرى

حالبو كه متكلمين كلى طبيعى نك خارجه شوتى قبول ايتيورلردى. بونلردن برقسمنه كوره (كلى) و (ذاتى) مجرد بر اعتبار ذهنيذر. حال اثبات ايدنلره كوره ده حال قيبيلندندر. بناء عليه خارجه مطابق اوله جقلرى برشى يوقدر. قدامى متكلمينك بو اساسلرينه نظراً منطقك الك مهم قسمنى تشكيل ايدن (كليات خمس) و بوكا مبتنى اولان قول شارح (تعريفات) ايله (مقولات عشره) باطل اولقى لازم كلديكى كې (عرض ذاتى) نك ده بطلانى ايجاب ايتكمده در. قدامى متكلمينك آرسطو منطقى ابطال ايجون بوقدر چيرينمش اولميرنه سبب، عقائد دينه نك اثباتى مقصديه سرد ايتمش اولدقلرى دلائلك استناد ايلديكى مقدماتدن بر چوغنى منطقك ابطال ايتمى كيفيقى ايدى.

فى الحقيقه متكلمين اثبات صاننى حدوث عالم طريقى، صدق نبوتى وجود صانع،

اولدغنى قبول ايتلرى خارجه وجودى اوليان اشياى تصور ايدميه مژدن نشأت ايتشدر. ريسورلكه، يز خارجه وجودى اوليان امورى تصور و تفهم ايديورز. ديمك بوامور ذهن ده ثابت و موجود در. چونكه برشئى تغل، اكر اوشئ موجودات عينه دن ايسه آنجق (صرت) نك عقل ده حصولى ايله موجودات عينه دن دكسه (نفس) ي ايله اولور. ديمك كه اشيا نك برى خارجه دكى (وجود عينى) سى، ديكرى ده عقله دكى (وجود ذهنى) سى اولقى اوزره ايبى نوع و مودى واردر.

ماهيه كلنجه، اوده برشى نه ايله اوشى اولاش ايسه اوندن عبارتدر. مثلا انسانه نسبتله (حيوان ناطق) تركيب عقليسى، انسانك ماهيتى در. اساساً ماهيت لفظى عربجه اوندر؟ مناسبه كان (ماهى؟) دن مشتقدر. برشئك ماهيتى كنديسيله اوشيدن (ماهى؟) ايله وقوه بولان سؤاله ويريلن جوابدر، دينيله سى بوعتبارله در. چونكه برشيدن (ماهى؟) ايله سؤال، اوشئك وصفى و ياخود اسنك اياضاتى دكل، اوشئك حقيقتى طلبدر. اسقولاستيك فلسفه ده ماهيات ممكنه ده اوج اعتبار قبول ايديشدر:

۱. — ماهيت مطلقه: وجود و تمين عوارضه مقارنت ويا بونلردن تجرددن قطع نظرله ماهيت ماهيت اولقى اعتبارله آلان ماهيتدر كه نه موجود نه ده معدوم عد ايديلمكده در. بواسكى فلسفه كتابلرنده (ماهيت لا بشرط شئ) تعبيريله افاده ايديشدر.
۲. — ماهيت مخلوطه: كنديسنه وجود و تمين عارض اولان ماهيتدر. بوده (ماهيت بشرط شئ) تعبيريله افاده ايديشدر. ماهيت مخلوطه، ماهيت كليده در و موجود در.
۳. — ماهيت مجرد: كنديسنه وجود و تمين عارض اولان يعنى بر قيد زائد ايله ماخوذ اولامسى شرط اولان ماهيتدر كه بوده (ماهيت بشرط لاشئ) تعبيريله افاده ايديشدر. ماهيت مجرد خارجه معدوم در. وجود ذهنى سنه كلنجه، ذهنك هرشئى تصور ايتسنى نظر اعتباره آلانلر، بوعتبارله ماهيت مجرد ايجون ده بر وجود ذهنى قبول ايتشدر. فقط ماهيت مجرد نك ذهن ده وجودى عوارض و لواحق يعنى مقولات ثابته عد ايدنلر بلكس معدوم تى ايتشدر. اسكى فلسفه و كلام كتابلرنده (افلاطون) ك ماهيت مجرد نك وجودى قبول ايدوب ايتدينى حقيقه اوزون مناقشه ل يور و تولشدر.

توحيدبارى يى ده برهان تمانعله اثبات ايديورلردى. بو خصوصده سرد ايتدكلى دليللرك
مقدماتى مقامنده برطاقم اصول وقواعد وضع ايتش بولونيورلردى. آرسطو منطقى ايسه
بواصول وقواعدى، بومقدمه لرى چوروتتمكده ايدى. باشده اشعرى اولمق اوزره
انعكاس ادله يى قبول ايدن متكلمين، عقيده لرينك ده تهاككه دوشديكى كوربيورلردى.
چونكه منطق علم كلامك استناد ايتديكى اصول وقواعدى، متكلمينك مختلف مسائل
اعتقادييه يى اثبات ايجون سرد ايتدكلى ذلالتك مقدماتى ابطال ايتمكه بونله استناد ايدن
دليللرى ده ابطال ايتش اوليوردى. حالبوكه متكلمينك قبول ايتديكى انعكاس ادله
اساسنه يعنى دليلك بطلانندن مدلولك ده بطلانى لازم كه جكنه نظراً مسائل اعتقادييه يى
اثبات ايدن دليللر ابطال ايديلنججه، بوعقيده لرك كنديلرينك ده بطلانى ايجاب ايدييوردى.
غزالى، ابتدا سلفلرينك انعكاس ادله عجيبه سنى رد ايتش، « منطق بعض ادله
كلاميه يه منافى ايسه ده اصل عقائده مخالف دكلدر» ديه رك ارباب كلامى منطق دشمنلكنندن
قورنارمشدر. ايكنجى حملاه ايسه تركيب عقلى وماهيمات طبيعيك خارجه وجودى
اساسلرين قبول ومسائل كلاميه يى اثبات خصوصنده منطق اصوللرينى تطبيقه باشلامدر.
غزالدين صوكره (فخرالدين رازى)، (ابوالفتح شهرستاني)، (سيفالدين
آمدى)، (قاضى بىضاوى) كى ذوات، قدامى متكلمينك چوروك كورولن مقدماتى
ابطال وترك ايدرك يرلرينه قياس عقل ايله مؤيد ديكر دليللر اقامه ايلمشلردر.
غزالى وپيرولرينك آچدقلى چيغير، مسالك فلسفيه آره سنده كى تمارض وتناقضلى
جدل ومناقشه صورتيله كوستره رك اصول فلسفيه ك علم كلامى بيقه جق علمى برقيمتى
حائز اولمديغنى اثبات غايه سنى تعقيب ايدييوردى. فقط بوغايه، كيتدكه متكلمينى فلسفيه
تقريب ايتش، نتيجه نه علم كلام فلسفه دن آنجق (سمعيات) بخيله آريله جق برحاله
كلشدر. اسلامى عقائدى آرسطو فلسفه سنه استناد ايتدين متأخرين كلامك اك بويوك
مخدورى، بوفلسفه ك سقوطيله كنديسنك ده بيقلماسى اولمشدر.
اوج عصر قدر دوام ايتش اولان قدام اشعرى طريقتى هجرى آلنجى عصر دن
اعتباراً انكشافه باشلايان متأخرين كلامنه نسبتله سلفيه مسلكنه داه يقين صاييله بيلير.
حالبوكه متأخرين كلامى مشهور مفسرلردن (قاضى بىضاوى) ايله قدام كلامندن بوس
بوتون اوزاقلاشمش، تماميله آرسطو فلسفه سنه بورونمشدر. بوشكلك صوك مدافعلرى
(شمس الدين اصفهاني)، (قاضى عقدالدين الايجى)، (ابن همام)، (جلالدين ذوانى)،
(سعدالدين تفتازانى)، و (سيد شريف جرجانى) در.

تاریخچه‌لرینی اجمال ایتدیگمز متکلمیندن کړک قدماڼک ، وکړک متأخرینک اک مهم هدفلری (هیولاء) و (صورت) اساسنه استناداً مالک قدمنی ادعا ایدن آرسطو فلسفه‌سی بیرولرینه قارشى کائناتک حدوتى ، عالمدن مستقل فقط عالمده حکمران برقادړ وقیومک وجودینی اثبات ایتکدی . بوهدفه وصول ایچون اولدقچه آهنگدار برسیستم قورمشلردر . بوسیستمک اک مهم قسمی ، بوجه آتی ایضاح ایده جکمز آتوم نظریه‌سیدر .

متکلمینک آتوم نظریه‌سی

متکلمین ، کائناتک حدوتنه استناد ایده رک برر صانع لزومنی اثبات ایتک تعبیر دیگرله فیزیکدن متافیزیکه حیقه بیلیمک ایچون جزء لایتجزا دیدکاری آتوم نظریه‌سنی قورمش اولدقلرینی سویله مشدک . بو نظریه متکلمین سیستمک باشدیجه اساسلردن بری اولدینی جهته سیستمک اهمیتله تدقیقی ایجاب ایدن اقسامندندر [۱] ، اساساً آتوم ، فلسفه‌یی همان هر عصرده پک چوق اشغال ایتش اولان موضوعلردن بریدر . بوکونده ترقیات حاضره‌یی دوغرران قیزیک و کیمیا علملری آتومیزمه استناد ایتکدهدر .

متکلمین بو نظریه‌یی التزام ومدافعه ایتک صورتیله هم سلفیه بیروللرینک همده مشائیه واشراقیه فیلسوفلرینک خصوصتیرینی قازانمش ، سیستملرینی مدافعه وتعمیم ایچون مخاصملریله عصرلرجه چارشمغه مجبور اولمشلردر .

سلفیه ارکانی اثبات صانع خصوصنده دلیل حدوث واختراع ، دلیل حکمت وعنايته

[۱] متکلمینک فلسفی برسیستم شکلنده تأسیسه موفقی اولدقلری (اصول کلامیه) نک منشأی مسئله‌سنک آوروپالی مؤلفلری خیلی اشغال ایتش اولدینی کورولیور . بونلردن بعضیلرینه کورم متکلمین بوسیستمی فلاسفه قدیمه حائد آراء وافکاردن کندیلرینه نافع اوله‌یله جکری آتاق صورتیله وجوده کتیرمشلردر . (شمولدر Schmolders) ایسه اصول کلامیه‌یی آرسطو مسلکک احتیاجه کوره تعدیل وتبدیل ایدلش برشکلی عد ایتکدهدر . فقط متکلمین سیستمی یاقیندن تدقیقی ایدیلدیکی زمان هرایکی توحیدکده اساسزلفی تبیین ایتکدهدر . چونکه برنجی تویه کوره متکلمین مسالکک وضوح واستقلالدن محروم برخلیطه اولسی ایجاب ایتکدهدر . حالبوکه حقیقت حال هیچده بویه دکلدرد . متکلمین سیستمی ده اک ایی بر فلسفی سیستم قدر آهنگدار اصوللردن مرکبدر . ثانیاً سیستم ادعا ایدیلدیکی شکده ترتیب ایدلش اولسیدی ؛ بدایتدن اعتباراً ؛ عناصر غیرمتجانسه‌یی تألیف ایچون دواملی بر فعالیت کورتیلش اوله جقدی . حالبوکه علم کلام تاریخی بویه بر فعالیت قید ایتمه مکدر . « شمولدر » ک توجهنه کانجه ، بومک بطلانی ده حقیقت تاریخیه عدم توافقیله ثابت اولقدهدر . اولجده اشارت ایتدیگمز و - هله آرسطو فلسفه‌سی اسلام عالجه اصول کلامیه‌نک تأسیسندن خیلی زمان صوکره طانیلمشدر . متأخرین کلامنده کورولن شکل یعنی اصل کلامیه ایله اصول فلسفه‌نک مزجی کیفیتی ایسه بوتاریخدن چوق زمان صوکره باشلامشدر .

مراجعت ایتمشلردی. بونلردن دلیل حدوث و اختراع مبدأ علیت، دلیل حکمت و عنایتده عالمده کی نظام و غایه اساسلرینه ابتنا ایدیورلردی. متکلمین سیستملرینی مجرد علمی مقتضی اولان نظر و استدلال تملی اوزرینه قورمش اولدقلرندن خطایی ماهیتده اولان و بناء علیه آنجیق برظن قوی تولید ایده بیلن سلفیه دلیللرینی ضعیف بولمش، بوخصوصده منحصر آ حدوث عالی اثبات طریقنی طوتمشلردر. فقط طالمک حدودنی اثبات برطاقم مقدمات قبولنه وابسته کورولدیکندن سیستملرینه بالضروره جواهر و اعراض مسئله لرینی ده ادخال ایتمش و بوضورتله آتوم نظریه‌سی قورمغه مجبور اولمشلردر.

جواهر و اعراض اساسنه استناد آ قورولان بونظریه‌نک زمان تأسسی قدر مؤسسسلرینک شخصیتلری ده فلسفه اسلامییه تاریخی نقطه نظرندن پک مهمدر. هجری ۴۳۱ تاریخنده تولد ایدن (ابوالوفاء ابن عقیل) ک «صحابه ارتحال ایتدیلر، جواهر و اعراضک، نه اولدیفنی بیلمدیلر» بولنده کی افاده سیله امام اعظمه اسناد ایدیلن (الله عمرو بن بابه لعنت ایتسین، ناسه علم کلامی او آجدی! «بولنده کی بیانات کلام مکتبک زمان تأسسنی تعیین ایده بیلیمک کمزه آزچوق مساعدر. صحابه دورنده جواهر و اعراض بختلرینک مسلمان متفکرلرینه مجهول اولدیغنده شبهه یوقدر. (عمرو بن باب) ایسه هجری (۸۰) تاریخنده دوغمش و هجری (۱۴۴) ویا (۱۴۵) تاریخنده وفات ایتشدر. بوکا کوره کلام طریقنک برنجی عصر هجری اواخریله ایکنجی عصر هجری اوائلنده باشلامش اولدیفنی قبول ایده بیلیرز. فقط، بوتاریخلرده باشلامش اولان کلام طریقنک بدایتده برسیتسم ماهیتنده اولدیفنی شبهه مزدر. هر حالده جواهر و اعراضدن و بونلرک حدوشندن ایلك دفعه بحث ایدن ذات (عمرو بن عیید بن باب) دکلدر. چونکه جوهر و عرض بختی ایلك دفعه اورتایه آتان شخصک (جعید بن درهم) اولدیفنی بیلپورز [۱]. (جهم بن صفوان و (عمرو بن عیید) آنجیق (جعید) ک افکارینی نشر و تعمیم ایتمشلردر.

[۱] جعید بن درهم، فلسفه اسلامییه تاریخنده اولدیفنی قدر مذاهب اسلامییه تاریخنده ده مهم برشخصیتدر. اسلامده (سلفیه) دیدیکمز (اثریه) مسلککنه قارشی ایلك دفعه اصولی مخالفتله باش کوسترن مذهبلرده کی اساسی فکرلر جعید بن درهم طایاندیفنی کبی جواهر و اعراض اساسیه اجسام اعراض و حرکتی مستلزم اولدیغندن حدوثن خالی اوله‌مز، ادعاسنی ایلك دفعه موقع مناقشه یه وضع ایدن ده بنه بوذاتدر. فقط شایان حیرتدرکه تاریخ و تراجم احواله دائر اسکی کتابلرده اسلام طالنده کی حرکت فکریه نقطه نظرندن مهم بر رول اوینامش اولان (جعید بن درهم) ک حیاتی حقنده واضح معلومات ویریه مشدر. کتب کلامیه ایله (شهرستانی) و (ابن حزم) کبی تاریخ مذاهبدن بحث ایدن مؤلفلر ایسه، نشر ایتدیکی فکرلرک منشائی پک مظالم براقشلردر. هجبا بو ذاتک حرکت فکریه

ديك كه جوهر و عرض مبدألرينه كوره حدوث عالمي اثبات فكري ايلك اول
(جعد بن درهم) طرفدن اورتايه آتيلمش ، بالاخره متكلميندن (جهميه) (معتزله)
رؤساي و بالخاصه ارکان اعتزالدن (شيخ المثبتين) عنوانيله ياد ايديلن (ابو الهذيل العلاف)
بوني سيستماتيك بر نظريه شكلنه قويمشلدرد .

متكلمينك بالاخره داها زياده تنسيق ايديلن سيستملي شوقضيه ليه ابتناء ايتكمده دره :
« موجود خارجي يا عدمله مسبوق و يا غير مسبوق اولور . موجود عدمله مسبوق دكلسه
قديمدر . عدمله مسبوق ايسه حادثدر . حادث ده بالذات متحيزدر يعنى بالذات كندينه
اشارت حسيه ايله اشارت قابلدر . بو (جوهر) در . و يا خود بالذات متحيزده حالدرد .
بوته (عرض) در » .

متكلمين متافيزيكي غايه لرينه ايريشمك ايچون فيزيك ده اساس اتخاذايتدكاري مبادي

ساحه سنده كي رولي لايقيه تقدير ايديله مديمي ؟ بوني ادعا ايديه ميه جكز . چونكه اورتايه آتديني اورپريئال
فكرلر بو اثرلرده كنديسنه اسناد ايديلكمده در . (جعد بن درهم) حقنده كي سكوتك سببي اورتايه
آتديني افكارك قلاسيك عقائده منافي كورولش اولمسنده آرامق داها دوغرودر . كنديسندن
بحث ايدنلر كده تحقير آميز برسان قولالغش اولملي بوني مؤيددر . ناصلكه (ابن تيميه) ده يك زنكين
وقيمتدار معلومات و وثائقي جامع اولان رابطه سز و طاغيتي مؤلفاتنده (جعد بن درهم) حقنده اخلافي تنوير
ايدمك معلوماتي و يريركن عيني لسانني قولالغشدر . (ابن تيميه) نك و يرديكي معلوماته كوره (جعد
بن درهم) تابعين دورنده ياشايان ، آچيقدن آچيغه اوزمانكي تلقيات دينيه مخالف فقط اورپريئال
فكرلر نشر ايدن بر آدمدر . تخمين ايديلديكته كوره جعد نشر ايتديني افكارني (ايان بن سيمان) دن
اوده (طالوت) اسمنده برندن آلمشدر . طالوت ، دور يغميري ده ياشايان و خلق نظرنده سحر باز
يعني ارواحله مناسبته دار اعتقاد ايديلن (ابيد بن اعصم) ك همشيره زاده سي و شاكردي اولديفندن
(جعد) ك نشر ايتديكي افكار بوضورتله بر كاھنه منتهي اولقمده در . فقط (جعد) ك قديم (خرائه
Gharraé) يعني (حران) ده يتيشمش اولديني حقنده كي روايت افكارينك منشأني كوسـترمك
اعتباريله داها زياده حائز اهميتدر . چونكه (بابل) دن هجرت ايدن (حضرت ابراهيم) ي ارض
كنعانه كيدركن بر مدت بارينديرقي و مشهور (قراسوس Crassus) ه قبل الميلاذ (۵۳) تاريخنده
ساحه انزام اولقله معروف اولان (حران) شهرني كه (اورفه Edeese) نك طقسان كيلومتره
جنوب شرفيسنده و (جلاب) ايرماغي كنارنده ايدني - اسكيد نيري صابئلرله مسكون بولونيوردني .
پرچرق افكار فلسفيه ايله ده مشبوع اولان صابئلر اوزمانه نسبتله فكراً خيلي مترقي ايديلر . بناء عليه
بونلر ك آره سنده يتيشن (جعد) ك اوزمان ايچون اورپريئال صاييلان بعض فكرلر نشر ايتسي هيچ ده
مستبعد دكلدر . فقط آدجغز نهايت نشر ايتديكي افكارك قرباني اولمشدر . بني اميه امراسندن عراق
والي سي (خالد القسري) ، « الله ابراهيمي خليل ، موسي يي كلم اتخاذايتمه مشدر » ديديك ايچون
كنديسني بر قربان بابر امنده قربان كسر كي ايله بوغازلامشدر .

ایشته بو (جوهر) ایله (عرض) در . یوقاریکی قضیه لرندن ده آکلاشیله جنی اوزره
متكلمینه کوره (جوهر) ، بالذات متحيز اولان حادث ؛ (عرض) ده ذات ایله متحيز
موجود دیمکدر . متكلمين ، اسلام فیلسوفلرینک قبول ایتدکری (جواهر مجرده) یی .
نفی ایتیش اولدقلرندن بونلرجه هر جوهر متحيزدر ، یعنی بالذات اشارت حسیه یه قابلدور .
بناءً علیه جوهر متحيز قابل انقسام ایسه جسم ، دکلسه جزء لایتجزا نام دیکرله جوهر .
فرد یعنی آتومدر [۱] . جزء لایتجزا ، نه قطعاً ، نه کسراً ، نه وهماً نه ده فرضاً انقسام
قبول ایتمین بر جوهر ذو وضعدر . جوهر فردک ذو وضع اولماسی بر حیزده بولونماسی
دیمکدر که بونکله جزء لایتجزا انک اشارت حسیه یه قابلیتی افادا ایدیلک ایسته نیلمه شدر .
متكلمين جوهر فردک هیچ بر صورتله انقسام قبول ایتدیکی یولنده کی ادعایینی شوصورتله
ایضاح ایتمه لردر : « جوهر فرد اولاً قطعاً انقسام قبول ایتمز . چونکه صوک درجه
کوچوک اولدیغندن هیچ بردافع قوی اونی آیره ماز . ثانیاً کسرآده انقسام قبول ایتمز .
چونکه صلاحی اولدیغندن باشقه بر جسم اوکا نفوذ ایده رک قیره ماز . ثالثاً وهماًده انقسام
قبول ایتمز . چونکه واهمه جوهر فردک بر طرفنی دیکر طرفدن فرق ایده مز . رابعاً
فرضآده انقسام قبول ایتمز . چونکه جوهر فردک استحضاری ممکن اوله مدیغندن عقل
انقسامی تجویز ایده مز . »

جزء لایتجزایی بوصورتله تلقی ایدن متكلمين نظرنده عالم یعنی کائناده کی اجسامدن هر بری
بوی شکل جوهر فردلردن مرکبدر . جوهر فردلرک اتصال وتالیفندن مرکب اولمیان
[۱] جسمک تعریفنده متكلمين آرمسنده نقطه نظر فرقی کورولمکده در . معتزله یه کوره
جسم ، ابعاد ثلاثیه حائز اولان جوهردر . اشاعره یه نظرآده لا اقل ایکی جزء فرددن مؤلف اولان
جوهردر . جمهور اشاعره جه جسم بوا یکی جزئک مجموعیدر . نقطه اشاعره دن (قاضی) واتباعه نظراً
بالعکس جزئندن هر بری جسمدر . ظاهراً معنامزکی کورونن شواختلاف تألیف حقنده کی تلقی نک
تخالفندن نشأت ایتشد . جمهور اشاعره یه کوره جسم یالکز کنیدیسی ترکیب ایدن اجزادن عبارت
دکدر . اتصال وتالیفده ماهیت جسمده داخلدر . اتصال وتالیف جزء واحده تحق ایده میه جکندن
جمهور اشاعره جسمی ایکی جزئک مجموعی عد ایله مشلدر . (قاضی) اتصال وتألیفی امر اعتباری
تلقی ایله دیکندن جزئندن هر بری جسم عد ایتکده بأس کورمه مشدر . جسمی ابعاد ثلاثیه حائز
جوهر دیه تعریف ایدن معتزله رؤسای آرمسنده ده اهمیتز نقطه نظر فرقلری واردر . مثلاً
معتزله دن (نظام) ه کوره بر جوهره جسم اطلاق ایده بیلنک ایچون اونک اجزاء غیر متناهیه دن
متشکل اولسی ایجاب ایدر . (جباتی) یه کورده ده عدد اجزا لا اقل سکن اولمیدر . چونکه ابعاد
ثلاثه آنحقی سکنز جزءله تحق ایده بیلمش . (ابوالهذیل علاف) ایسه اجزا عددی آلثیه
ایندیر مشدر .

هیچ بر جسم بولونه‌یه جغندن جهانده‌کی باجمله تکنونلر اتصال ، فساد و تحلل‌لرده انفصال دیمکدر . جزء لایتجزا حقنده‌کی بوتلقی شواییک اصله ایتنا ایتمکده‌در :

۱ . — اجسام قابل قسمتدر . قابل انقسام اولان هر شیئک اجزاسی بولونمق ضروریدر .

۲ . — اجسامک بالفعل حاصل اولان اجزای فردیه‌لری متناهی‌در .

متكلمين شو ایکی اصلی اثبات ایچون بر طاقم مطالعات و دلائل سرد ایتشلردر . اسقولاستیک لاییرینی ایچنده پوچالایان دماغلرک طرز تفکر واستدلال‌لرینی کوسترتمک اعتباریه تاریخی بر قیمتی حائز اولان بو دلائلی عیناً نقل ایتمک پک‌ده فائده‌سز دکلدر . یرنجی اصلی اثبات ایچون بروجه آتی ایکی صورته استدلال ایدیلشدر :

۱ . — قابل انقسام اولان هر شیئک اجزاسی بولونمق ضروریدر . چونکه قابل قسمت اولان شی واحد ایسه یعنی نفسنده بالفعل غیر منقسم ایسه وحدتک انقسامی لازم کایر . حالبوکه تالی باطلدر . زیرا وحدتک انقسامی تقدیرنده وحدت حقیقیه‌نک قابل قسمت اولان محل ایله قیامی ایجاب ایدر . محکم انقسامی ایسه حلاک‌ده انقسامی مستلزمدر . چونکه جزئیندن برنده‌کی حال ، جزء آخرده‌کی حلاک غیری اریلق اقتصاد ایدر . دیمک‌که قابل انقسام اولان هر شیئک اجزاسی بولونمق ضروریدر .

ب . — قابل انقسام اولان شی نفسنده واحد وحد ذاتنده متصل ایسه اونک انقسامی انعدامی دیمک اولور . حالبوکه تالی باطلدر . شوالده مقدمه باطلدر . یعنی قابل انقسام اولان شی بالفعل منقسمدر . فی‌الحقیقه قابل انقسام اولان شی نفسنده واحد وحد ذاتنده متصل فرض اولوندیغی تقدیرده تفریق اونک حد ذاتنده متصل اولان هویتی اعدام ایدرک او هویت اتصالیه‌ده موجود اولیان دیگر ایکی هویت منفصله اخذات ایتمک دیمک اوله‌جقدر . حالبوکه شی معینک بر کره کنندیسنده اصلاً انفصال اولیان تک بر هویت ، بر کره‌ده متفاصل ایکی هویت اولمسی محالدر . دیمک‌که قابل انقسام اولان شیئک نفسنده واحد وحد ذاتنده متصل اولمسی ممکن دکلدر . اونک فعلاً‌ده انقسامی ضروریدر .

متكلمين ، بالفعل انقسامدن حاصل اولان اجزاء فردیه‌نک متناهی اولدیغی اثبات ایچون‌ده صور آتییه ایله استدلال ایتشلردر :

۱ . — متناهی مقدارده بر مسافه‌غیر متناهی و بالفعل موجود اجزادن مرکب اولسیدی اومسافه‌نک زمان متناهی‌ده قطعی متمتع اولوردی . چونکه اومسافه‌نک تمامنک قطعی اولان

نصفنك قطعنه ، نصفنك قطعي ده بو نصفك نصفنك قطعنه . . . والی آخره متوقفدر .
 كورولیور كه معین و متناهی مسافه بالفعل موجود اجزای نامتناهی دن مرکب اولدینی
 تقدیرده اومسافه یی ازمنه متناهی ده قطع اتمك ممكن اوله میه جقدر . بوامكنسزلفه نظراً
 بو معین و متناهی مسافه یی بری چوق و دیگری آز بر سرعتله قطع ایدن ایکی جسم دن
 اولکیسی هیچ بر زمان ایکنجیسنه یتشه میه جقدر . حالبوکه بوتیجه نك بطلانی ظاهرده
 لازمك بطلانی ایسه ملزومك ده بطلاننه دلیدر .

ب . — حجم و مقداری متناهی اولان بر جسم کنديسی محیط اولان ایکی طرف
 آره سنده محصور اولدینی کی اجزای ده محصوردر . حالبوکه نامتناهیك ایکی حاصر آره سنده
 محصور قالماسی محالدر . تعبر دیگرله او جسم ده بالفعل موجود اولان اجزایك نامتناهی
 اولماسی محالدر .

ج . — فلاسفه اجسامی ابعاد ثلاثیه مالک اولقی اوزره تعریف ایتدکارندن حواسك
 ساحه ادراکنه کیرن جسملرك قابل انقسام اوله جفته اعتراض ایده مزلر . شو حالده كرك
 بونلره و كرك اجسامك اجزای غیر متناهی دن مرکب اولدیغنه قائل اولان معتزلی (نظام) ه
 قارشی اثبات ایدیله جك شی اجزایك الی غیر النهایه قابل انقسام اوله میه جنی مسئله سیدر .
 اولاً اخطار ایده لم كه ؛ ایستر متناهی ایستره غیر متناهی اولسون ، هر عدد بالفعل غیر منقسم
 اولان آحاد حقیقیه یی مشتملدر . چونكه حقیقت عدد ، آحاددن مرکبدر . بالفعل منقسم
 اولان ده واحد دكل عدددر . آحاد اولقسزین متناهی ویا نامتناهی بر عدد تصویری ممكن
 دكلدر . اكر آحاد یوقسه عددده یوقدر . دیمك كه حتماً محدود و معین اولان جسمك
 اجزای عدد غیر متناهی فرض اولونورسه اونده آحاد متناهی بولونه جنی شبهه سزدر . بو
 آحاد آنه رق بعضیسی بعضیسنه ضم اولونورسه اجزای متناهی دن مرکب بر جسم حاصل
 اوله جق دیمكدر . كورولیور كه نظامك ادعا ایتدیکی کلیت باطلدر . یعنی هیچ بر جسم
 نامتناهی اجزادن مرکب دكلدر . فی الحقیقه هر هانکی بر (ب) جسمندن متناهی سکنر
 آحاد آلمش اوله لم . بونلری هر طرفدن یکدیگر لرلیله تماس ایده جك صورتده بر لرینه ضم
 ایده لم . طبیعیدر كه بوضورتله اجزای متناهی اولان بر (ج) جسمی آله اتمش اولورزه
 (ج) جسمك حجمی و اجزای متناهی در . (ب) جسمنه کئنجه ، بونك ابعادی متناهی
 اولدیغندن حجمی ده طبیی متناهی در . اجزای ایسه كرك (نظام) ه و كرك حکمایه كوره
 نامتناهی در . حالبوکه بر جسم اجزاسنك تزیادی حجمك ده تزیادینی انتاج ایده جکی شبهه مزدر .

شو حالده (ج) جسمي حجمك (ب) جسمي حجمه نسبتی، (ج) جسمي اجزاسنك (ب) جسمي اجزاسنه نسبتك عینی اولقی ایجاب ایدر. حالبوکه (ج) حجمك (ب) حجمه نسبتی متناهی نك متناهی به نسبتی دیمك اولدینی حالده (ج) جسمي اجزاسنك (ب) جسمي اجزاسنه نسبتی بالعکس متناهی نك نامتناهی به نسبتی دیمكدر. بونتیجه ایسه فرضمه مخالف و باطلدر. هر زده انقسام اولورسه اوراده اعدادكده بولونه جنی و اعداد متناهیده اولدینی کبی اعداد نامتناهیدهده آحادك وجودی ضروری بولوندینی تسلیم ایدیلنجه مقداری متناهی اولان بر جسمك غیر متناهی اجزادن مؤلف اوله سیله جکفی فرض ایتك احتمالی یوقدر. مکرله تداخل اجزاتجویزایدیلش اولسون. حالبوکه تداخل اجزاتك عدم امکانی مثبتدر. متكلمینك شوصوك دلیلی بویوك بر قیمت تاریخیه بی حائزدر. پونان فلسفه سنده آتوملری اثبات ایچون ایلری سورولمش اولان دلائل آره سنده بوكا مماثل بر دلیل یوقدر. فقط هند فلسفه سنده بوكا مماثل استدلاللر کورولمکدهدر. متكلمین، مدعالرینی اثبات ایچون داها باشقه دایملارده ایراد ایتشلردر. بولردن بری شو صورتله تقریر اولونمقدهدر:

« حکمایه کوره نقطه حقیقی برشی فقط غیر قابل انقسامدر. شو حالده نقطه اکر (جوهر) ایسه جزء لایتجزاتك وجودی ثابت اولمش دیمكدر. چونکه هیچ بر وجهله انقسام قبول ایتمین جوهر آنحق جسمك جزئی اوله بیلیر. اکر نقطه جوهر دکلسه بالضروره (عرض) اوله جقدر. بوتقریرده ایسه عرضك محلی غیر قابل انقسام اولقی ایجاب ایدر. چونکه عکس صورتده (حال) كده انقسامی لازم کلیر. بو محلی جوهر ایسه مطلوب ثابت اولمش دیمكدر. عرض ایسه بونكده بر محلی اولقی ایجاب ایده جکدر. فقط محلك عرضیتی تسلسل ایده میه جکندن نهایت بر جوهره منتهی اولقی ضروریدر. بوتقدیردهده منتهی اولان بوجوهر جزء لایتجزادر. »

متكلمینك شو استدلالی اوقدر بر قیمتی حائز دکدر. چونکه استدلال (نقطه) نك تصور آتمزدن مستقل بر حقیقت و موجودیتی اولدینی یولنده بر (موضوعه Postulat) به مستنددر. بونك ایچوندرکه متأخرین اولا (نقطه) نك موجودیتی، صوکرده غیر قابل انقسام اولدینی اثبات ایتك کبی یکی بر طریق تعقیب ایتشلردر. اجسامك وجودندن نقطه نكده وجودینه استدلالدن عبارت اولان متأخرین دلیلی شو صورتله تقریر ایدیلور:

« اجسامك موجودیتنده شبهه یوقدر. حالبوکه اجسام سطحلری واسطه سیله تماس ایدرلر. ایکی موجودك معدوم ایله تماسلری ضروری البطالان اولدیفندن (سطح) كده

موجود اولسی ضروریدر. موجود اولدینی ثابت اولان سطحلرک فصل مشترکی بولونان خطلرکده عینی سیدن ناشی موجود اولملری طبیعیدر. (نقطه) موجودیتی ثابت اولان ایکی خطک کنديسیله تماس ایتدکری غیر قابل انقسام بر امر ذی وضع اولدینه کوره جزء لایتجزانک وجودی نقطه ایله تحقق ایتش دیمکدر. بوندن باشقه، نقطه خطک، خطده سطحک، سطح ایسه جسمک طرفیدر. موجودک طرفیده موجود اولق بر امر ضروریدر. نقطه‌نک موجودیتی بونکلهده ثابتدر.

جزء لایتجزانک وجودینی اثبات مسئله‌سنده الک زیاده مشایه فلسوفلریله چابده‌سان متکلمین، یالکیز مدعالرینی اثباته چالیشمقله اکتما ایتمه‌ش، خصملرینک استناد ایتدیکی اساسلری چوروتیمکده بویوک براهیت ویرمشلردر. اقامه ایتدکری حجتلردن صوکنه‌جیسی بالخاصه مشایونه متوجه و دیگر لرندن فرقلیدر. متکلمین بوصوک دلیل ایله الی غیر النهایه انقسامک نه‌زمان نه‌ده مکانک شرط لازم و مقتضای اولدینی تقرر ایتک ایسته‌مشلردر. چونکه مشایه فلسوفلری ماده‌نک انقسامنی قبول ایچون فرض وادعا اولونان بوش شرط لازمه استناد ایدیورلردی. متکلمینک بوصوک دلیلی شویولده تقرر ایدیلیمکده در:

« حرکتک موجود اولدینی بالضروره هرکس تصدیق ایدر. حالوکه حرکت یا حال حاضرده، یا کچمشده ویا کله‌جکده اوله‌بیلیر. بونلردن حرکت حاضرده‌نک موجود اولدینی محققدر. چونکه حرکت حاضرده موجود اولمزسه حرکت ماضیه و مستقبله‌ده موجود اولماق اقتضا ایدر. فی‌الحقیقه حرکت ماضیه‌نک کچمشده اولق اعتباریله وجودی یوقدر. حرکت مستقبله‌ده هنوز تحقق ایتمه‌مشلر. بناءً علیه اوده موجود دکلدر. اگر حرکت حاضرده‌ده موجود دکلدر دینیلیرسه حرکتک اصلاً وجودی اولماق اقتضا ایدر. حالوکه بونتیجه بالضروره باطلدر. شو‌حاله حرکت حاضرده‌نک موجودیتی محقق دیمکدر. موجودیتی ثابت اولان حرکت حاضرده؛ ولو فرضاً اولسون؛ قابل انقسام دکلدر. چونکه قابل انقسام اولدینی تقدیرده اجزاء مفروضه‌دن بعضیسی اول، بعضیسی ده صوکره اولق ایجاب ایدر. چونکه حرکت ضرورتاً غیر قارالذاتدر یعنی وجودده مجتمع‌الاجزا دکلدر. دیمک‌که حرکت حاضرده ایکی جزء فرض اولونورسه بونلرک اجتماعی ممتنع اوله‌جفتدن جزملرک هبسی برابر (حاضرده) اوله‌ماق اقتضا ایدر. بونتیجه خلف اولدینه کوره حرکت حاضرده‌نک غیر قابل انقسام اولدینی تحقق ایتش دیمکدر. حرکت حاضرده‌کی حرکتک دیگر اقسامی‌ده غیر قابل انقسامدر. چونکه

حرکت ماضيه نك جزملری آانات سابقه ده حاضره اولدقلری کبی حرکت مستقبله نك اجزاسی ده آانات آتیته ده حاضره اوله جقلر در . دیمک که حرکت اجزاء لایتجزادن مرکبدر . مکان یعنی جسم ده حرکت کبی اجزای لایتجزادن مرکبدر . چونکه حرکت مکانه منطبقدر . حرکتک هر جزئی از اسنده مکانک ده بر جزئی بولونمقده در . حرکتک اجزاسی غیرقابل انقسام اولدیفندن مکان تغییر دیکرله جسم اجزاسنک ده عدم انقسامی ضروریدر . عکس تقدیرده یعنی مکانک انقسامی تقدیرنده او جزملره منطق اولان اجزای حرکتک ده انقسامی اقتضا ایدر . حالوکه بونک عکسی یعنی اجزاء حرکتک عدم انقسامی اثبات ایدیلشد . »

(فخرالدین رازی) جزء لایتجزایی اثبات ایچون اقامه ایدیلش اولان دلیللرک الک قوتلیسی بو اولدیفنی تصریح ایتمکده در . فقط دلیل تعمیق ایدیلدیکی صورتده نتیجه نك مقدمه تینی بک زیاده تجاوز ایتش اولدیفنی اعتراف ایتهمک ممکن دکدر . ناصیل که بو خصوص متکلمینک صوک دمدارلرینک ده نظر دقتی جاب ایلشد . (سید شریف جرجانی) دلیلک ادعا ایدلدیکی قدر قوتلی اولدیفنه اشارتله دییور که : « حرکت ، یاقطع بویا توسط معناسنه در . حرکت قطع معناسنه ایسه اصلا وجودی یوقدر . توسط معناسنه اولدیفنی تقدیرده ایسه کرچه آن حاضرده موجوددر . فقط مکان ومسافه یه منطبق دکدر . چونکه مسافه نك امتدادنجه حرکتک اجزاسی یوقدر . بلکه حرکت حدود معروضه نك هر بر حنده موجوددر . شو حالده اجزاء لایتجزادن مرکب حرکت یوقدر » . فقط نه اولورسه اولسون متکلمینک شو صوک دلیلنده (زنون Zenon) صوفیزمنک آز چوق قوتلی بر انعکاسی حس اولونمقده در . بوکا باقهرق متکلمینک صوک دلیلنک ، علم کلامک انحطاطه باشلادیفنی زمانلرده یونان فلسفه سندن ملهم اوله رقیینه اوفلسفه یه قارشی اقامه ایدیلش اولدیفنی تخمین ایده بیلیرز .

شمدی یه قدر ویریان ایضاحدن مستبان اوله جنی اوزره متکلمینک آتوم نظریه سی ، فیزیکده کی مبدألرینک نتیجه سیدر . آز چوق خصوصیتی حائر اولان متکلمین فیزیکی (جواهر فرده Les Atomes) و (خلا Le Vide) کی ایکی کله ایله خلاصه اولونه بیلیر . کرچه متکلمین سیستمی بو صورتله خلاصه ایدیلدیکی تقدیرده بو ایکی فکری ایلاک دفعه اورتایه آنان (ده موقریت) مسله کی ایله متحد کورونورسه ده ایلری ده ویره جکمز ایضاحدن بو اتحادک ظاهری برشی اولدیفنی آکلاشیله جقدر .

متكلمينك جوهر ، عرض و جزء لايتجزا حقنده كي فكرلري يالكز اجسامه دكل بلكه بالعموم جواهره شاملدر . حتى اونلك تلميسنه كوره روح بيله بوندن خارج دكلدره . كلام مكشيلري حقنده درين تدقيقانده بولونمش ، اولان فيلسوفلردن (ابن مأمون Maïmonide) ك دلائل الحائزين عنواني اثرنده شوسطرلر كورولمكده در : « متكلمين روح حقنده اختلاف ايتملردر . رأي ارجحه كوره روح بدن انساني تركيب ايدن اجزاي فرديه دن يالكز برنده موجود عرضدر . بوجزه فرد ، بدنك اقسامندن اولديني جهته بوتون بدن ذي حياتدر ديتلمكده در . بعضيلرينه كورده روح اجزاي فرديه لطيفه دن مركب بر جسمدره شبهه سز بولطيف آتوملر كنديلرينه مخصوص اولارق برنوع عرضله روح اولورلر . بونلر بدنك آتوملرله قاريشمشلردر . »

شوسطرلر بزه آتوميزمك متكلمينك افكارى اوزرنده نه درجه حاكم اولديني آكلاتمقده در . اسلام اندلس ده يتيشن يهودى فيلسوفى (ابن مأمون) ك بحث ايتديكي رأي ارجح ، متكلميندن استاذ (ابواسحق اسفرائيني) ايله پيرولرينه عائددر . ايكنجي رأي ايسه (امام الحرمين) و طرفدارلرينك فكرلرينه توافق ايتمكده در . بعض غريب واوريزينال فكرلريله تاريخ كلامده برموقع قازانان (ابن راوندى) نك سوزلري ده متكلمينجه آتوم فكرينك نه قدر تعميم ايدلك ايسه نيلىمش اولديني كوسترمكده در . ابن راوندى ديوركه : « روح ، بر جوهر فرد ، بر جزء لايتجزادر . روح موجوددر . چونكه بذاته قائمدر . لايتجزادر . چونكه بسائطى تعقل ايتمكده در . متكلمين ، نظريه لرني آهنگدار بر شككه صوقيق ايچون (عقل) ك محل قيامك بيله بر آتوم اولديني ادعا ايتلملردر . ابن مأمون بوني : « متكلمين عقلى دماغك اجزاء فرديه سندن بريله قائم بر عرض عد ايتلملردر . » فقره سيله خبر ويرمكده در .

متكلمين سيستمى واقفانه اجمال و بعضاً بك شدت وقوتله تنقيد ايدن يهودى فيلسوفى ، بوسيتمك منشأى مسئله سنده يانيلمش اولديندن كنديسندن صوكره كلن آوروپا مستشرقلريني ده يا كلش بريوله سوق ايتمشلر . فى الحقيقه ابن مأمون بومسئله دن بحث ايدر كن دييوركه : « متكلمين فلاسفه قديمه نك آراء و افكارى آره سندن آتوم نظريه سى و خلا مسئله سى كى كنديلرينه نافع اوله بيله جك اساسلى ايتلملردر : حالبوكه داها صوكره كلن فيلسوفلر ، بواساسلرك بطالنتى اثبات ايتلملردر . » . ابن مأمون بوسطرلرله جزء لايتجزا نظريه سنك يونان قديم فيلسوفى (ده موقريت) دن آلمش و حالبوكه (ده موقريت)

فلسفه‌سنگ بالاخره (آرسطو) و پیرواری طرفندن ییقلیمش اولدیغنی آکلاتمی ایسته مشدر. فقط متکلمین سیستمیه دهموقریت سیستمک تدقیق و مقایسه‌سی بوا دعالک اصابتسزلکنی کوسترمکده در. متکلمین سیستمی ایله اسکی فلسفی مکتبلر آره‌سنده مطابق بر مناسبت آرامق لازم ایسه؛ بونی یونان فلسفه‌سندن زیاده قدیم هند فلسفه‌سنده بوله بیلیرز. متکلمینک افکار و نظریاتی آره‌سنده هند آتومیزی ایله مناسبتدار نقطه‌لر، دهموقریت سیستمه نسبتله داها چوقدر. روحی بر آتوم، برجزء لایتجزا عدایدن (ابن‌راوندی) بوخصوصده تمامیه هندک (وای‌سه‌شیکا Vāiseshika) فیلسوفلرینه اتباع ایلمشدر [۱]. چونکه بوفلسفه‌نک مؤسسی اولان (کانادا Kanada) ده روحی بر آتوم کبی تلقی ایلمشدر. قانادایه کوره (ماناس) ده شعور ایله متصف جانلی بر آتوم اولوب بوقوه‌ی شخسه ایصال ایتکده در [۲].

متکلمینک مدافعه‌ایتدکلی ته‌زله هند آتومیزی آره‌سنده کی مناسبتی تقدیرایده بیلیمک ایچون (کانادا) آتومیزمنی اجمال ایدن شو اوج ماده‌نک تدقیق کبفایت ایدر [۳]:

۱. — ماده‌ی تشکیل ایدن عنصر اول غیر متحیز و حساً غیر قابل ادرا کدر.
 ۲. — بو نوعدن ایکی عنصر، شائی بر صورت ظاهره، بسیط بر حیز تشکیل ایدر لر.
 ۳. — بر جسم صلب تکون ایده بیلیمک ایچون ابعادی معین اوج آتوم لازمدر.
- هند آتومیزمنک شونتایجی ایله متکلمین نظریه‌سی آره‌سنده کی قرابت نظرندن قاجیه جق قدر بارزدر. حالبوکه بوتون یونان فلسفه‌سنده بومعاده آلته‌بیله‌جک تک بر قضیه یوقدر. کرک (دهموقریت)، کرک (تیهیکور) و کرک (آرسطو) و (افلاطون) فلسفه‌لرنده (حیز)، ماده‌نک غیر منفک بر وصفی کبی تلقی اولونمشدر. دیمک که آوروپالی مؤلفردن بعضیلرینک یابدینی وجهله متکلمین سیستمی یونان ترادیسینونه ربط ایتک حقیقه موافق و علمی برشی دکدر. بوکا مقابل متکلمین نظریه‌سیله هند آتومیزی آره‌سنده بر مناسبت بولوندیغنی قبول ایتک ایچون کافی سببلر وارددر.

[۱] (وای‌سه‌شیکا Vāiseshika) اسمی سانسقریت لساننده (فرق) معناسنی افاده ایدن (وی‌سه‌شا Vishesha) افظندن مش‌تقدر. هند آتومیزمنک مؤسسی اولان فیلسوف (کانادا Kanada) نک مه‌تودی جواهر و اعراضی تحلیل ایده‌رک فرقلرینی کوسترمک اساسنه مستند اولدیغندن مذهبه (وای‌سه‌شیکا) نامی ویریلشدر.

[۲] قانادا فلسفه‌سنده (ماناس Manas) حس صمیمی دی‌کدر.

[۳] Leopold Mabillean, Histoire de la philosophie Atomistique.

فقط اونو تمامق ایجاب ایدر که متکلمینک بو نظریه ایله واصل اولمق ایسته-کاری غایه (ده موقریت) کی (وای سه شیکا) فیلسوفلرینک ده غایه لرندن بالکیله فرقلیدر. هر حاله متکلمین نظریه‌سی آرسطو مسلکی ایله مناسب‌دار اولدینی کی اسکندریه و سریانی (تألیقه Le syncrétisme) سنک آرسطو فلسفه‌سنه ویردکاری اشکلدن برینه بورونمک صورتیله اولسون بوسیستمه تقرب ایتشده دکلدر.

متکلمین عالمک و عالمده موجود اولان هر شیئک یکانه فاطر و ناظمی، یکانه خالق و حافظی (الله) اولدینی عقیده‌سنی تأسیس ایتمک غایه‌سنی تعقیب ایتش اولدق لرندن پک طبیعی اوله رق عالمک علل وجودینی الله ارجاع ایتمک مساعد بر طریق آرامش لدر. بو نتیجه واصل اوله یلمک ایچون تعقیب ایدیه جک اک مساعدیول، کائناتک تکنونده عصر مادیئک حصه اشتراکی صوک حدیه قدر آزالتمه مساعد بر طریق اوله جفنده شبهه یوقدر. چونکه ماده‌نک تکنونده تأثیری بر طرف اولنجه موجودیت و انتظامنه شاهد اولدیغمز عالمک کائناتدن متعالی بر مبدع و ناظمی بولوندینی بالضروره ثبوت بولش اوله جقدی. حالبوکه (آرسطو) سیستمی تکنون کائناده ماده ایله (عقل متعال L'intelligence suprême) آراسته ابتدائی واصلی بر اشتراک لزومنی قبول ایتمک صورتیله اشیانک مبدائی بر (ثانیت Dualisme)، ربط ایدیوردی. آرسطونک پرورلی ایسه بو حصه اشتراکی غریب بر صورتده آتیر مشلردی. بولردن (اسکندر آفرودیسی) ماده‌نی وجودک مبدأ حقیقیسی عد ایده جک قدر ایلری کیتمشدی. حتی ماده (ابن رشد) فلسفه‌سنده بیله آرسطو سیستمده کندن زیاده بر قطعیتله تمیز و توصیف ایدیلشدر. فی الحقیقه (ابن رشد) ه کوره کندی تعبیر لرنبجه (هیولاء) دیدکاری ماده یالکیز خارجدن کن (صورت) ی قبوله مساعد بر شی دکلدر. بالذات صورتده بالقوه هیولاده مند مجدر. مشائی فلسفه‌سنده طبیعت اللهدن مستقل بر موجودیه مالکدر. الله، آنجق طبیعتک اعماقندن چیقان فاعلیتک ناظمیدر.

متکلمینک آتومیزمی ایسه مشائی سیستمه کلیاً منافی بر استقامت آلمشدر: متکلمین آتومیزمنده ماده آنجق خارجی بر تأثیر ایله اتصال و انفصال، تغییر دیکرله تکنون و تفسد ایدمیلن اجزای عاطله یه ارجاع ایدیلش اولدیغندن (جوهریتی La substantialité) محافظه ایتمکده ایسه ده بنفسه تکنون (La spontanéité) قدرتی، مختاریتی (L'autonomie)

وافيتى (La suffisance) كاملاً غائب ايتمشدر. موجودات مشخصه‌نك كافه‌سى بر مؤلفيت ، بر اتصال محصوليدر. هر تأفده اراده الهيه‌نك تعلقنه وابسته‌در. كوروليور كه متكلمين سيستمنده ماده بر علت متمایزه اولمق اعتباريله هيچ، اينديريلش ، هر شأن ، هر حادثه ، هر تكون و فساد ، اللهه ارجاع اولونمشدر .

فقط ، آتوم نظريه‌سنگ تمام اوله بيلمه‌سى ايچون آتوملري تكيون ايند خالقيت ، آتوملرك موجوديتلريني محافظه ايند حافظيت فعلی کافی دكلدر . صانعه بوفمللري قبول ايتمكه آهنگ كائنات ايضاح ايديلش اوله من . نظريه‌نك تام اولمى ايچون بوايكي فعله انضاماً صورت دائمه‌ده مؤثر بر ناظميت فعلنك قبولیده ايجاب ايدر . چونكه بي شكل عناصرك تألفي ايله اشياك اكتساب ايتديكي قوانين و صور آنجق ناظميت فعليله ايضاح اولونه بيلير .

متكلمين ، آتوميزمك منشأ هندستانه چيقان شكني قبول ايتمكه غايه‌لرينه واصل اوله‌نك يولني بيلدكلريني اثبات ايتمشلردر . التزام ايتدكلري بونظريه‌يني بالاخره باشقه بر شكلده اولمق اوزره يونان فلسفه‌سنده‌ده بولمشلردر : فقط يونان آتوميزمي كندى غايه‌لرينه اويغون اولديغندن بوندن بك آز استفاده ايتمشلردر . وقتيله (ده موقريت) آتوميزمي ناصيل (آرسطو) طرفدارلرينك شدتلي تهاججه معروض قالمش ايسه متكلمينك جزء لايحجازاسی‌ده آرسطو فلسفه‌سنى التزام ايند اسلام فيلسوفلريله دائمی بروسيله نزاع اولمشدر . متكلمينك داها ايلك دوره‌لرده بيله آتوم نظريه‌سنگ شرائط و مقتضياتي اطرافيله احاطه ايتدكلري آكلاشيلمقده‌در : آتوم ، فوق‌العاده كوچوك اوله جغندن حساً ادراك اولوناماسى طبيعى اولديغندن (قائده) و (ده موقريت) كجي متكلمين‌ده جزء تجزائك آنجق عقلاً ادراك اولونه بيله جكني قبول ايتمش ، صوك درجه رقيق اولان آتوملرك قواى ضعيف بولونان حواس ايله ادراك اولونه مي‌جفته حكيم ايتمشلردر . بوده كوسترييور كه متكلمين آتوملرك اوصافنه حواس و تجربه ايله دكل عقلاً استدلال اولونه بيله جكني بك كوزل احاطه ايتمشلردر . آتومك اوصافندن برنجيمسى غير قابليت انقسامدر . (ابن مأمون) دييور كه : « متكلمين عالمي تشكيل ايند اجسامك اجزاء صغيره دن مركب اولديني فكريني مدافعه ايتمكه‌در . اونلره كوره بوجزلر صوك درجه رقيق اولدقلرندن انقسامه اصلاً قابل دكلردر . » ابن مأمونك طرز افاده‌سى غير قابليت انقسام مسئله‌سنده متكلمين آره‌سنده اختلاف و مناقشه ظهور ايتمه‌مش اولديني ظنى و يرمكده‌در . فقط (فخرالدين

دازی) نك (محصل) ده کی بیاناته نظراً قابلیت انقسام مسئله سی ارباب کلام آره سنده کورولتولی مناقشاتو زمین اولمشدر :

جمهور متکلمینه کوره اجسام الی غیرالهایه قابل تقسیم دکدر . انقسام متناهی در . صوک جزئر ایسه اجزاء لایخزادر . متکلمین اعتزالدن مشهور (نظام) ایسه اجسامک بالفعل اجزادن مرکب وجزئرک غیرمتاهی اولدیفنی قبول ایتک صورتیه جزء لایخزائی انکار ایلشدر [۱] . متکلمیندن مشهور (شهرستانی) یه اسناد ایدیان اوچونجی بر رأیه

[۱] بعضی مسئله لده سربستی افکاری ومسالك فلسفه یه فضله میلانی اعتباریه یالکز متکلمین سنیه نك دکل معتزله نك بیه شدتلی هجوملرینه هدف اولان (نظام) ك جسم ، جوهر و عرض حقنده کی فکری اوریزینال بر ماهیتی حائر در . نظام دیورکه « اجسام و جواهر اعراض مجتمعه دن عبارتدر . چونکه جواهرک هسی نفس جوهرک صفاتی اولان تحیز ، قیام بالنفس و قبول اعراض ده مشترک اولق اعتباریه متجانسدر . حالبوکه جسملر مختلفدر . دیمک اجسام جواهر مؤتلفه دن عبارت دکدر . اجسام جواهر مؤتلفه دن مرکب اولسه ایدی متائل اولمری ایجاب ایدردی . مادامکه اجسام جواهر مجتمعه دن عبارت دکدر احوالده اعراض مجتمعه دن عبارت اولسی ضروریدر . ثانیاً جوهرله عرض متلازمدر . نه زمان جسم ویا جوهر بولونورسه اعراض ده بولونور . جوهر منتفی اولدیفنی تقدیرده عرض ده منتفی اولور . بالکس اعراض بولونه جق اولورسه جوهر ده بولونور . عرض منتفی اولدیفنی صورتده جوهر ده منتفی اولور . بوتلازم اثبات ایدیورکه جواهر و اجسام اعراض مجتمعه دن باشقه برشی دکدر . »

اجسامی اعراض مجتمعه عد ایدن نظام جسملرک بالفعل اجزادن مرکب و بوجزئرکده غیرمتاهی اولدیفنی ادعا ایلشدر . بویکی ادعا آره سنده تضاد یوقدر . چونکه نظام نظرنده حقیقی معناسیه عرض آنجق حرکتدر . اجسامی تشکیل ایتدیکنی قبول ایلدیکی اعراض ایسه برنوع جسم ماهیتنده در . نظام جزء لایخزائی انکار وانقسامک الی غیرالهایه دوام ایده جکئی ادعا ایلدیکی زمان ایلک اول استاذی (ابوالهذیل الملاف) ك انتقادینه اوغرامشدی . ابوالهذیل ، اجسامک الی غیرالهایه قابل انقسام اولدیفنی ادعا ایدن تلذینی بر قانجه نك بر قایبی باشند باشه قطع ایتسنی ایلری سورهرک الزام ایتک ایسته مشدی چونکه دعوا دوغرو اولدیفنی تقدیرده بو مثالده اولدیفنی کی نامتناهینک متاهی طرفین قطع اولونماسی لازم کلکده در . نظام بوعراضدن قورتولق ایچون قانجه نك قایانک برقسمنی یوروهرک و برقسمنی ده صیجر ابارق قطع ایلدیکنی ادعا ایلشدر . نظامک مشهور (طفره) سی بودر . روتسکن وقاتود شعاعلرینک کشفندن صوکره ارباب فنی اشغال ایدن رادبو آقتیف جسملر و بالخاصه (الکترون) و (ایون) نظریه سی اجسامی اعراض مجتمعه دن عبارت عدایدن نظامی تأیید ایتکده در . فی الحقیقه بو صوک نظریه یه کوره ماده وقوت تعبیر دیکرله جسم و عرض عینی بر شیتک مختلف ایکی شکندن عبارتدر : ماده قدرت مدخره نك شکل ثابت ومتوازنندن ، حرارت ، ضیاء ، الکتریک ایسه عینی قدرتک اشکال متحرکه وغیرمتوازنسندن عبارتدر . ماده ، کندیسنی تشکیل ایدن آنوملرک تدربجاً (ایون) ه انحلال ایتسیه ماده لکدن چیقارق طاغیلوب محو اولقده در . ماده نك بو انحلالی

كوره ده جسم غير ميبكيدر. فقط اتقسامات متناهيه قابلدرد. بوفكره نظراً جسمك اجزاسی بالقوه و متناھيدر .

قابليت اتقسام حقنده کی شو مختلف نقطه نظر لرك وجودی اثبات ایدیورکه متكلمين آره سنده مسئله عقلاً مناقشه ایدیلش، و مشائیه مکتهه مقابل بر معناده فصل ایدیلشدر . صوك حد اتقسام اولان : جزء لا یتجزا لرك هپسی بر لرینه مائل و مشاهدرد . آره لرنده هیچ برفرق یوقدر. بالجه اجسام بسیطه مائل اجزای فردیه دن ترکیب ایتش اولدقاری ایچون بر لرندن آنجق اعراضلری واسطه سیله تمایز ایدرلر. جزء لا یتجزا لر ایچون قبول ایدیلن عینیت اصلیه منفی بر ماهیتده در. چونکه ایلری ده ایضاح ایده جکمز وجهله آتوملر کندیلرینه بر هویت مخصوصه ویره جک قید و تعیین دن بالکلیه محرومدر . آتوملرک ته وزنی ، نه شکلی ، نه ده حیزی یوقدر. ایشه متكلمينك جزء لا یتجزا نظريه‌سی بوضورتله درکه وهله اولی ده پك زیاده مشابھت عرض ایتدیکی (دموقریت) نظريه سندن حس اولونه جق درجه ده آریلنده در . متكلمينك قبول ایتدیکی آتوملر ، جواهر محضه در . بالجه اوصاف و افعال الهك اراده ازلیه سیله متصف قیلدینی عوارضدر . شو صوك فقره لرده کوسترنیورکه متكلمينك جزء لا یتجزا لريله (دموقریت) ك آتوملری آره سنده بر مائلت و مشابھت یوقدر .

علم کلامده آتوملره عائد بالجه خصوصات میزه اللهه اسناد ایدیلش اولدقندن بو آتوملرک صورت قطعيه ده کمیتدن عاری و بسیط اولملری ضروریدر. دیمک که متكلمين آتومیزنده ؛ (دموقریت) نظريه سنك عکسنه اوله رق ؛ وجودی ماده جسم ده نابیدد اواشدر .

(ابن مأمون) ك شو فقره سی بوجهقی دها زیاده تنویر ایتکده در. جزء فرد لر دن هربری صورت قطعيه ده کمیتدن محرومدر . فقط بر لريله بیرلشنجه حاصل اولان هیئت مجموعه بر کیمته مالکدر. و ازمان بر جسمدر. « متكلمين آتومی کمیتدن محروم اولدینی کی (بعد Etendue) دن ده محرومدر. دلائل الحائرین ده بو خصوص « جوهر فرد هر نه قدر بروضه معینی حائز بولونورسه ده بر حیزده دکدر . « فقره سیله افاده ایدیلشدر .

متكلمين نظريه سنك حائز اولدینی قیمت شایان تدقیقدر . چونکه بونظريه بزى قدرتك ماده نامی آلتنده یاد ایدیلن توزان حالندن چیقارق ضیا ، الکتریک ، ... کی غیر متوازن حالاته انقلابی انتاج ایتکده در .

بالجمله اوصاف ذاتی‌ه‌دن متجرد اولان آتومك صوك تحلیل‌ده طبیعتی نه اولدیغنی دوشونمکه سوق ایلدیگی کی متکلمینك دائماً جزء لایتجزیه ویردکاری (جوهر) اسمنه حقیقه^۱ مستحق اولوب اولدیغنی آراشیدر ماضی‌ده مستلزمدر. باقیلیرسه جوهرك وصف میزنی زمانده استمرار اولق ایجاب ایدر. حالوکه متکلمینك تصور ایتدکاری جزء لایتجزیه بومعنایه کوره جوهر اسمی ویریه من. متکلمین سیستمنده ابعادکی زمانده آتات دینیلن غیر قابل انقسام اجزایه آیریلشدر. خلق اولونان هر آتوم بر آن دوام ایتمکدهدر. استمرار آنجق فعل خالقک تجددیه اولمدهدر.

ابن مأمون متکلمینك بونظریه‌سی آرسطونك مکان، زمان و حرکتک توافقنی نظریه‌سیله علاقه‌دار کوستیرکن شو صورتله بیان مطالعه ایتمکدهدر: «آرسطویه کوره مکان، زمان و حرکت آره‌سنده برنسبت متقابله واردر. بونلردن بری انقسام ایدرسه دیکرلری‌ده سیاقاً و عینی‌نسبتده انقسام ایدرلر. متکلمین آرسطونك بوفکرینی [۱] تعمیق ایتدکن صوکره آکلامش‌لردی که اگر زمان متمد و الی غیرالنهایه قابل انقسام ایسه بوندن کندیلرینك لایتجزا عد ایتدکاری جزو کده بالضروره انقسامی لازمکه جکدر. عینی صورتله اگر

[۱] آرسطو، فزیکنده متمد اولان شینك اجزاء لایتجزادن مرکب اوله میه جفتی ایضاح و کیتک یعنی مکان، زمان و حرکتک امتداد و قابلیت انقساملرینی تقریر ایدرکن شو فقره‌نی قید ایتشدر: «بواج شئ، متمد، متقابل بر رابطه ایله یکدیگرینه بلغیدر. بونلردن بری حقنده اولان دیکرلری حقنده واقعدر. «آرسطو پیرولی «کم متصل غیر قارالذات، یعنی وجودده مجتمع الاجزا کیت متصله دیککاری زمانی «فلك اعظمك مقدار حرکتیدر» یولنده تعریف ایتش‌لردر. متکلمین بوسورتله تعریف اولونان زمانی انکار ایتش‌لردر. فقط کندیلری‌ده زمان حقنده متحد بر تعریف سرد ایده‌مه مش‌لردر. قدمای اشاعره‌یه کوره زمان، «متجدد معلومدرکه اونکله، ایهامی ازاله ایچون؛ متجدد مبهم تقدیر اولونور». متجدد خارجه موجود اولدیغندن بوتریفه کوره زمانده خارجه موجود اولق ایجاب ایتمکدهدر. متکلمین اشاعره‌دن ارسطو مسلکینه اهمیت ویرن و بو اعتبارله اهل تحقیق عنوانی آلا نلره نظر آراده زمان، «متجدد دن منتزع اولان امتداد موهمدر». بوتریفه کوره زمان خارجه موجود دکدر. آنجق نفس الامرده موجوددر. خارجه ایسه طالع وجودینه تابعدر. طالع اول زمان یوقدر. زمان طالع برابر و طالع وجودیه موجوددر. بوعتبارله درکه متکلمین زمانکده حادث اولدیغنی قبول ایتش‌لردر.

متکلمین حرکتی، (حرکت بمعنی القطع) و (حرکت بمعنی التوسط) نام‌لریله ایکی معناده ایتش‌لردر. حرکت بمعنی القطع، «احیاز متتالیده حصولات متعاقبه» دیمکدرکه بوده حیز سابقه نسبتله خروج، حیز لاحق نسبتله ده دخولدر. شعله جواله‌نك حرکتی، حرکت بمعنی القطعدر. متحرک شعله، مسافه‌نی سکونسز قطع ایتدیگندن بونوع حرکت، بمعنی القطع دینیلشدر. حرکت بمعنی التوسط ایسه، «وسطده‌کی کوندم حصولدن صوکره حیزده حصول» در.

بعدك امتدادی قبول اولونورسه لایتجزا فرض اولونان آن زمانك ده انقسامنی قبول ایتك مجبوری حاصل اوله جقدر . . .

متكلمينك زمان و بعد آره سنده کی مناسبته باقارق زمان نظریه‌لرینی بعده ده تطبیق ایتك قالشمش اولملری احتمالدن بعید دكلدر . بوا احتمال بولونمقله برابر آرسطونك زمانله حرکت آره سنده تأسیس ایتش اولدینی تشابه و تمثالی متكلمينك قبول ایتمه مش اولدقلری ده معلومدر . آرسطو و طرفدارلرینك زمان ، امتداد حرکتك مقداریدر ، یولنده کی تعریفلری ده . متكلمينجه قبول ایدیلده شددر . ارباب كلام بالعکس بوتعریفك استناد ایتدیکی امتدادی انکار ایتملردر .

آکلاشیلدیفنه کوره متكلمينجه موجود مادیك امتداد مضاننده تحدیدی داهازیاه . (الله) مفهومیته مربوطدر . متكلمين ، آتومی مخلوق الهی اولمقله برابر بدانه برکیفته ، هر هانکی بروصفه مالک کی قبول ایتمه شلردر . متكلمينه کوره آتومك هر آنده کی تبدل و فمالیق مخلوق الهیدر . عجبا بوتلقی به باقارق؛ متكلمين آتوملری جواهر حقیقه دكلدر؛ دینیه ییلیرمی؟ بوسواله مثبت جواب و بره ییلمك ایچون یالکز بوتلقی کافی دكلدر . آتومك اعراضه محل قیام و لامسی ده لازمدر . حالبوکه متكلمين سیستمنده آتومك بذاته قیاملری ممکن اوله میان اوصاف و اعراضه محل اولدقلری تصریح ایدیلشدر . آتومك بویولده کی تلقیسنه استنادایدن متكلمين نظریه‌سی ، (ده قارت) نظریه‌سنه پك زیاده مشابته عرض ایتكده در . بونظریه اون یدنجی عصر مدتیجه (خلقمت مستمره La Création Continue) نامی آلتنده آوروپاده عمومیتله قبول ایدیلشدی .

متكلمينجه هیچ بر عرضله متصف اولیان بر جسم ، یا خود جوهر سز بر عرض ، عقلك قبول ایدمه‌یه چکی غیر ممکن برشیدر . نه جوهر عرضه ، نه ده عرض جوهره انقلاب ایدمه‌ز . شو حالده متكلمين نظر نده ماده هیچ بر زمان بر امکان محض تاقی ایدیلش دكلدر . بالعکس ماده دائماً بر طور ایله معین و مخصص و وجودی بر وصف ایله متصفدر . (ابن مأمون) ك متكلمينه اسناد ایتدیکی شو : « مقابل ایکی عرضدن جوهر آنجق برینی قبول ایدر . بالفرض بر جوهرده عرض حیات یوقسه اونده عرض موت بولونمق ضرور یدر . جوهرده یا حرکت و یا سکونت ، یا اتصال و یا انفصال وارددر . اعراضدن بمضیلری ده یکدیگرینك تابعیتدر . عرض حیات بولوندینی تقدیرده علم و یا جهل ، اراده و یا خلاقی ، قدرت و یا عدم قدرت ، ادراك و یا مقابللرندن بری کی بعضی نوع اعراضك ده وجودی الهیات مجرعه‌سی صابی ۱

ضرورت کسب ایدر « فقره لرینه نظراً بو اتصاف علی الاطلاقده دکلدر . بلکه بر قید و ترجیح ایله مقیددر .

متکلمینجه قبول ایدیلن اساسلردن بری ده اعراضك آتومله قیامی واوندن انفکاک ایدمه‌سی کیفیتی در . دیمك كه متکلمین هر هانکی ر جسم ده بولونان اعراضدن هیچ برینی اوجسمك هیئت مجموعه‌سته مخصوص عدايته مشلردر . بالعکس اولنرجه عرض جسمك هیئت مجموعه‌سیله دکل بلکه جسمی ترکیب ایدن جزء لایتهجزالك کندیلرله قائمدر . مثلاً بر قار طوپنده کی بیاضلق یالکیز بو طوپك هیئت مجموعه‌سندن دکلدر . بلکه بو طوپي تشکیل ایدن جزء فردلردن هر بری بیاضدر . اجزای فردیه بیاض اولدقلری ایچون ، بیاض آتوملردن مرکب اولان هیئت مجموعه‌دهده بیاضلق وارددر .

متکلمین جسم متحرك حقنده عینله بویله دوشونمشلردر : حرکت ایدن بر جسم ده متحرك اولان آتوملردر . بونك ایچوندر كه جسمك هیئت مجموعه‌سی ده متحركدر . حیات بیلله بویله تصور اولونمشدر : ذی حیات بر جسم ده آتوملردن هر بری حیاتداردر . حس ایدن بر هیئت مجموعه‌ك آتوملردن هر بری حساسیتله متصفدر .

متکلمینك بوادعاسنه و قتيله شویله بر اعتراض سرد ایدیلشده : « شدتلی بر زنكله متصف اولان بر چوق معان و احجار توز حاله افراغ ایدیلدکلری زمان رنکترینك آزالدینی کورولمکدهدر . کذا لك بر حیوانك کسبان عضونده آرتق حیات قالمادینی بیلشاهده نابتدر . زنك و حیات آتوملرله قائم اولسه‌لردی طیبی یویله اولمازدی . » . متکلمین ، اولدقجه قوتلی کی کورون بواعتراضه ، اعراضك مستمر اولمدینی بولنده بر جواب ویرمشلردر .

کورولیور كه متکلمین حقیقی جوهر اوله‌رق یالکیز آتوملری قبول ایتمشلردر . اجسام مرکبیه ، ضعیف اولان حواسمك آنحق کتله‌ی تمیز ایدمه‌سیله‌سی نتیجه‌ی اوله‌رق ؛ بر منظره مخصوصه آلان اعراض کی باقشلردر . گرچه شون نتیجه‌دن متکلمینك یونان فیلسوفلرینك اثرینی تعقیب ایتمش اولدقلری کی برشی آکلاشیامقدهدر . فقط ، حقیقت حال هیچ ده بویله دکلدر . متکلمین سیستمی تعمیق ایدیلدکجه کلمات و اشیاك بوس بوتون باشقه برکسوه کیدکلری کورولمکدهدر . فی الحقیقه بوسیستمده جوهری تمیز و تمیز ایدن عرض ایکی آنده مستمر دکلدر : عرض خلقي اولونور اولونمز زائل اولمقده ، یرینه الله عینی نوعدن دیگر بر عرض یاراتمقدهدر . بوده عینی صورته زائل

اولونجه الله بر او چونيجينى ابداع ايتمكده در. بو حال ، اللهك بو نوع عرض و جوهر ك دوامنى اراده ايتديكى مدتجه توالى ايدوب كيتمكده در . خلاصه الله بو جوهرده باشقه بر نوع عرض خلقى اراده ايدرسه اونى ياراتير ، اراده ايتديكى تقديرده عرض خلق ايتمز . بو جوهر كده موجوديتى منقطع اولور . بو انقطاعده موضوع بحث يالكلز جوهر ك محل اولسى دكلدر . انقطاع جوهر ك ذات و ماهيته شاملدر . متكلمين بر جسمك طبيعت و ماهيتنك او جسمك شو ويا بو عرضله اتصافى استلزام ايدجكنى يعنى بر ماهيت اشيا بولونديغنى قبول ايتمه مش اولدنلرندن بالضروره بو نتيجه يه واصل اولش ، عرض خلق ايديلديكى زمان جوهر كده موجوديتى منقطع اوله جغنى قبول ايتمشلدر .

ابن مأمونك نقل ايتديكى زيرده كى محاوره آرسطو پېرولرندن بر اسلام فيلسوفى ايله بر اسلام متكلمنك قرون وسطى ده ناصيل دوشونكلرينى كوسترمك اعتباريله شايان نقلدر :
متكلم . — بچون ده ميرى صوك درجه قاتى و سياه رنكده تره ياغنى ده صوك درجه يوموشاق و بياض رنكده بوليورز ؟

فيلسوف . — چونكه (صورت) لرى اويله افتضا ايتمشدر .
مشايه فلسفه سنك شكل ايضاحى كوسترن بوجوابه قارشى متكلم بر وجه آتى مقابله ايله يوقايدنبرى تفصيل ايتديكلمز نظريه لرينى اجمال ايتمكده در :

متكلم . — ظن ايتديكلكلز كى جوهرى تقويم وادندن جواهر متنوعه ابداع ايدجك (صورت) ديه برشى يوقدر واوله ماز . هر برده وار اولان آنجق اعراضدر . ده ميرله تره ياغلك جوهر لرى آره سنده هيچ بفرق يوقدر . هرايكيسى ده تاميله نماثل اجزاي لايتجزادن تركب ايتمشدر .

متكلمك مدافعه ايتديكى بو (تهز) طبيعيله شو نتيجه يه منجر اولمقده در : « بالجملة جواهر ، بر برلرينك عيى در . بوتون جواهر و اعراض آره سنده يكانه و عيى مناسب و ار در . هرهانكى بر جوهرده ، هرهانكى بر عرضى قبول خصوصنده جواهر سائر دن فضله بر قابليت و استعداد يوقدر . عينيله هرهانكى پر آتومده حر كته سكونتدن ده ازياده قابليتى دكلدر . آتوملرك بر برلرينه نسبتله مثلاً عرض حياتى ويا عرض ادراك و حساسيتى قبول خصوصنده اصلا رجحانلرى يوقدر . »

فقط بو نتيجه يه كوره آرتق (جوهر يت) دن بحث ايديلمكه محل قاليورمى ؟ نظريه تعميق ايديلدكجه بو سؤال ده ازياده وضوح و قطعيت قازانمقده در : فى الحقيقه متكلمين

نظريه‌سندۀ اعراض ايله جواهر آردسندۀ برعلاقه اولمديني كې بالذات عرضلر آردسندۀ ده .
هيچ بر رابطه يوقدر . ثابت و ضروري هيچ برعلاقه اولملي بر برلرینه قريپ ايتمه‌مكدۀ در .
شوحالده بر جوهرك كندينه مخصوص بر طاقم اعراضی اوله بيله جكندن و بونلر واسطه سيله
اعراض ثانيه يي قبوله استعداد كسب ايدۀ جكندن بجنه محل يوقدر . چونكه متكلمينه
كوره عرضك عرضله قيامي جائز دكلدر .

متكلمين تألف و تركب كده طبيعت اشياءه بر موقعي اوله بيله جكني صورت قطبيه ده
رد ايتملردر . قبول ايتدكاري قضيه لره كوره برلشمش اولان آتوملر عددينك آز ويه
چوق اولملي براهميتي حائز دكلدر . چونكه عرض آتوملر ك هر بنده موجوددر . جوهرك
بر عرضي قبول قابليت ك آز ويا چوقلغندۀ آتوملر عددينك هيچ بر تأثيري يوقدر .
هر آتومده بولونان عرض اونك ديكر عرضلري قبولي ايچون براستعدادي موجب دكلدر .
كوروليلور كه متكلمينك شوتلقتيسنه كوره يالكلز جوهريت دكل عيني زمانده (عليت) ده
غائب اولمده در . چونكه نظريه ده اعراضك تعاقبي ضروري دكلدر . تعبير ديكرله عرضلر
بر برلريني اسنلزام ايتمه‌مكدۀ در . ديمك كه متكلمينك آتوم نظريه‌سی نهايتده (ده موقريت) ك
(ميخانيكي ايجايه Le Déterminisme mécanique) سيستمی اساسندن يقان بر شكله
منجر اولمده در . كره به متكلمينه كوره ده بعضي شأن و حادثه لري ، ديكر بعضي شأن و حادثه لر
ولي ايتمه‌مكدۀ در . فقط بوتعاقب (سنه الله) اولوب منحصر آ اراده اللهيه ايله وقوع بولمده در .
(بن مأمون) ك شو سطرلري بونقطه يي بك كوزل تنوير ايديلور : « متكلمينه كوره
قيرمزي يه تلون ايديان بر قوماشي حقيقته تلون ايدن بواجي دكلدر . بواجي يالكلز قوماشي
قيرمزي رنگله برلشدير مشدر . بوتاحدادي متعاقب قوماشده قيرمزي رنگي خلق ايدن الله در .
كذلك قلمي حركت ايتديرن انسان دكلدر . چونكه قلم ده تولد ايدن حركت اللهك قلم ده
خلق ايتديكي بر عرضدر . ألك قلمك حركتنده حقيقي بر تأثير وعليتي يوقدر . مؤثر
اولان هيچ بر جسم يوقدر . هر خصوصده فاعل و مؤثر حقيقي اللهدر . »

خلاصه متكلميندن بويوك براكثرته وبالخاصه اشاعره يه كوره شوشي ديكر بر شيدك
علت حقيقيه سيدر ، دينيله مز . بوقسم متكلمينك نقطه نظرلري ايله مشهور (مالبرانش
Malebranche) ك (علت عاديه Les causes occasionelles) نظريه‌سی آردسندۀ محسوس بر
مشابهت اولديني قابل انكار دكلدر . بوايكي نظريه يي بر لرندن آيران يكانه فرق شودر :
مالبرانش بر طرفدن روح بشر ايچون وحدت واستمرار ديكر طرفدن ده قوانين

عموميه قبول ايتمكده در. مالبرانشه كوره الله بو قانونلرله عالمي تشكيل ايدن شئون و حادثاتي اداره ايدر .

متكلمينك عليت و جوهريني انكار ايدن بو نظريه سني تنقيده چاليشان غرب مؤلفلرندن بعضيلري ، اونلرك بو نظريه ايله بوتون حقايقني ، بوتون علملري حتي بالجمله عقيده لري ابطال ايتدكلريني ادعا ايلشلدردر. فقط ، بو ادعا نظريه نك حقيقه تعميق ايديله ش اولديغني كوسترمكنده در . چونكه متكلمينك موجودات مخلوقده جوهريت و عليت انكار ايتمكه عالم ده بالفعل هيچ بر استمرار و يا هيچ بر نظام و انتظام يوقدر ديتك ايسته مدكلري بديهيدر. اسلام فيلسوفلري كي متكلمين ده عالم ده كي استمرار و نظامي تصديق ايتمكده در. فقط اونلر بو استمرار و نظام مبدئي اشيا ده دكل (خالق) ده آرامشلدردر . متكلمينه كوره و اشيا بهر آن علل وجود ايله وجود ورن و اونلري كيفيت وجود ايله محافظه ايدن الله در . . .

متكلمين نظريه سي بو صورتله افاده ايديلنجه بحث ايتديكمز انتقاد چورويه چكي كي بو نظريه (ده قارت) ك اصول فلسفه سنه ده اولدجه تقريب ايديلش اولور. ده قارت اصولك فلسفه ده مهم بر موقع طوئديني كيفيتي ايسه مستغني ايصاحدر .

خلاصه متكلمين جواهرك مشتركاً وجودلرنده و يا حادنه لرك تعاقبنده تلازمي اسكار ايتمه مشلدردر. حتي بو خصوصه مبهم و ترددلي بر افاده ده بيله بولونما مشلدردر . يالكز بونلر عليت و يا جوهريت نظامنه توفيقاً تعاقب ايدن حادثه لري شئون و اشيا نك لازم غير مفارقي كي طائيه مشلدردر . بلكه بونلري عادت جاريه عدايتش ، سنت السيه ده تبديل اوله ميه جني حقه نده كي قناعتدن متحصل (احتمال) و (قابليت) ه استناد ايتدير مشلدردر . ديتك كه متكلمين بو خصوصه انكاز مكتب فلسفه سي سنك استقرانك و ثوقي تأسيس ايچون قبول ايتمش اولدقلري اسبابه استاد ايلشلدردر .

باشده (ابن مأمون) اولاق اوزره متكلمين سيستميني انتقاد ايدنلر ، بونلرك (مكان) حقه نده كي فكرلرندن مهارتكارانه استفاده ايده رك نظريه لريني كولنچ بر شكله صوقعه چاليشم مشلدردر. حتي ابن مأمون متكلمينه كوره « ممكن اولان شي واقعه در » كي بر اسنادده بيله بولونمشدر . معارضلرك بو صورتله متكلمينك (عادت) حقه نده كي فكرلريني هيچه اينديرمك ايسته دكلري آكلاشيلمقده در . حالبو كه متكلمينك بومسئله ده كي فكرلري شوبله در : « جريان عادت ، عنصر تراينك مركزه ، عنصر تارينك ده يوقاري به دوغرو

حرکت اتمه سی طرزنده در . عادتاً آتش صیجاق، قازده صوغو قدر فقط بوعادتک تبدیلی عقللاً محال دکلدر . « . دیمک که متکلمین آنحق بر امکان عقلی قبول ایتمشلردر . حالبوکه امکان عقلی هیچ بر زمان وقوع دیمک دکلدر . اساساً متکلمین بالجمله ممکناتی عینی درجه ده عد اتمه مشلردر . بوخصوصده کی نقطه نظر لری تحلیل ایتدیکمز زمان واصل اوله یلیدیکمز نتیجه قوانین طبیعتک امکانیدر . متکلمین ، قوانین طبیعتده بر امکان قبول ایتمش و (عادت) و (سنت) لفظ لری قوانین طبیعت معناسنده قوللائمشلردر . عادت ، شبهه یوق که لزوم و ایجاب دیمک دکلدر . فقط (تصادف) ایله ده هیچ برعلاقه سی یوقدر .

متکلمینک عادت جاریه حقنده کی تلقیلری (حسیانلکه Scepticisme) یوقاریده اسمی کچن انکلیز مکتبندن داها آز یاقیندر . متکلمین ، پوزی دیویستلرک انفسی تداعیلردن عد ایتدکاری جوهر ، علت و نظام مفهومات مجرده لرنده کی تداعیلرک شکلی ایضاح و تعلیل ایتمش ، بونلری عالمک اراده الهیه ایله آلدینی عمومی ودائی کیفیات وجودیه بریطایلمشلردر . شبهه سز متکلمین اللهک کائناته ویردیکی بونظامله مقید اولدینی خاطر لرینه بیله کتیرمه مش ، اللهه هیچ بر ایجاب و لزوم اسناد اتمه مشلردر . فقط مادامکه قبول ایتدکاری (عادات) ، سنه الهدر ، او حالده (قانون) اوصافی حائز دیمکدر . بو نتیجه کوره (رونان) ، (فرائق) و (مونخ) کی غرب عالمربنک متکلمین فیزیکی حقنده کی حکملرینی درین برتبع محصولی عدايتک بر آز مشکل کورونمکده در . (فرائق) متکلمین نظریه سنده بحث ایدرکن ، « بوفلسفه ساحه طبیعتده نام بر حسیانیه منتهی اولمقده در ، « حکمی ویرمش ، (رونان) داها ایلری کیده رک « بوفلسفه تحریب ایتدیکی طبیعت و علمی عدم محض حالنه کتیرمشدر ، ادعاسنده بولونمشدر . (مونخ) ایسه « بوفلسفه طبیعتک بالجمله روابطی قیروب دوککده در ، دیمشدر . حقیقتاً یک شدید و افراط کارانه اولان بو حکملر ، متکلمین نظریه سنک نه قدر سطحی برشکلده تدقیق ایدیلش اولدینک باهر دلیللریدر .

متکلمین سیستمنده شایان انتقاد نقطه لر یوق دکلدر . فقط ، سیستم حد ذاتنده بوزواتک ادعا ایتدکاری شکلده دکلدر . متکلمین سیستمنده آتوم فرضیه سنندن هیچ بر فائده نظریه چبقار یلامش اولماسی شایان انتقاد بر نقطه اوله بیلیر . متکلمین تألفات و ترکیباتی بر طرفه براقق صورتیله جزء لاینجرا نظریه سنک تأمین ایده جکی یکنه فائده دن محروم قالمشلردر . اونلر بو نظریه دن آنحق بعد واستمرار معناسنده شأیت مادیه یی هیچه

اينديرمك و بو صورتله الهی نامناهی تحید ایده بيله جك استقرار و قوامی قالد بر مق. خصوصنده استفاده ایتشلردر. متكلمينك جوهر فردی جوهر نامنه مستحق اولیان بر امکان محضدن باشقه برشی دكلذر. و هیچ بر صورتله حقیقی آتومستلرك اسناد ایتدکری. رولی ده ایفا ایتمه مکده در.

نظریه ده انتقاده شایان ایکنجی مسئله ده سیستمك بردنبره آلدینی غیر منتظر استقامتدن. حقیقه مکده در. فی الحقیقه جوهر مخصوصه مالک اولیان طبیعت بو صورتله نهایتده شئوناتك بازیمجه سی حاله ارجاغ اولونمشدر. بو حال انسانده هندك بعضی مذهبلینه مشابه برنوع (شائی پانتهیزم) فکرینی اویندیرمکده در.

متكلمين سیستمده خلا. — متكلمين جزء لایجزا نظریه سنی قبول یتمکه بالضروره (خلا) نك وجودینی ده قبوله مجبور اولمشلردر. چونکه اجسام جواهر فرددن مرکب اولنجه جوهر فردلرك حرکاتی ایچون خلانك وجودی بر شرط ضروری اولمق طبعیدر. (ابن مأمون) ه کوره متكلمين خلا فکرینی، آتوم فکریله برابر یونان قدیم فلسفه سندن آملشلردر. فقط اولجده ایضاح ایتدیکمز وجهله آتوم فکرینك اسلام علامه غریبدن دکل شرقدن کیرمش اولسی احتمالی دها قوتلیدر. متكلمينك (لوسیپ) و (دموقریت) طرفندن اورتایه آتیلان آتومستیک فلسفه سنه آنحق کندی نظریه لرینی قوردقندن سوکره واقف اولدقلرینی قوتله تخمین ایده بیلیرز. بونلر آنحق کندی مسأله لرینی قوردقندن سوکره دموقریت فلسفه سندن سیستملینه موافق کوردکاری نقاطی آملشلردر. خلا فکرینك ده بومیانده اولدینی قبول ایدیلر. چونکه ماده نك حرکت ایده بيله سنه مساعد و ماده ایله غیر مشغول بر بعد فرضیه سی فلسفه ساحه سنده اولدجه بر ترقی محصولیدر. بناء علیه، (ابن مأمون) دیدیکی کی خلا فکرینك آثار فلسفیه نك عربجه ترجمه سندن و حرکت فلسفیه نك انکشافندن سوکره آلمش اولسی قبول ایدیلر. اساساً خلا فکرینك هندستاندن انتقال ایتش اولسی محتمل دکلدر. چونکه هند فیزیکسنده (خلا) حقنده صریح برشی بوقدر.

(ابن مأمون) ك آشایگی افاده سندن هجری آلتنجی ویدنجی عصرده کی متكلمين مکتبلرنجه خلانك وجودی آتوم نظریه سنك ضروری بر نتیجه سی کی تلقی ایدیلش اولدینی آکلاشیلمکده در: «متكلمين صورت قطعه ده هیچ برشیه مشغول اولیان بر ویا بر جوق ابعاد مجرد بولونه بيله جکی قبول ایتمکده در. ارنلر جزء لایجزایی قبول ایتدکدن سوکره خلا دینلر بو ابعاد مجرد نك وجودینی ده قبوله مجبور اولمشلردر.»

آكلاشيدايغنه كوره متكلمين جزءلايجزايي و كائناتك بوجزءلرله مالي اولديغني قبول ايدنجيه بونلردن متحرك اولانلرك نه صورتله و ناصل حركت ايدنبيله جكلارني دوشونمكه مجبور اولمشلردر . چونكه جزء فردلر آنجق حركتله اتصال و انفصال ايدنبيلرلر . خلا اولديغني تقديرده حركتك و قوعى ايچون جزءلرك تداخللارني قبول ايتك اقتضا ايدر . حالبوكه تداخل اجزاء متكلمينجه نه ممكن دكلدر . بومشكلات قارشوسنده قالان متكلمين ترجمه ايديلان فلسفه قديمه ده (خلا) مسئله سنى [۱] كورور كورمز ، بوني كندى سيستملىرله آلمش و مشكلاتدن قورتولمشلردر .

(فخرالدين رازى) حكمدان خلانك وجوديني انكار ايدنلر آرطو و اتباعي اولديغني ايضاح ايتدكن صوكره متكلمينك (خلا) لفظيله نه قصد ايتدكلارني شوصورتله اجمال ايتمكده در : « خلادن مراد ايكي جسمك آره لرنده اوچونجي بر جسم اولمقسزين بر برلريله تماس ايتميه جك بر وضعيته بولونمالريدر . بوكا كوره خلا ، ايكي جسم ، ايكي جزء فرد آره سنده كي فراغ محدود ، بعد موهومدر . متكلمين بوبعد موهومه (مكان) ديمشلردر . اولرجه (بعد) ، يا جسم ده مفروض و يا نفسنده مفروض بر امتداد موهومدر كه كنديسى جسم اشغال ايتمكه و جسمك بعد موهومي او امتداد اوزرينه منطبق اولنه صالحدر . (مكان) ده بعد مجرد موهومدر كه على سبيل الوهم جسم اونى شاغل و مالي قيلار ، [۱] . شوايضاحدن متكلمينك قبول و مشاييه فيلسوفلرينك رد ايتديكي خلادن مقصود عالم داخلمده فرض اولونان بعد موهوم اولديغني شبهه سزدر . چونكه مشاييه فيلسوفلر كندى سيستملىرله كوره تصور ايتدكلارى عالمك خارچنده خلانك بولونبيله جكني قبول ايتمشلردر [۲] .

[۱] آتاز اسلاميه ده كررولن شو فقره ، بو نقطه نظرى تأييد ايتمكده در : « ذيمتراطيس يعنى (ده موقريت) فلسفه نه كوره بوتون اشياك عنصرلى (خلا) ايله (ملا) در . جسمن مجرد اولان ابعاد خلا ، جسمه مقارن بولونان ابعادده ملادر . ملا جواهر فرددهن مركبدر . »

[۱] فخرالدين رازى ، محصل الكلام والحكمة

[۲] باشده (ابن سينا) اولق اوزره مشاييه فيلسوفلر داخلمده عالم . بعد مفروض معناسنه (خلانك) وجودى متمم اولديغنده اتفاق ايتمشلردر . بونلر ، ايكي جسم آره سنده فرض اولونان بعدك قابل تقدير اولديغني و تقدركده وجودى مقتضى بولونديغني ايلرى سوره رك بعد مفروض معناسنه خلالي قبول ايتميشلردر . متكلمين ايسه تقدرك وجودى مقتضى اوليه جنى اداسيله خلانك وجودينه قائل اولمشلردر . مشايون سيستمه كوره بو عالم محدوددر . فلك اطلس ماوراسى خارج ازطالدر . بناء عليه بونلر ، خارج از عالم خلانك وجوديني قبولده بر اأس كورمه مش ، بو خصوصده متكلمين ايله بيرلشمشلردر . فقط ، خارج از عالم خلاليه (بعد) ديشلوب دينيلميه جكنده اختلاف ايتمشلردر .

آرسطو فلسفه‌سنگ پيرولرندن اولان (ابن مأمون)، متكلمينك مدافعه ايتدكلاري
الساسلردن اك چوروك وعبت اولاني خلا مسئله‌سی اولديغنی اخطار ايتدكدن صوكره
خلا بولونماديغنی اثبات ايجون بر سورو دليل سردايتمكده در. بودلارلر آره‌سنده درديغی
عصر هجری رجالندن (بنی‌شاکر) ك (كتاب الصناعت) عنوانلی اثرندن نقل ايدیلن
بعضی تجربه‌لرده كورولمكده در. فك بوكونكي وضعيته كوره قولايجه قابل ايضاح اولان
بو تجربه‌لر، آنجق فيزيك علمك تاريخ انكشافی نقطه نظرندن برقيعتی حائز عداولونه بيلير.
متكلمين، مشائونه قارشى خلائك وجودی اثبات ايجون باشليجه ايكي دليل ايراد
ايتمشلردر. اوزمانه كوره‌ده الزامی ماهيته اولان بو دليللر و قتيله ناصیل دوشونولموش
اولديغنی كوسترمك اعتباريله تاريخی برقيعتی حائز اولدقلرندن بروجه آتی نقل ايدلشلردر:
۱. — غايته مجلی و دوم دوز ايكي صفحه ملساء آله‌رق هر نقطه‌ده منطبق اوله‌جق
صورته بر برلری اوزرينه وضع اولوندقدن صوكره بر ديزه اوستده‌کی صفحه قالدیريله جق
اولورسه هوا كيرمه‌دن اول كچن آن‌ده بوايكي صفحه آره‌سنده بر بوشلق حاصل اوله‌جقدر كه
ايشته بوخلادر» [۱].

بودليك بك ابتدائی برشی اولديغی ميدانده در. فقط آتيده‌کی ايكنجی دليل الزامی
اولمقله برار، حركتك وجودندن مستخرج واولدقده دوشونولمشد:

۲ — «اجسام آره‌نده خلائك وجودی قبول ايدلرزه اجسام عالمك باسرها
تصارمی ايجاب ايدر. مثلاً بر جسم متحرك بر محلدن ديكر بر محله انتقالی تصور ايدلم.
بوايكنجی محل بر جسم آخرله مملودرويا دكلدر. اكر مملودكلسه اوراسی (خلا) ديمكدر.

مشائونه كوره خارج از عالم خلا محصول وهدر. بناء عليه بعد اطلاق جائز دكلدر. فقط متكلمين
خارج عالم‌دهده ايبي جسم آره‌سنده و مفروض بر بعد موهوم كبی بعد اولماسی و بنونی جسمك شاغل
ومالی قيلماسی ممكن اولديغی ادعاسيله، خارج از عالم خلايه‌ده (بعد موهوم) اطلاقنده بر باس
كورمه‌مشلردر.

[۱] تصور ازلان صفحه ملساء، اجزاء مفروضه‌سی وضعاً متساوی و آره‌لرنده هيچ بر مسامه
بولونميه جق صورته متصل اولان بر لوحه ديمكدر. متكلمين اجزائك عدم اتصالی ویا مسامه‌لك
تشكيل ايتكلری زاويه‌لك الی غيرالهاميه امتدادی لازم كله چكنه ابتناء بويه بر لوحه‌ك موجود
اوله‌يله جكنی قبول ايتمشلردر. متكلمينه اجزائك متصل اولديغی لوحه‌ك وجوديله ثابتدر. مسامات
وزوايانك‌ده يبي اجزاء علاوه‌سيله طولديريله‌يله جکی ممكندر. چونكه عكسی تقديرده زوايانك
الی غيرالهاميه كيمه‌سی اقتضا ايدر كه بوده محالدر.

مملو اولديغی تهرده جسمك بورايه كیره بيلمه‌سی ایچون ایکنجی جسمك اورادن کینه‌سی لازمدر . ایکنجی جسمده اوچونجی بر جسمی ایتمه‌سی وبوصورتله برخلايه واصل اولونجی تهرده قدر بالجه اجسام عالمك تصادم ایتسی اقتضا ایدر . »

متكلمينك شوصوك دلیلی (ده قارت) معارضلرينك استدلالی آ کدیره قله برابر علمی بر قیمت ویريله جك قدر حائر اهمیت صایيله مز . اسا آ متكلمينك خلا نظریه‌سی بر اصلتی بر اورینسالیته بی حائر اولمادیغندن داها فضله توقفه ره شایان دکلدرد . یالکنز متكلميندن بعضری (خلا) ده بر (قوة جاذبه) بعضیری ده بر (قوة دافعه) اثبات ایتك صورتيله بر بداعت کوستر مشلردر . از جمله (محمد بن زکریا الطیب) خلاده اجسام ایچون بر قوة جاذبه تصور ایتشدر . احتمالدرکه بوذات هوانك بوش یره هجومی کشف ایتش واوزمان غازاتك اوصافی حقنده کافی معلومات اوله مدیغندن بونی خلاده بر قوة جاذبه تصویريله ایضاح ایتك ایسته مشدر . خلاده اجسامی دفع ایدن بر قوت بولونديغی فکریخی ایلری سورنلر ایسه تخا دخل و تسکائی ؛ اجزاء جسم آره سنده کی خلانك آز ویا چوقلغنه عطف ایلشلردر .

متكلمينك خلانك وجودیخی اثبات ایچون ایلری سوردکاری بو ایکی دلیل ، اساساً کندی سیستملريله بيله قابل توفیق دکلدرد . فی الحقیقه برنجی دلیل ، ایکی صفحهٔ ملساء آره‌سی بر دنبره آچیلديغی تقدیرده آره یره هوانك اطرافدن انتقال ایده جکی اساسنه مستنددر . حالوکه کندی مذهب لینه کوره حاصل اولان بوشلقه هوانك اطرافدن انتقالی ایجاب ایتمز . بلکه اوراده هوایی الله دفعهٔ خلق ایده بیلیر . شو حالده ایکی صفحه بر دنبره آیریلديغی تقدیرده آره یرك جسم شاعغلدن بر آن بيله خالی قالماسی لازم کلز . ثانیاً بودلیل ده صفحهٔ ملساء غایت کوچوك مسامه لرك هوا ایله مملو اواسی وصفه لر آیریلیر آیریلز وسطك بو هوا ایله دولماسی امکانی سلب ایدیلش دکلدرد . متكلمينك ایکنجی دلیل لری ده سیستملرینه کوره قابل مدافعه کوروله مکده در . چونکه متكلمين مذهبنه کوره عالم مملو اولديغی تقدیرده جسم متحرک ینه حرکت ایده بیلیر یعنی جسم متحرک حرکت ینه باشلار باشلاماز الله او کنده کی جسمی یوق ایدر . جسم متحرکده اولنک مکانی اشغال ایلر . جسم متحرکک بر اقدیغی مکانده ده الله دیگر بر جسم یاراتیر . بوصورتله نه خلانك وجودی لازم کلیر ، نه ده اجسامك تصادمی ایجاب ایدر .

د كلاميك اثبات واجب دليلبري

ضالو رناظم الله

فلسفه قديمه ده (آتوميزم) دوعرو دن دوعرويه فلسفه طبيعت دن آلمشدي . مبدأ معلومات محسوسه ایدی . آتوميزم آنجق بومعلوماتی تنسيق ايده جکني ادعا ايديوردی . ديمک که آتوميزم ، هر درلو تمليل دن اول معلومه اولق اوزره بر جوهر قبول و بوتون حادثات و شئونى بونک تحليلات مخلفه سی کبی تلقی ايتمشدی . تعبير ديکرله آتوميزمده اولوا اوصاف مشترکه و مقومه سيله بر ماده قبول اولونمشدی . چونکه اوصاف مشترکه و مقومه دن محروم ماده ويا جوهر بر امر مجرددن باشقه بر شی اولامازدی .

نه (ده موقريت) نه (آناقساغور) نه ده (نه پیکور) هم نظری شأيتک هم ده عملی تجربه نك اساسی تشکيل ابدن بويرنسيك وجودی اثبات ايتک لزومنی حس ايتمه مشلردی بونلر ، حواسمرك شاهد اولديغی تجليات متنوعه نك ابتدائی صورت مستقوله سی نه اولديغی جوهرک نه کی اوصاف اصلیه سی بولونديغی تحری ايتکه اکتفا ايتمشلردی .

يونان آتوميزمی بر ماده قبول ايتش فقط منشائی آراشديرمامش ، بوماده نك ناصل و کيمک طرفندن ابداع ايديلديکی خقنده مناقشه يه کيريشمه مشدی . بالعکس روح علمه موافق بر موضوعه ايله بوماددنک برده خاصيت اساسیه سی بولونديغی يعنی حرکته متصف اولديغی قبول ايتش ، کأثاتی بوايکی عامل يعنی ماده وحرکت ايله ايضاحه چالشمشدی . فقط نه ماده دن ، نه حرکتدن نه ده بونلرک اتحاددن نظام کأثاتی ايضاح و تمليل ايده سيله جک بر (قانون تکون) چيقارامديغندن بوکا موافق اولامامشدی . بونک ايجوندکرکه کرک (آناقساغور) و کرک (نه پیکور) بوايکی یرنسيبی تنظيم ايله موظف بر اوچونجی پرنسيب دوشونمکه مجبور اولشمشلردی . فقط بولدقلى چاره ايلری دوعرو آتيلان هر آديله بر آرز داها کينشله ديکی کورولن بوشلنی املا ايده مه مشدی .

متكلمين آتوميزمه کانجه ، بواولکينه نظراً بوس بوتون باشقه برغرضدن چيقممشدره دينی بر فرقه طرفندن علم کلامه ادخال ايديلن آتوميزمک هر شيدن اول دينک ايجاباته توافق ايتمی پک طيبي ایدی . علم کلام ، کأثاتک مخلوق الهمی اولديغی ، اللهک کأثانده حاکيت مطلقه سی اثبات ايله مکلفدی . چونکه مدافعه ايتديکی دين ، يکانه مبدأ وعلت اوله رق بر (صانع) تعليم ايديوردی . متکلمين بو صانع وارلغی اثبات ايله مکلف بولونيورلردی . بناء عليه

قبول ايتدكلى آتوميزمه بوغايه كوره بر شكل و ير مكه چايش مشلر، بدايتده شودورت
مقدمه يى قبول ايتلش دردر :

۱ — اعراض موجوددر .

۲ — اعراض حادثدر .

۳ — اجسام اعراضدن خالى دكلدر .

۴ — اعراض و حوادث الى غيرالنهايه دوام ايددمز .

كورايوركه بو ايكي آتوميزم غايه اعتباريله بر برلرندن بك زياده فرقليدر . متكلمين
آتوميزمنه كوره اللهدن باشقه هر شئك وجودى تالى و عارضيدر . مادهده بالجمله اوصافى،
حركت و تحولاتى ايله قدرت بارينك تجلياتندن باشقه بر شئ دكلدر . حالبوكه يونان
آتوميزمنده بالعكس ماده و حركت ازليدر . فقط ، ياقيندن تدقيق ايديلديكي زمان
نقطه حركتلرنده كي فرقه، رغماً هر ايكي آتوميزمدهده (اولى (Apriori) اولارق ماده ايله
حركتدن بحث ايديلش اولدينى كورولمكدهدر . يالكز ، يونان آتوميزمى ماده ايله حركتى
ارلى اولارق قبول ايتش، متكلمين آتوميزمى ايسه بونلرى ينه ازلى اولان برالله اسناد ايتلشدر .
متكلمين سيستمه كوره ، الله اجزاء لايخجرايى خالق ايتش ، اولنره حركت ويرمش،
بر نظام وضع ايدر ك كائناتى كورديكمز شكل بديعده ابداع ايتلشدر . ديمك كه متكلمين
آتوميزمنك سر نهايتنى، حقيقى روانى بو خالق و مبدعه آراق ايجاب ايتمكدهدر .

حقيقت توحيدده يعنى الوهيت و خواص الوهيتده ذات بارينك شريكى اولمدينى اعتقادنده
متكلمينك بوتون فرقه لرى متحددر . يالكز اشاعره تعدد خالقك نفينده ، معتزلهده تعدد
قديمك نفينده قبلى قرق يارارجه سنه حركت ايتشلردر . بوندن دولاييدر كه هر ايكي فرقه
رؤسايى ، اثبات توحيد ، فطرت سليمه اربابنك اغواندن آزاده بولونقلرى زمان
وجداناً اعتراف ايتدكلى واجب الوجودك وارلقنى اثباتدن زياده اهميت ويرمشلردر .
ابن مأمون ، دلائل الحارثين عنوانلى اثرنده متكلمينك نظريات و استدلاللرغنى انتقاد
ايدر كن اثبات توحيد ديلالارنى بررر ذكر و تنقيد ايتمكدهدر . بودليللردن برنجيسى
(برهان تمانع L'obstacle mutuel) در . بو دليل جز لايخجرا نظريه سنه استناداً شويوله
تقرير ايديلمكدهدر : « ايكي الله موجود اولسيدى هر ايكي سنكده علم ، قدرت ، اراده ... الخ
كى صفات الوهيتله متصف اوله جقلرى طبيعى ايدى . بو تقديرده اساس اعتباريله حركت
وسكون ، برودت و حرارت كى اعراض متضادهك برندن آزاده اوله ميان آتومده عيني

زمانده هرایکیسی ده بولونماق و یاخود هر ایکیسی ده بولونماق ایجاب ایدردی . حالبوکه هرایکی احتمالده باطلدر .

متکلمینک اعراض متضاده حقیقه کی نظریه لریله اعراض منقیه اساسلرینه مستند اولان بودلیل برده شو صورتله تقریر ایدیلشدر : « ایکی اله موجود اولسه اشیان بعضیلرینک مشترکاً هر ایکیسنه ده عائد اولماسی ، بعضیلرینک ایسه بونلردن یالکیز برینه عائد اولوب دیکرینه عائد اولماسی ایجاب ایدردی . بوحال ایسه اونلر ایچون بر نزاع متقابل احداث ایتمش اولوردی . »

متکلمینک اوچونجی دلیل توحیدی ینه کندیلرنجه قبول ایدیلن خصوصی بر اساسه مستنددر . متکلمین ذات بارییه بلا محل یعنی داننده بر ایکلیک تشکیل ایتمین بر اراده اسناد ایتدکلرندن اوچونجی دلیللرینی بواساسه ابتدا ایتدیرمشلردر . بودلیل شو صورتله تقریر ایدیلکدهدر : « اراده واحده بر محلده اولمادیغندن ایکی الهه عائد اراده من . چونکه علت واحده بر لرلندن فرقلی ایکی علت ایچون ایکی معلول حاصل ایده من . » فقط متکلمینک بودلیلی بر شیئی کندیسندن داها واضح اولیان دیکر بر شیله تعلیل و ایضاح ماهیتنده دکلدر ؟

متکلمینک دردنجی دلیلده شریلهدر : « اثرک وجودی بر مؤثر بولوندیغنی بالضروره اثبات ایدر . فقط ، ایکی مؤثر بولوندیغنه هیچ بر صورتله دلالت ایتمز . » کرچه بودلیل کثرت اله امکانی اورتدن قالدیر ماقده یالکیز بر اله دن باشقه بر اله اولدیغنی قبول ایچون بر سبب بولونمادیغنی کوستر مکدهدر . فقط ، متکلمین الهک واجب الوجود اولدیغنی پرنسپینی اساس اتخاذا ایتدکلرندن کثرت اله امکانی ایله بودلیلک چوروتوله میه جکئی ادا ایلشلردر : متکلمینک بو دلیلنده کی (علت اولی la premier raison) ، (لایپنسیچ Leibnitz) ک (علت کافی La raison suffisante) سندن حس اولونه جق درجده اوزاق دکلدر .

متکلمیندن بعضیلری ده وحدت بارییی اثبات ایچون ، (احتیاج) اساسنه مستند دیکر بر دلیل تقریر ایتمشلردر : « اله واحد یا بوتون موجوداتی خلق ایده بیلیر . و یاخود ایده منزه برنجی احتماله کوره ایکنجی بر الهه احتیاج قالماز . ایکنجی احتماله نظر آده بوعالمک خلقی و حال انتظامه وضعی ایکی و یا داها زیاده الهک قدرته احتیاج کوستره جکدر . حالبوکه بو تقدیرده الهلردن هر بری دیکرینه محتاج اوله جغندن هر برینک یالکیز باشلرینه غیر قادر

ارالمالری ایجاب ایدر . « کورولور که بو دلیل ده نتیجه اعتباریله ینه برهان تمانعدن باشقه برشی دکلدرد . متکلمینک وحدت یاری یی اثبات خصوصنده بوقدر چیرپینالری کلام مکتبینک » وحدت ربانیه بر عقیده دینه اوله رق قبول ایدیلمی در » نظریه‌سنه طرفدار اولدقلرینی کوسترمکده در . بوندن طولاییدر که (ابن مأمون) متکلمینی سفسطیه آتیلمنی بر (نقل un tradition) اوکنده سرفرویه ترجیح ایتمکه انتقاد ایلکده در . اساساً متکلمینک بر فرقه‌سی یعنی معتزله ده متکلمین سنیه یی صفات الهیه یی قبول صورتیله توحید اساسی اخلال ایتش اولمقله اتهام ایتشلردر .

صفات الهیه مسئله‌سی متفکرین اسلامی یی الکچوق انتقال ایتش ارلان بر موضوع در . بو خصوصده متکلمین آردسند مختلف مساکرده دوغمش اولدینی کبی ، فلاسفه اسلامی ده هان هان تمامیه اسکندریه دن انتقال ایدن (نه تویلاتوئزم) نظریه‌سنی قبول ایلشلردر .

اسکندریه عنعنه‌سی بالجله صفاتدن منزع وهان هان بالکلیه مجرد بر (الله) قبول ایدیوردی . بالجله موجودانک ، بالجله افکارک مبدأ مشترکی اولان بوالله ، بذاته حواس وفکرده تجلی ایتدیکی صورتدن مستقل اوله رق دوشونولدیکی جهتله نه پلاتونسیه نلره کوره آنجق ناقابل فهم ، ناقابل تعریف ، هر درلو اوصاف و تعین دن آزاده بر موجودیت دن باشقه برشی دکلدی . بو موجودیته قطعی ، مثبت بر تعین حتی وجود عطف ایدیلمز . چونکه تعین و تصورک هر طرزی اونی تحدید ایتک وعینی زمانده وصف و تعریف اولونه میان ذاتی آکلاسیلمز برحاله کتیرمک اولور . مشائیون اسلامی ، سوریه طریقله (آرسطو) نامنکلن بوتون فکرلرکی بو نظریه‌یی ده بلا مناقشه قبول ایتشلردر .

اساساً قدامی کلامیونک فکرلری ده بو نظریه یه یاقلاشیوردی . بونلر بر طرفدن وحدانیت باری یی اخلال ایتمکدن دیگر طرفدن ده الله ، بشرکده متصف اولدینی صفتلری اسناد صورتیله هتک حرمتدن تحاشی ایتدکارندن ، هننه صورتیله اولورسه اولسون ، ذات باری یی تعریف و تحدیددن امتناع ایدیورلردی . (معطیه) دینیلن بومسلکه صفایه لک افراطلریله دوشمش اولدقلری الک قبا (آنتروپومورفیزم Anthropomorfisme) قارشى بر مخالفت نظریه باقه ییلیرز .

متفکرین اسلامی ده آردسند آرسطو منافزیکینک فوق العاده انکشافی ، علم کلام مکتبئی کندی مسلكنک ایجاباتی حقنده داها واضح بر شعور ایدینمکه سوق ایتش اولدیغندن

اشاعره بو خصوصده داها باشقه برشكل تفسيراتخاذايتمشلردر. چونكه ذات بارينك بالجله صفاتدن تنزيه، ماده لهنده بر نتیجه ويره بيليردي. حالبوكه اشاعره نك يكانه هدفی ذات بارينك قادريت و قيوميته توحيد ايتمهك ايجون مادهيه هيچ بر رول ويره مكدی. بونك ايجوندر كه اشاعره سيستمده موجوداتك عرض ايتديكي بالجله ايجاباتك مبدائی دوعرودن دوعرويه لاهده بولمده يز. فقط، متكلمين بوخصه وضده خرسستيان ته تولوزين لرينك دوشديكي كريودن قورتولمشلردر. خرسستيان ته تولوزين لری الهك ذاتنده اقتسامی انتاج ايدجك صورتده كثر صفات قبول ايتش، اقايم ثلاثه كريوده سنه دوشمشلردر. بويله بر نتیجه ن پك زياده تحاشي ايدن متكلمين وحدت الهيه اساسی فساد معروض قالمقسزين ماعيت الوهيتی ايكي صورتله تعين ايتك يولنی آرامشلردر: اولاً منفي اوله رق الهك (غير جسمانی) و (غير مادی) اولديغی اساسی قورتولمشلردر.

متكلمين بو خصوصده كي داليللرني شوصورتله تقرر ايتمشلردر: «مادی اولان شی منهای و متجزی در. تجزی قبول ایدن هرشی ایسه مخلوق و مکنون در.» ابن مأمون قدماي متكلمين داليلی شو صورتله اجمال ايتمكده در. «الله جسم اولسه يدي، الوهيت يابر آتومده تقرر ايدردی، بو حالده ديكر آتوملر، لزومسز اولوردی. يا خود بالجله آتوملرده تقرر ايدردی. بو صورتده آتوملر عددنجه الله اولماق ايجاب ايدردی. هرايكي حله كورده الهك متاهی اولمی و معین بر جسمات و صورتده بولونماسی اقتضا ايدردی. حالبوكه الهك معین بر جسمات و صورتده بولونماسی ذات الوهيت منافی اولدقدن باشته ديكر بر (Déterminant) دده احتياجي مقتضى اولوردی. شو حالده اصل (الله) بو معین اولوردی.»

ديمك كه متكلمينه كوره «الله غير جسمانی در. چونكه واحد در.» بو طرز استدلال پك دوعرودر. متكلمينك بوتون استدلال نظرياتی چور و تمكه چالیشان (ابن مأمون) ك بو استدلالی صوك درجه ضيف كورمسی و الهك وحدانيی اساسی حیات ايتديكي ادعا سنده بولونماسی بونوك بر حقسز لقدر. متكلمين، الله (موجود اول وارلی) ديمكده ذات بارينك تحديدات نمكندن اوزاق اولديغی قصد ايتمشلردر. ذات بارينك شرائط زمایه يه تابع اولما ديغی سويله مكده واجب الوجود اولمی لزومی آكلا تيلمق ايسته يلمشدر. متكلمينك بو خصوصده كي نقطه نظرلری بوجه آتی اجمال اولونه بيلير:

۱. — وجود واجب، نه ذاتيله نه ده بر باشقه سيله بر زمانده واجب اوله من. وجود حق، واجب مطلق در.

۲. — وجود واجب ، دیگر وجود لردن مرکب دکلدرد . چونکه مرکب اولسه متوقف و ملحق اولوردی .

۳. — موجودات سائر اوندن ترکب ایتش دکلدرد . [پانته‌ئیزی رد]

۴. — وجود واجب ذاتنک فرعی دکلدرد . تعبیر دیگرله وجود ، واجبه ذاتنک

عیندر . [پلوتینی رد]

۵. — الهمک وجودی ده ذاتنک فرعی دکلدرد . [ینه پلوتینی رد] [۱]

۶. — (بذاته واجب) ، آنجق بر موجوده اطلاق اولونه‌بیلیر .

۷. — وجود واجب — کندی کندینه کافیدر . باشقه بر متممه محتاج دکلدرد

[ظهور نظریه‌سنه قارشی]

۸. — وجود واجب ، واجب الوجوددر . بناء علیه موجود اولماسی ممتنعدر

[سنت آنسلم Saint anselme نظریه‌سی ده بویه‌لدر]

۹. — وحدت ذات ، مانع صفات دکلدرد .

شو قضیه‌لرده کوستریور که متکلمین نظریه‌سی اوزرنده چون دوشونولمش بر

سیستمدر . بو نظریه کوره (وجوب La nécessité) ، (غیرمادیت L'immatérialité) کبی منفی بر صفت دکلدرد . بوصف وحدت الوهیتی داها واضح بر شکله صوققه‌دردر .

متکلمین دیگر طرفدن بر طاقده (صفات ثبوتیه Attributs positifs) قبول ایتشلردر .

فقط ، بو خصوصده وارد اولان اعتراضلردن آزاده قالمق ایچون ذات باری ده تغیری

موجب اوله جق (صفات طبیعت Attributs de nature) فکرندن اوزاقلاشمش ، یالکزد

ذاتک تجلیاتی افاده ایدن صفات افعال (Attributs d, action) قبول ایتشلردر .

متکلمین نظریه‌سنی تمکندن ییقمق ایچون اوغراشمقدن درین بر ذوق طویان (ابن مأمون)

بوفرقی بر سفسطه کبی کوسترمهک چالیشمه‌دردر . شو مطالعه بو حسک مولودیدر :

« متکلمینه کوره موجود ازیله بر برلرندن تمایز و فرقلی بر جوق شیلر وارددر . اولر

ایچون علم فکری قدرت فکرندن واراده فکرندن باشقه برشی در . »

مع مافیة ، (ابن مأمون) شو افاده سیله ده فرقده اولمقسزین متکلمینی آچیقندن

آچیغه معذور کورمکده در . « آتشک طبیعتی بیلمه‌ین کیمسه ، آتشده ، برلرندن

آیری آلتی خاصه بولوندیغی ظن ایدر : بو خاصه لردن بر سیله آتش قاراریر ، بر دیگر بله دم

[۱] ۴ نجی و بشنجی قضیه‌لر ، تمامیه ده قارتک فکریته توافقی ایتکده در ،

بیاضانیر ... الخ . فقط ، آتشك طبیعتی یلن کیمسه آتشك بوتون آثارینی تك برخاصیتله یعنی (حرارت) له حاصل ایتدیکنی قولایجه آکلار . بو ظاهری کوروش (طبیعت) ساحه سنده بویله اولونجه بالاراده اجرای فعل ایدن موجودات حقنده ده بویله اولوق اولی بالطریقدر . حق باری ده ایسه ، بویله اولوق سببی دها قوتلی در . افعال و آثار الهیه ده ، مختلف تجلیات کوریور ایسه ک بو بزده ، علم فکرینک قدرت فکرندن آیری اولمندن . نشأت ایدر . شوخالده ، بومشاهداتدن الهده ذاتی اولوق اوزره مختلف وصفلر بولوندیغی استنتاج ایده بیلیرز ؟ »

فقط ، متکلمین ده باشقه برشی دیمورلر . نظریه لرینک ده باشقه معناسی یوقدر . (ابن مأمون) ک بو افاده سنه کوره متکلمینک جناب حقه کائناته اولان ال عمومی نسبتی صفات شکلی آئنده تعریف ایده بیله جکلری ظننده بولونمغه حقلری وارددر . اشاعره . بونستی ، حیات ، علم ، قدرت ، اراده ، سمع ، بصر ، کلام کی صفتلره یاد ایتمشلر در . غریبدر که ، متکلمینک صفات نظریه سنی قیمتدن دوشورمک ایچون یوروتولان انتقادلر معارضلره حق ویردیره جک ماهیتده دکلدر . چونکه منقلرک مذجی ده صوک حد تحلیل ده کائناتک ایضاح وتعلیلی ایچون لازم اولان بالجمله صفاتی تکرار ذات باری به اسناده منجر اولمقده در . بویله اولوق ده بک طبیعیدر . چونکه بوصفات اولقسزین الوهیت فکرینک هیچ بر معناسی یوقدر .

*
* *

الوهیتک شویولده تصویرینک نتیجه سنی سجه بیلمک قولایدر : بوتون قدرت ، بوتون حقیقت ، هر نوع ایجاب اللهه ویریشدر . کائنات آنجق بیلدیکنمز مستعار و متجزی موجودتی محافظه ایتمکده در .

خلقت نظریه سنک تفصیلاته کیریشمهن اول ، دیلم که سیستمک پرنسپینه کوره بو نتیجه بک دوغرو و بک حقلی در . بلکه ده معنای دینی ده آلتان (توحید monothéisme) نظریه سنک یکانه نتیجه نامه و محقه سیدر . مادامکه ، مبدأ اللهدر . شو حالده ماسوی کندیسنه منتهی اولمیدر . متکلمینک بونظریه سی حقیله احاطه ایدیلیرسه بونلرجه فلاسفه قدیمه نك قصد ایتدکلری معناده نه (جوهریت substantialité) نه (حقیقی علیت Causalité) ، نه (قانون Loi) نه ده (طبیعت Nature) اوله میه جغنی تقدیر ایتک بک ده مشکل اولزم . متکلمینک فیزیکلرنده آتومیزمی ترجیح ایتلری ومقصدلرینک تحقیقه اجزای لایعجزا الهیات مجموعه سی صای ۱

سیستمی دها موافق کورملری اسبابی ایجه احاطه ایده بیلیمک ایچون ، خلقت حقنده کی تلقیلرینی مناقشه ایتمک ایجاب ایدر .

متکلمینک خلقت دلائلی هر نه قدر بزوجه معتاد رد و جرح نقطه نظرندن یوروتولش ، بالخاصه آرسطو مسایکی پرورلرینک ازلیت ماده نظریه لرینه قارشلی توجیه ایدیلش ایسه ده طرز بیانلرندن استناد ایتدکاری اسباب تامه بی استنتاج و محاکمه ایتمک ممکندر . بوسیله ردن برچوخی حقیقی بر فائده تأمین ایتدکاری کی متکلمین مکته بک یونایلرک بیان ایتدکاری شکله کی آتونیزم سیستمده نظره چاربان بوشلقلری تقدیر ایتمش اولدقلرینی ده کوستره بیلیمکده در .

متکلمینک بوغایه به متوجه استدلاللرندن بری شویله تقریر ایدیلیمکده در : عالمک مخلوق اولدینی هک برشی دوغریغنی یعنی یکیدن وجود بولدیغنی قبول ایتیمک بیله اثبات اولونه بیلیر . فی الحقیقه زید دیدیکمز بو شخصک - که اولاب (ذره *Molécule*) ایدی صوکره تدریجاً استحاله ایده نهایت حد کالنه واصل اولدی - بذاته تحول ایده بیلدیکی و بوتون بو استحالاتی بذاته حاصل ایتدیکی قبول ایدیله مز .

متکلمینک شو مطالعه لری ، ده وقریت نظریه - نه قارشلی یوروتولش پک قوتلی بر انتقاددر . حق آتومله حرکتک مثبت اولدینی قبول ایدیلسه بیله سیستمه ماتیک صورتلری تعلیل ، توالد و تسمک تعقیب ایتدیکی استقامت منتظمه بی ایضاح ایتمک ینه اقتضا ایتزمی ؟

متکلمینه کوره ، مادامکه موجودک علت تغیر و تحولی کندنده دکلدر ، شو حالده بنیه سنی تعضو ایتدیرمک و اونی استحالات مختلفه سینه معروض براقق ایچون بر عامله احتیاج بولوندینی اثبات ایدیلش دیمکدر . متکلمینک ایکنجی دلیلی آرسطونک تسلسل اساسنه مستند مشهور دلیلندن مقتبسدر . فقط بو دلیل ، مثبت و قطعی بر خلقتدن زیاده - مبدأ عالمک - نه اولورسه اولسون - ازلیتی تأسیسه معطوفدر .

متکلمینک اوچنجی دلیلی ، برنجی بی تقویه و اوکا یکی بروست و قیمت ویرمکده در : « کائناتی تشکیل ایدن آتوملرک بالضروره یا متصل و یا منفصل بولونملری لازمدر . آتوملردن بعضیلری واردز که بعضاً اتصال ، بعضاً ده انفصال ایدرلر . دیمک که ذات و ماهیتلرینه نسبتله آتوملرک رولی نه منحصر آ اتصال ، نه ده منحصر آ انفصال دکلدر . چونکه آتوملرک ذات و طبیعتلری یالکمز منفصل اولملرینی ایجاب ایتسه یدی ، هیچ بروقت اتصال ایده مزلردی .

عينه ذات و طبيعتى يالكنز متصل بولونمالرني مستلزم اولسیدی بوتقدیرده ده هیچ بر وقت منفصل اوله مزلردی . ديمك كه آتوملك ذاته نسبتله اتصال وانفصالدن هر برى مساویدر . بوناردن برينك ديكرينه ترجیحى ضرورى دكلدر . مادامكه آتوملك بعضیلری منفصل بعضیلری ده متصل بولونیورلر . بر قسمی ده بعضاً برلشمك بعضاً ده طایعالمق صورتیه شرائط موجودیتلرني ده کیشیدیورلر . بو حال آتوملردن برلشملى ایجاب ایدنلری برلشديره جك ، افتراق ایتلملى اقتضا ایدنلری ده آیره جق برینه احتیاج اولدیغنى اثبات ایدر .

شواستدلال ، قابل اعتراض دكلدر . ایکنجی دفعه اوله رق متكلمينك (علت كافیه) اساسنه استناد ایتدکربنى کوریورز متكلمينك ده (لا بدنیج) کبی برشی (امکان possible) دن (واقعہ reel) کچمك ایچون دائماً برعالمك مداخله سنه احتیاج اولدیغنى آکلامش اولملری شایان دقتدر . متكلمينك بودلیلی ، آچیقندن آچیغه یونان قدیم آتومیزمنه مخالفدر . چونكه قدیم آتومیزم ، بالجله نقاطده تصادفه یعنی غیرمعینته راضی اولیوردی . متكلمينك دردنجی دلیل شو صورتله تقریر ایدیلیور : « کائنات جواهر و اعراضدن مرکبدر . بر ویا متعدد عرضدن خالی هیچ بر جوهر یوقدر . بالجله اعراض حادث اولدقلرندن ، جواهرکه حادث اولملری ضروریدر » .

متكلمينك بودلیلنده کی (بالجله اعراض حادثدر) قضیه سی ، علم کلام سیستمنندن حقیقـاریلش بر (موضوعه postulat) در . مشایون اسلامیه ، بودلیلی چور و تمك ایچون اوزون انتقادات یور و تمشلدرد . طبیعی ، کلام مکتبك موضوعه سی برینه (ده موقریت) ک یابدیغی کبی آتوملر ایچون ذاتی ، مقوم و لازم اوصاف قبول اولونورسه بواستدلال چور و تمش اولور .

متكلمينك بشنجی دلیلی (ترجیح و تخصیص La détermination) اساسنه مستنددر : « برشینك ایچنده بولوندیغنى زمان و مکانه ؛ کندیسنده بولان اعراضه ، عرض ایتدیکی شکل و مقداره نسبتله معین بر موجودیته مالک اوله ییلمسی ممکندر . فقط ، بوشینك داها بویوك ویا داها کوچوك اولسی ، یاخود باشقه بر شکلده بولونماسی ویاخود باشقه عرضلرله متصف اولسی ، یاخود موجودیتدن اول ویا صوکره وار اولسی ویاخود باشقه بر محلده بولونماسی ده ممکندر . مادامكه بوشی معین بر شکل ویا معین بر مقدار ویا بر محل ، ویاخود بعض اعراض ویاخصوصی بر زمان ایله تعیین و تخصیص ایدیلشدرد .

بوء اشیا یی اراده‌سیله تعیین و تخصیص ایدن هرا یکی‌سی ده ممکن اولان حاللردن بری ترجیح ایله‌ن بر موجود اولدیغنی اثبات ایدر .

شواستدلاله نظرآ هیئت مجموعه عالمک و یا خود اقسامندن برینک برخصص و مرجحه محتاج اولسی عالمک مخلوق اولدیغنیک دلیلی در . بوخصصه ، (مرجح *déterminant*) و یا (فاعل *efficient*) و یا (خالق *Créateur*) و یا (صانع *producteur*) و یا (محدث *novateur*) و یا (مرید *agissant avec intention*) نامی و یریله‌سی مساویدر . بوتون بونلرک بروعی معناری واردر . بوده (علت کافی *raison suffisants*) پرنسپینک برشکلکی در . فقط بودفعه ، نتیجه بو پرنسپیدن بالذات تخصیص و ترجیحک منبعه قدرارجاع ایدیلشدر . متکلمین ، آتومه ؛ نه قدر ابتدائی اولورسه اولسون ؛ برماهیت ، بر ذاتیت اسنادنده (دهموقریت) ه مخالفت ایتشلردر . چونکه بوا یلک توصیف ، بو ایلک عنوان ، هیچ بر اسناد و حمل استلزام ایتنه جوهر فکر محضندن چیقاربله‌میه جغندن دائماً کیفی اوله جقدر . آتومک اتصاف اوله‌سی حقنده بر موضوعه قبول ایدیلدیکی تقدیرده ، عارض و خصوصی بر تعین یرنه پرنسپ اوله‌رق الله ده مندرج بر تعین کلی وضع و قبول ایتک داه . مرجح اولزمی ؟

متکلمین استدلاللارینی بالذات وجوده قدرایلر ایتشلردر . سکزنجی دلیلرنده بونی کوریورز : « هرکس عالمک ممکن اولدیغنده متفقدر . چونکه عالمک وجودی ضروری و واجب اولسیدی ، (الله) اولوردی . مادامکه وجودی ممکن اولان شی حقیقتاً و فعلاً موجوددر . و وجود و عدمی مساویدر . شوالله عالمک وجودنی عدمنه ترجیح ایده‌جک بر مرجح واردر . »

فلاسفه ایله متکلمین آره‌سنده عالمک قدم و حدوثه دأثر جریان ایدن مناقشه ، متکلمین سیستمینک تکملی اعتباربله مع‌التأسف ، هیچ بر فائده‌نی منتج اولماشدر . فلاسفه مشایه ، معارضلرینک (امکان *la possibilité*) دن یعنی ممکنانک وجوده آنجق بر (فعل مرجح *un acte déterminant*) ایله کجه‌بیله‌جکلری شرطندن استخراج ایتدکلری دلیلک معنای عمیقی آکلاما مقده مصر اولشلردر .

ابن رشد (تهافت) ده ، متکلمین نظریه‌سینه دأثر شو مطالعه‌نی یوروتمکده در : « متکلمین ، بالجمله موجوداتک بلا واسطه بر فاعل طرفندن تکوین ایدیلدیکنی قبول ایدیورلر . شوالله بو فاعلک فعلی ، عینی بر زمانده نامتاهی افعال متضاده و متقابلیه

تعلق ایده جک دیمکدر . « ابن رشد ، متکلمینی چور و تمک ایچون » اکر ایش بویله ایسه آرتق آتش یاقیور ، صو ایصلا تمیور . « دیهرک نظریه نك ظاهراً استلزام ابتدیی نتایج ممنوعه یی کوسترمکله اکتفا ایتمکده در . بو مثال بزه آرسطو پیرو لری نك (علیت طبیعی یی la causalité naturelle) نه قدر عامیانه وهان همان اسطوری بر طرزده آکلاد قلری یی بک کوزل کوسترمکده در .

ابن رشد ، مطالعه سنده دوامله دیورک : « متکلمینه کوره الله بر شیئی عدمدن وجوده اخراج ایده بیلیرسه عینله اونو وجوددن ده عدمه نقل ایده بیلیر . شو حالده موت کبی حیات ده فعل التهدیر . « حالبوکه متکلمینی تنقید ایچون ایلری سورولن شو فکدره هیچ ده بر تناقض یوقدر . ابن رشد ، بونظریه یی جرح ایچون « ازلیت ده ، (ممکن possible) ایله (واقع réel) آرم سنده فرق یوقدر » دیمکدن باشقه بر دلیل اقامه ایده مه مشدر . حالبوکه (ابن رشد) ک بو دلینی وقیله (ده موقریت) ده ایراد ایتمشدی . شهه سز ، بومباحثه یی ده ایلری کوتورمک لازمدی . فقط ، ابن رشد بوقدر اهمیتی بر نقطه یی مناقشه ایچون ، اقتضا ایدن ملایمت واستقلال فکره مالک بولونموردی . انتقاد اتنده بک چابوق آرسطو مکتب نك ابتدالنه دوشدیکینی کوریورز .

حق موجودات نك (ممکن) و (واجب) دیه ایکی صنفه آریلما سی اقتضا ایتدیکی وعالمک (ممکن) صنفندن اولدینی مسئله سنده متکلمین ایله همفکر اولقله اتهام ایلدیکی (ابن سینا) یه بیله هجومدن کندینی آله مش ، « عاتی واجب و ازلی اولان بر شیئه عجا قولایچه ناصل ممکن اطلاق اولونه بیلیر ؟ » دیهرک مسلک نك استادینه بیله چقد مشدر .

ابن رشد ک متکلمین نظریه سنه قارشى ردیه لری بوقدر دکدر . بونلردن ساده دلانه بر سفسطه انمودجی اولغه لایق اولان برینی بروجه آتی نقل ایدیورز : « تگون ایدن ویاراتیلان هر شی ، اتداعه یعنی ماده ومدته محتاج در . دیمک که ماده وزمان موجودات ازلیه وغیر مخلوقه در . »

ابن رشد ، عینی ماهیتده دیگر بر دللی ده شویله تقریر ایتمکده در : « تگون ایدن هر شی ، مشخصاً وجود بولمادن اول امکان وجوده مالکدر . دیمک که امکان بر صفت حقیقه در . عکسی تقدیرده یعنی قبل التگون امکان وجود بولونمادیغی صورته خارجه موجود اولان بر شی اصلاً موجود اولمز و بر شی ده اوله مزدی . »

متکلمین ، ابن رشد ک بواسطه دلانه شو صورته جواب ویرمک لطف کار لغی کوسترمشدر در :

« خطا ، امکانك برشی حقیقی اولدیغنی فرض ایتمکده در . حالوکه امکان نفس ناطقه منرك حقیقت مشخصه سی اولیان بر تصویریدر ! »

کورولیورکه معارضلر ، نظریه نك منشأی ، تعلیل وایضاحك عقده سی ، متكلمینك (علت کافیه) پرنسپندن استخراج ایتدکاری بالکلیه یکی قسم اولدیغنی آنجق مبهم صورتمده حس ایتملردی . نظام کائنات حقدنه کی ادراکك منشأی ده بوراده آراق ایجاب ایدر . (ابن مأمون) ، متكلمینی کائناده برنظام ، برقانون طائیماق ، هرشیئی فعل خالقه اسناد ایتك ، خلاصه برهرج وهرج اساسی قبول ایلمکله اتهام ایتمکده در . تاریخ فلسفه مؤلفلرندن (مونخ Munch) و (فرانق Franch) کده عینی انتقاد اشتراك ایتدکاری کوریورز . فقط ، مسلك متكلمین دریندن درینه تعمیق ایدیلیرسه بو اتهامك حقسنانی تحقق ایدر . چونکه ظواهره رغماً متكلمین ، کائنات و علم ده تام بر آنارشییه سوروکنمه مشلردر . (سئاله الی قد خلت من قبل ولن تجد لسنة الله تبدیلا) آتی کائناده کی نظام وانتظامی ناطقدر .

حادثات و شئوناتی مشاهداتمه ویا حاصل اولدقلری وسطه کوره نظراعتباره آلیرساق شه سز بزه برامكان مطلق وصف یمیزی عرض ایدرلر . نه انسان نه ده هیچ بر موجود ، خلقت مستمره مقتضیاتنه تابع بر عالم اوزرنده حقیقی بر علیت یعنی بلاواسطه ومؤثر بر تثبیت ابتدائی اجرا ایده بیلیمك ادعاسنده بولونه من . شه سز ، نه آکلایشمز ، نه حسابمز ، نه فکرمز ، نه ده اراده و آرزومز بالجمله اشیانك خالقنه بر ایجاب تحمیل ایده منزلر . بونکله برابر روحمزده هر آن سبی کندیشی مبهوت و متحیر برافان بر تماشا به شاهد اولمقدده در . فقط ، بو حال کائناتك تصادفه بر ایلدش اولدیشی معناسی می افاده ایدر ؟ بالجمله جواهره ، بالجمله اعراض قدرت عالیه دن نشأت ایتك رابطه مشترک سینه مالک دکلیدر ؟ فاطر مطلق بوتون بوممكنات آرمسندن شو موجوداتی ترجیح ایتدیه بونی کندیشه اسناد ایتدیکمن (علم مطلق La science absolue) و (مطلق عالیت l'absolue intelligence) صفتلرینی استعمال ایتمکسزینمی یادی ؟ حقیقی موجوداتك ، بالجمله ممکناتك علت کافیه پرنسپینه وبر ترجیحه اولان بوتعلقی وارتباطی ، نظام واستمرار عالمك الك قوتلی ضانی دکلیدر ؟ بو خصوصده انسان نه قدرایلری کیدرسه ، کلام سیستمده ، ابن رشد ایله ابن مأمونك کوردکارندن باشقه شی اولدیغنه اولسبدنه قناعت حاصل ایدر . کلام سیستمی تحلیل ایدرکن (ده قارت) و (لایپسیچ) اسملرینی ذکر ایدیشمز بوسیستمك درجه اهمیتتی کو سترمکده در .

شمى متكلمينك مابعدالطبيعى داهى دوغروسى دىنى مذهبلىله آتوميزمك تماميله
 فزىكى مفهومى آره سنده نه مناسب بولوندىغى آراشديره لم : عجا اشارت ايدىلن تاريخى
 تاثير اتدن باشقه نه كى سبيلر متكلمينى كندى مذهبلىنى آتوميزمه ربط ايتمكه سوق ايتشدر ؟
 بو خصوصده ، اولجه ذكر ايتديكمز ، تك بربب واردر . متكلمينك آتومى ترجيحلىرى
 انقسام اجزائك الهى پلانك تحقنه داهى اولغون كورولش اولسندن نشأت ايتشدر .
 چونكه كرك اجزائك (مؤلفيته agrégation) مساعد اولسى و كرك آتومك حر كته مثبت
 و محدود بر موضوع اولابلمه سى اعتباريله آتوميزم نظريه سى متكلمينك مدافعه ايتدكلىرى
 خلقت اساسنه بك موافق كمشدر : برده ، آتوميزم ، آتوملره اوقدر غير ثابت و موقت
 بر موجوديت قبول ايتمكه در كه بوزلر مواجهه سنده قدرت آلهيه خلقتده خللسز و نام
 قالمقده در .

متكلمين آتوميزمه يكي برشكل و برمكه فلسفه ده بك مهم بر موقع احراز ايتمشلدر .
 بويكى شكل جزء فرد نظريه سى ، خالق و ناظم بر الله عقیده سيله تأليف ايتش ، كائنات
 موجوديه صور انتساقيه سنده كورولان نظام بدى و برمك ايجون ايجاب ايدن نواميس
 و قوانينى وضع ايدن صانع فكريله تكون كائناتك تحليل و ايضاحنى اكمال ايتشدر .

دين اسلام تاريخى مدرسى

م . شمسى المير

